

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

HASAN BURKAY'IN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUF ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Derya KASAP

Ankara-2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

HASAN BURKAY'IN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUF ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Derya KASAP

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Öncel DEMİRDAŞ

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

HASAN BURKAY'IN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUF
ANLAYIŞI

Yüksek Lisans Tezi

Derya KASAP

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Öncel DEMİRDAŞ

Tez Jürisi Üyeleri

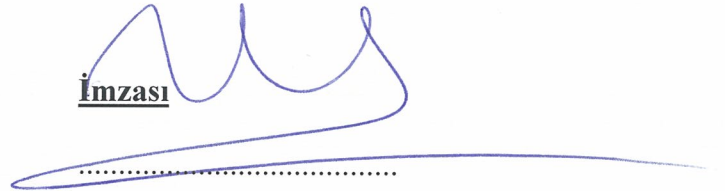

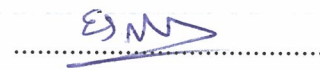
Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Öznur ÖZDOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Öncel DEMİRDAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Esmâ ÖZTÜRK

İmzası

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi: 02/12/2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Derya KASAP

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	1
1. TEZİN KONUSU.....	1
2. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	1
HASAN BURKAY'IN MENSUBU OLDUĞU NAKŞBENDİYYE TARİKATINA GENEL BAKIŞ.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM	12
HASAN BURKAY'IN HAYATI VE ESERLERİ	12
A- HASAN BURKAY'IN HAYATI	12
1-Doğum Tarihi ve Doğum Yeri.....	12
2-İsim ve Mahlası.....	12
3- Babası ve Annesi.....	12
4- Kardeşleri.....	16
5- Çocukluğu ve Tarikata İntisabı.....	16
6- Tahsili	17
7-Askerliği.....	18
8-Evlilikleri ve Çocukları.....	18
9-Ankara'ya Gelişi ve Hacı Hasan Köyüne Yerleşmesi	19
10- Hastalığı ve Vefatı	20
B- TASAVVUFİ ŞAHSİYETİ.....	20
1- Mensubu Olduğu Tarikat ve Silsilesi.....	20
2- Tasavvufla Alakasının Başlaması ve Tarikata Girişi	24
3- Şeyh Oluşu.....	26
4- Ders Vermeye Yetkili Olduğu Tarikatlar.....	28
5-Kerâmetleri	29
C- HASAN BURKAY'IN ŞEYHLERİ	30
1- Mehmet Necati Simâvî Hazretleri.....	30
2- Şerâfeddin Zeynel Abidin Hazretleri	33
D- SOSYAL HAYATLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ.....	36
1- Şöhret.....	36
2- İnsanlar.....	36
3- Ticaret	37
4- Çocuk Terbiyesi	37

5- Hayvanlara Karşı Şefkati	38
6- Hasta Ziyareti.....	38
7- Kabir Ziyareti.....	38
8- Dinlenmek.....	39
9- Selamlaşma	39
10- Cami Adabı.....	39
11- Edebiyat ve Sanat.....	39
12- Vefa Duygusu	39
13- Kadınlara Karşı Tutumu	40
14- Siyasetle İlgili Düşüncesi.....	40
15- Hoşgörü.....	41
16- Sosyal Faaliyet.....	41
E- HASAN BURKAY'IN ESERLERİ	41
1-Hz Muhammed (s.a.v.)'in Varisleri	42
2-Şerâfeddin Zeynel Abidin Hz. ve Ali Usta	42
3- Ömer b. Abdülaziz'den nasihatler	43
4-Hüdaverdi Divanı.....	43
5-Cuma Namazının Faziletleri	44
6-Mü' minin Miracı Namaz	44
7- İman ve Ahlak.....	44
8-Ehli Sünnetin Altı İmamı	45
9-Sahabe-i Kiram'dan Sohbetler.....	45
10-Esmâ-i Hüsnâ ve Hassaları 5 Lafza-i Celâl	45
11- Hutbeler	46
12- Hakikatten Damlalar	46
13- İslam'da Ticaret	46
14- Evliliğe ilk Adım.....	46
15- Selamlaşmanın Fazileti	46
16- Dekâiku'l Ahbâr.....	47
17- İcazetname	47
18- Adab-ı Vazaif.....	47
19- Hikmetli Fıkralar.....	47
20- Zamanın İptilâsı Tütün.....	48
21- İlk Meyve.....	48
22- Çocuklarımıza Dini Bilgiler.....	48
23- Güzel İsimler.....	48
24- Hac Rehberi	48

25- Adalet Burçları Şeyhülislâmlar ve Diyanet Reisleri	49
26- Halk İlaçları	49
27- Risalet İncileri ve Hadis-i Şerifler	49
28- Mev'iza-i Hasene	50
29- Menâkıb-ı Şerefiyye.....	50
30-Çınar'dan Damlalar.....	51
31- Çocukların Dini Konularda Sorduğu Sorulara Cevaplar	51
32- Osmanlı Sultanları	51
33- Hüdaverdi İlmihâli	52
İKİNCİ BÖLÜM	53
HASAN BURKAY 'IN TASAVVUF ANLAYIŞI.....	53
A-TASAVVUF	53
B-MÜRŞİD-İ KÂMİL	56
D-NAMAZ.....	64
E-ORUÇ	70
F-ZEKÂT	75
G- HAC	80
H- ZİKİR	84
I- RABİTA	90
İ-KERÂMET / MUCİZE	94
J-MÜCÂHEDE	97
K-İHLÂS.....	100
L-TEVEKKÜL.....	103
M-ŞÜKÜR-HAMD.....	106
N- SABİR.....	109
O- TEVBE.....	113
Ö-TEVÂZU.....	117
P- ŞİİRLERİNDEN BİRKAÇ BEYİT	119
SONUÇ.....	121
KAYNAKLAR.....	123
EKLER.....	132
EK-1. Hasan Burkay'ın Resimleri	132
EK-2. Hasan Burkay'ın Babası (Hafız Mehmet Hulusi).....	136
EK-3. Hasan Burkay'ın Şeyhleri.....	137
EK-4. Hasan Burkay'ın Türbesi.....	138
EK-5. Mana Aleminde Hasan Burkay'a Yardımcı olan Küçük Hüseyin ve Türbesi.....	139
EK-6. Hasan Burkay'ın Şeyhlerinin Türbeleri.....	140

EK-7. Hasan Burkay'ın Özel Eşyaları	142
EK-8. Hasan Burkay'ın Çeşitli Gazetelerde Çıkan Yazıları	149
ÖZET	151
ABSTRACT	152

KISALTMALAR

Bkz.:	Bakınız.
c.	Cilt.
çev.:	Çeviren.
edit.:	Editör.
H.	Hicri.
haz.:	Hazırlayan.
Hz.	Hazreti.
k.s.	Kaddesallahu sırrehu.
M.	Miladî.
Matb.	Matbaası.
M.Ü.	Marmara Üniversitesi.
neşr.:	Neşriyat.
ö.	Ölüm tarihi.
r.a.	Radiyallahu anh.
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem.
sad.:	Sadeleştiren.
Sayı.	Sayı.
ss.	Sayfalar arası.
trc.:	Tercüme
ty.	Tarih yok.
v.dğr.	Ve diğerleri
Yay.	Yayınları.
yy.	Yayın yeri yok.

ÖNSÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

Hamd, Âlemlerin Rabbi, sonsuz güç ve kudret sahibi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm, arşın nuru, mahlûkatın en hayırlısı, Allah'ın sevgili dostu, Resulü Muhammed Mustafa (s.a.v)' in ashabının, ehl-i beytinin üzerine olsun.

Tasavvufun amacı, insanoğlunun nefsanî kötülüklerden arındırıp, üstün ahlak elbisesini üzerine giydirip, kulu bu geçici dünya hayatından ahiret yolculuğuna, Rabbinin rızasını kazanmış şekilde göndermektir. Allah-u Tealâ, kâinatı yarattıktan sonra bilinmeyi murad etmiş ve insanı en güzel şekilde yaratmıştır. Onu beden kalıbıyla en güzel surette şekillendirmiş ve kendi ruhundan üflemiştir. İnsanın ise beden kalıbını oluşturan maddi yönü ve bir de gönül dünyasını oluşturan manevi yönü mevcuttur. Nasıl ki insanoğlu Rabbinden gelirken mayası tertemiz, hiçbir katkı maddesi eklenmeden dünyaya gelir, işte tasavvufta zaman geçtikçe insanın özüne bulaşan zararlı katkı maddelerini temizlemek suretiyle insanı Rabbinden geldiği şekilde tertemiz yaparak yine O'nun yüce makamına döndürme çabasıdır. Bir bebek doğduğunda ne oranda saf ve temizse, manevi eğitime giren insanın da kalbinde kin, nefret, haset vs. gibi tüm nefsanî hasletler arınmış olur. Bu metodun uygulanmasına vesile olan, kirlenen mayadan katkı maddelerini temizleyecek, kulu Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmasına ve nimetlerine iletcek hem fiili hem de insanın batın dünyasına kılavuzluk edecek Allah dostlarına ihtiyaç vardır.

Tasavvuf çerçevesi geniş bir bilim dalı olarak kaynağını Kur'an ve Sünnetten almaktadır. Nurunu Kur'an'dan alan en güzel ahlak timsali, her davranışı örnek olan önderimiz Peygamber Efendimiz, Kur'an ve Sünnetin en güzel tezahürü, sahabe-i kiram efendilerimiz, tabiler ve onun devamında büyük mutasavvıflar, âlimler, veliler Kuran, sünnet ve tasavvufa dair bilgileri bizlere taşımak suretiyle aktarmışlardır. Allah dostları Hakk'a dair olan hakikati hem anlatırlar hem de yaşayışlarıyla örnek olurlar.

İşte kulu Cenâb-ı Hakk'ın rızasına ve nimetlerine iletcek hem fiili hem de insanın batın dünyasına kılavuzluk edecek Allah dostlarına ihtiyaç vardır. Kâmil insan olma yolunda önderimiz olan Efendimiz' den sonra evliyalar bu vazifeyi irşad etmişlerdir. Nitekim Efendimiz “*Ashabım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.*” demek suretiyle Allah dostlarına itaat etmenin kurtuluşa vesile olacağını ifade etmektedir. Bu kıymetli Allah dostlarından biri de Hasan Burkay'dır.

Tezimize konu olan mutasavvıf Hasan Burkay'ı başta eserleri olmak üzere ailesinden ve ihvanlarından ve sosyal medyadan edindiğimiz bilgiler neticesinde anlamaya ve anlatmaya çalıştık.

Çalışmanın giriş bölümünde, Hasan Burkay'ın mensubu olduğu tarikat konusunda kısaca bilgi verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde; Burkay'ın hayatı, şahsiyeti, tarikata intisabı, şeyh oluşu, tarikatı, silsilesi ve ayrıca eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise; Burkay'ın tasavvufi görüşleri ele alınmıştır. Müellifin görüşleri araştırılırken başta onun eserlerinden istifade edilmekle beraber, ilk dönem bazı mutasavvıfların ve son dönem sufilerin eserlerinden de faydalanılmıştır. Kavramların etimolojik kökenleri hakkında bilgiler verilmiş, ayrıca genel manada tasavvufi görüşler incelenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen başta danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Öncel Demirdaş'a, yine bu aşamada maddi ve manevi desteğini esirgemeyen arkadaşım Cemile Esra Erturan ve ailesine, kendileriyle yaptığımız röportaj sonucu Burkay'ın oğulları Mesut Burkay ve Mehmed Necati Burkay'a, değerli bilgilerini benden esirgemeyen Prof. Dr. Yakup Basmacı, Prof. Dr. Sacit Başol ve eşi Habibe Günnur Başol'a, kaynak temini konusunda ki yardımlarını için Deha Kitapevi sahibi Mehmed Bahaddin Canbaz Bey'e, ayrıca Burkay'a intisap eden, bildiklerini benimle paylaşan

adını sayamadığım mürid ve müridlerine, bu süreç boyunca bana son derece anlayışlı davranan ve benden maddi manevi desteğini esirgemeyen kıymetli eşim Halilullah Kasap'a sonsuz teşekkür ederim.

Derya KASAP

2019

GİRİŞ

1. TEZİN KONUSU

Tezin konusu 21. Yüzyılda yaşamış mürşidi kâmillerden olan Nakşibendî şeyhi Hasan Burkay'ın (1930-2005) hayatı, eserleri ve tasavvufî anlayışını ihtivâ etmektedir. Hasan Burkay'ı konu edinen bu çalışma onun hayatını, ailesini, şeyhlerini, eserlerini ve tasavvufî görüşlerini tespit etmek için yapılmıştır. Kendisinde öne çıkan birtakım özellikleri gereği, kendisini çokça ziyaret eden ve seveni olmasına rağmen genel manada çok tanınmamaktadır. Adının çok duyulmamasının nedenlerinden biri de şöhrete ve reklama karşı oluşudur. İhvanlarından biri olan Esra Erturan'a "*Büyüyünce bizleri sen tanıtacaksın*"¹ diyerek ileride Esra Erturan'ın kendisi öldükten sonra hakkında çekeceği belgesele işaret etmektedir.

2. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bir kişinin hayatı hakkında en sağlam ve güvenilir bilgi, yine o kişinin kaleme aldığı eserlerinden, bilimsel çalışmalardan, aile ve yakınlarından elde etmek suretiyle sağlanır. Teze konu olan Burkay'ın biyografisi hakkındaki bilgi, kendisine ait olan "*70 Yıllık Yaşantım*"² adlı eserinden ve Çınar Yönetim Kurulu tarafından hazırlanan "*Hasan Burkay Vakfedilen Bir Ömür*,"³ adlı iki eserden faydalanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca hayatıyla ilgili diğer bilgiler, aile ve yakınlarıyla yapılan röportaj sonucu elde edilmiştir. Hakkında çekilmiş iki belgeselden ve sosyal medyadan da istifade edilmiştir.

Müellifimizin tasavvuf anlayışıyla ilgili öne çıkan kaynaklar, kendi kaleme aldığı "*Mev'iza-i Hasene*"⁴ ve "*Çınardan Damlalar*"⁵ isimli eserleridir. Bu eserlerinden

¹ Cemile Esra Erturan ile yapılan röportaj. Mart 2018.

² Hasan Burkay, *70 Yıllık Yaşantım*, Çınar Yay., Ankara 2013.

³ Hasan Burkay *Vakfedilen Bir Ömür*, haz.: Çınar Yönetim Kurulu, Çınar Yay., Ankara 2008.

⁴ Hasan Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, Örnekal Yay., c.I-V, Ankara 1974-2003.

⁵ *Çınar'dan Damlalar*, haz.: Çınar Yönetim Kurulu, Özbay Ofset Matb, c.I-III, Ankara 2006-2013.

Burkay'ın tasavvufî düşüncelerini belirlemeye çalıştık. Ayrıca tezde müellifin düşüncelerini tespit etmek için ses kaydının olduğu CD'lerden de istifade ettik. Burkay'ın eserlerinin dışında, tasavvufun başucu kaynakları olan, sufiye tabakatına ve tasavvufuna ait birçok eserden sadece bazılarını kaynak olarak kullandık.

HASAN BURKAY'IN MENSUBU OLDUĞU NAKŞBENDİYYE TARİKATINA GENEL BAKIŞ

Öncelik Nakşbendî silsilesini ele alalım. Nakşbendî ekolü iki farklı koldan Hz. Ali'ye, bir koldan da Hz. Ebû Bekir'e ulaşır.⁶

Nakşibendî terbiye okulu, Hâce Muhammed Bahâeddîn Nakşibend (ö.1389) Hazretlerinin temel usullerini belirlediği bir mânevî terbiye sistemidir. Ancak kendisi bu yolun adap ve feyzini önceki Allah dostlarından aldığı için bu terbiye ekolü Nakşibend Hazretleri ile başlamış değildir. Onun adına nisbet edilerek “Nakşbendîlik” adını almıştır. Terbiyenin merkezinde yüce Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v) bulunmaktadır. Nakşîliğin usül ve adâbı silsile⁷ yolu ile Hz. Ebû Bekir'e ve ondan da Allah Resulüne ulaşmaktadır.⁸ Bu bilgiye göre Şah-ı Nakşbend'in görüşleri Hz. Ebû Bekir'e, onun görüşleri ise âlemlere rahmet olan Peygamber Efendimiz (s.a.v)'e dayanır.

Zikir ve terbiye yolu olan bu ekol, tarih içinde gelen mürşitlerin ismiyle farklı adlarla anılmıştır. Şöyle ki; Hz. Ebû Bekir-i Sıddık'tan sonra bu yola “*Sıddıkiyye*” adı verildi. Sıddıkiyye yolu, Bâyezid-i Bistâmî'ye (ö.261/875)'ye kadar bu isimle anıldı. Sonra “*Tayfur*” Bistâmî'nin adı olduğu için “*Tayfûriyye*” ismi verildi ve Hâce Abdülhâlik Gucdüvânî (ö.617/1220) Hazretlerine kadar bu adla anıldı. Gucdüvânî Hazretlerinden Bahaeddin Nakşibend (ö.791/1389) Hazretlerine kadar, “*Hâcegâniyye*” ismi verildi.

⁶ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yay., İstanbul 2015, s.161.

⁷ Silsile; zincir demektir. Tasavvuf okullarındaki manevi öğretmenler zinciri. Bu zincirin son halkası, Hz. Muhammed Mustafa'dır (s.a.v). Üveysilerde, doğrudan doğruya Allah'tan feyz alınması münasebetiyle silsile söz konusu değildir. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yay., Ankara 2014, s.439.

⁸ S. Muhammed Saki Haşimi, *Ârifler Yolunun Edepleri*, Semerkand Yay., İstanbul 2013, s. 24.

Nakşibend Hazretlerine kadar bu isimle anıldı.⁹ Nakşibend'den Ubeydullâh'ı Ahrâr (ö.895/1490)'a kadar Nakşibendiyye adıyla anılır. Ahrâr'dan İmam-ı Rabbânî (ö.1034/1625)'ye kadar Nakşibendiyye-i Ahrâriyye olarak adlandırılır. İmam-ı Rabbânî'den Şemseddîn'i Mazhar (ö.1195/1781)'a kadar Nakşibendiyye-i Müceddidiyye; Mazhar'dan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdi (ö.1242/1826)'ye kadar Nakşibendiyye-i Mazhariyye; Mevlânâ Hâlid'den sonra da Nakşibendiyye-i Hâlidiyye olarak isimlendirilmiştir.¹⁰

Tarikatın önde gelen önemli şahsiyetleri, Mevlâna Hâlid-i Bağdâdi'den Mehdi Hazretlerine kadar bu tarikatın adının Hâlidiyye olarak devam etmesine ittifak ederek karar verdiler.¹¹ Günümüzde Anadolu'da yaygın olan kol "*Hâlidiyye*" koludur. Bu ekol günümüzde Nakşibend Hazretlerinin adına nispet edilerek yaygın şekliyle "*Nakşibendilik*" ismiyle anılmaktadır.¹²

İmam-ı Rabbânî Hazretleri, Mektûbât-ı Rabbânî adlı eserinde Nakşibendî'nin ileri gelen büyüklerinin velayeti hakkında şöyle der:

*"Sevgili Peygamber Efendimiz'in velâyeti bütün peygamberlerin velâyetlerinden üstün olduğu gibi, Nakşî büyüklerinin velâyeti de bütün evliyanın velâyetinden üstündür. Nasıl olmasın ki; onların velâyeti Sıddık-ı Ekber'e dayanır."*¹³

Nakşibendiyye tarikat ekolüne göre, âlemlere rahmet Peygamber Efendimizden sonra emsalsiz makam sahibi bir kişilik olan Ebû Bekir Sıddık'tır. Nakşibendîler bu fikri kanıtlayan birçok hadisi referans göstermişlerdir. Bu referanslardan en güçlü olanı da "*Allah Tealâ'nın göğsüme (kalbime) aktığı her şeyi ben de Ebû Bekir'in göğsüne*

⁹ Haşimi, *Ârifler Yolunun Edepleri*, ss.24-25.

¹⁰ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s.161.

¹¹ Muhammed B. Abdullah Hânî, *Behcetü's Seniyye Nakşibendi Âdabı*, Semerkand Yay., İstanbul 2015, s.71.

¹² Haşimi, *Ârifler Yolunun Edepleri*, ss.24-25.

¹³ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât'ı Rabbânî*, Semerkand Yay., İstanbul 2016, c. I, s.166.

akittim.”¹⁴ ifadesidir. Bu göğüsten göğse geçiş tabiri tasavvuf yolunun özü ve metotlarının bahşedilmesine bir atıf olarak alınmıştır.¹⁵

Nakşbendiyye'nin kurucusu Muhammed Bahâeddîn b. Muhammed el-Buharidir.¹⁶ Buhara'ya 9 km mesafede “*Kasr-ı Ârifan*” adında bir köyde, 718/ 1218 yılının Muharrem ayında dünyaya gelmiştir.¹⁷ Baba tarafından soyu Peygamber Efendimize, anne tarafından ise nesebi Hz. Ebû Bekir Sıddîk'a dayanır.¹⁸

Baba Semmâsî'nin¹⁹ Kasr-ı Hinduvân'a geldiğini duyan dedesi, henüz üç günlük olan Bahâeddîn Nakşbend'i Semmâsî'nin yanına götürmüş Semmasi de bebek olan Nakşbend'i mânevî evlatlığa kabul ettiğini söyleyerek²⁰ müridi olan Emir Külâl'e (ö. 772-1370)²¹ tasavvufî terbiyesini havâle etmiştir.²² Buradan da anlaşıldığına göre Nakşbend

¹⁴ İsmail Muhammed Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, Beyrut 1932, II/419.

¹⁵ Hamid Algar, *Nakşibendilik*, İnsan Yay., İstanbul 2007, ss. 12-13.

¹⁶Şeyh Şerefüddin'in kaleme aldığı “Ravzatü'l- İslam” eserinde Bahaeddin Nakşbend'in İmam-ı Ca'fer-i Sadık'a ulaşan soy silsilesi şöyledir: Şah Muhammed Bahâeddîn, onun babası Seyyid Muhammed, onun babası Seyyid Muhammed Celâlüddin, onun babası Seyyid Burhaneddin, onun babası Seyyid Abdullah, onun babası Seyyid Zeynü'l- Abidin, onun babası Seyyid Kâsım, onun babası Seyyid Şa'ban, onun babası Seyyid Burhânullah, onun babası Seyyid Mahmud, onun babası Seyyid Balak, onun babası Seyyid Takî Sûfi-i Halvetî, onun babası Seyyid Fahrüddin, onun babası Seyyid Ali Ekber, onun babası Seyyid İmam Hasan Askerî, onun babası Seyyid İmam Ali Nakî, onun babası Seyyid İmam Muhammed Takî, onun babası Seyyid İmam Ali Rıza, onun babası Seyyid İmam Mûsa Kâzım, onun babası İmam Ca'fer-i Sâdık, onun babası Seyyid Muhammed Bakır, onun babası Seyyid İmam Zeynü'l- Abidin, onun babası Seyyid İmam Hüseyin, onun babası Seyyidünâ İmam Ali el- Murteza... Ve (Fatimetü'z- Zehra yoluyla) Seyyidü'l Âlemîn Muhammed Mustafa Sallallahü aleyhi ve sellem. Ekrem Sağıroğlu, *Şah-ı Nakşibend*, Yasin Yay., İstanbul 2012, ss.22-23.

¹⁷ Sağıroğlu, *Şah-ı Nakşibend*, s.21; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2017, s.370.

¹⁸ Osman Nûrî Topbaş, *Altın Silsile*, Erkam Yay., İstanbul 2013, s.296.

¹⁹ Muhammed Baba Semmasi, Buhara'ya 3 km, Râmîten'e 1 km mesafede bulunana Semmas köyündendir. (755/1354) yıllarında bu köyde doğup büyüyen Semmasi dini ilimlerle meşgul olduktan sonra mânevî ilimlere yönelmiştir. Altın silsilenin 13. halkasından olan Ali Râmîtenî'ye intisab etmiştir. Harezmi ve Buhâra taraflarında şeyhiyle bulunan Semmasi, şeyhinin vefatından sonra irşad makamına geçmiş dervişliğe kabiliyetli kişileri, mürşitlerini halkın arasında dolaşarak bizzat kendisi bulmuştur. Sonrasında yerine halife olarak bırakacağı Emir Külâl ve Bahâeddîn Nakşbend bunlardan birkaçıdır. Baba Semmasi yaşadığı Semmasi köyünde vefat eder ve oraya defnedilir. H. Kâmil Yılmaz, *Altın Silsile*, Erkam Yay., İstanbul 2010, ss.102-103.

²⁰ Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İnsan Yay., İstanbul 2015, s.99.

²¹ Altın Silsilenin 15. halkasından olan Emir Külâl, 683 (1284) yılında Buhara'nın Sûhârî köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Emir Hamza'dır. Çömlekçilik yaptığı için “Külâl” ismiyle ünlenen Emir Külâl'in asıl adı bilinmemektedir. Şeyh Muhammed Semmâsî'nin talebesi olan Külâl, Bahâeddîn Nakşbendî'nin de şeyhidir. 772 (1370) yılında Sûhârî'de vefat eden Külâl'in kabristanı da ordadır. Hânî, *Behcetü's Seniyye*, s.65.

²² Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, s.99.

Hazretlerinin ilk şeyhi Muhammed Baba Semmâsi'dir. Lâkin kendisini mânevî emanet olarak teslim alan Emir Külâl'in yanında seyr u sülûkünü tamamlamıştır.²³

Geleceğini etkileyen ve hayatının şekillenmesinde önemli bir rol oynayan bu gelişmeyi Bahâeddîn-i Nakşbend Hz'leri şu şekilde ifade etmektedir:

“Yine bu sıralarda Hâce Emir Külâl Hazretleri, Kasr-ı Ârifan'da benim yanıma teşrif etmişlerdi. O zaman bana çok iltifatta bulundular. Ve bana hitaben buyurdular ki: “Büyük Hâcemiz Muhammed Baba Semmâsi Hazretleri bana vasiyet edip: “Oğlum Bahaeddin için gerekli terbiye ve şefkati esirgemeyesin. Eğer onun terbiyesinde kusur edersen, senin üzerinde olan hakkımı helal etmem!” “Böyle demişler ve bu yönde çok sıkı tenbih ve tavsiyede bulunmuşlardı. Bu O'nun bana kati vasiyeti olduğu için ben de” “Eğer Hâce Hazretlerinin vasiyetlerini yerine getirmeyip senin terbiyende kusur edersem nâmerd olayım!” diye karşılık vermiş ve elimden geleni yapmayı nezretmiştim.”

“Seyyid Emir Külâl Hazretleri işte böyle diyerek benim hakkımdaki keremlerini, olumlu düşüncelerini teyid ettiler, ortaya koydular.”²⁴

Bu ifadeden anlaşılıyor ki Emir Külâl, Nakşbend Hazretlerini ilk defa bebekliğinde görmesine rağmen, yıllar sonra tekrar bir araya gelip sohbet ettiler. Bu nedenle Nakşbend'in irşad ve sohbet şeyhi Emir Külâl'dir.²⁵

Kaynaklara göre Nakşbend, Emir Külâl'e intisab etmiş olsa bile, asıl şeyhi “Üveysilik”²⁶ yolu ile terbiyesini aldığı, kendisinden yıllar önce ölmüş olan Abdülhâlik Gucdüvânî (ö.617/ 1220) idi.²⁷

Farklı bir kaynakta, mânevî olarak zengin bir tasavvufî çevrede çocukluğunu geçiren Nakşbend Hazretleri, tarikat kâidelerini, Baba Muhammed Semmâsi, Seyyid

²³ Yılmaz, *Altın Silsile*, s.112.

²⁴ Sağıroğlu, *Şah-ı Nakşibend*, s.41.

²⁵ H. Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşr., İstanbul 2017, s.257.

²⁶ Üveysilik, bir şeyhe bağlanıp resmî süluk görmeyen, ancak Hz. Peygamber (sas.) veya bir velinin ruhunun etkilemesiyle terbiye ve irşad olanlar. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.510.

²⁷ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.370; Mevlânâ Ali B. Hüseyin Es- Safî, *Reşahat*, sad. Enver Yaşarbaş, Muallim Neşr., İstanbul 2014, s. 114.

Emir Külâl ve Halil Ata'dan öğrenmekle beraber tasavvuf terbiyesini üveysî olarak Abdülhalik Gucdüvânî'nin ruhaniyetinden aldığı belirtilerek²⁸ bu bilgi desteklenir.

Başka bir rivayete göre, Nakşbend Hazretleri üveysîlik yoluyla sadece Abdülhâlik Gucdüvânî Hazretlerinden terbiye almadığı, bunun dışında Hâkim Tirmizi'nin maneviyatından da faydalandığı, ayrıca tasavvufî görüşünün oluşmasında bu iki değerli şahsiyetin etkili olduğu belirtilmektedir.²⁹ Şah-ı Nakşbend Hazretleri, o dönemde Zeyniyye Tarikatının kurucusu olan Zeynüddin Hâfi (ö.838/1434) ile hasbihâl ederek ilim, irfân ve hikmet deryasından faydalanarak kendisinden istifâde etmiştir. Bahâeddîn Nakşbend gençlik yıllarında gördüğü rüyanın etkisinde kalarak kendi doğumundan en az yüz yıl önce vefat eden Abdülhâlik Gucdüvânî ile Hâkim Tirmizî (ö.320/932)'nin ruhâniyetinden feyz aldığı, mânen görüşme yöntemiyle, tasavvuf terbiyesini üveysî olarak aldığı kabul edilir.³⁰

Nakşibendî geleneğini incelendiğinde Abdülhâlik Gucdüvânî'nin Nakşibendiyye geleneğinde “*Hocaların ilk halkası*” yâni Sersilsile-i Hâcegan olarak adlandırılması, Gucdüvânî'nin hafi zikri benimsemesi nedeniyledir. Hafi zikri de kendisine Hızır öğretmiştir.³¹ “*Makamât-ı Nakşibendiyye*” adlı eserde, Hızır Aleyhisselâm, Abdülhâlik Gucdüvânî ile gençlik döneminde görüşmüş, kendisine kalbi zikri telkin etmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Abdülhalik Gücdâvânî Hazretlerinin ilk ustası Hızır Aleyhisselâm, sohbet ustası da Hâce Yusuf Hemedânî (ö.1140)'dir.³²

Tarikat âdâbını Emir Külâl'den öğrenen Nakşbend Hazretleri, yine Emir Külâl'in kendisine zikir telkin ettiği ve kelime-i tevhid'e (nefy ü isbâd zikrine) hafi/gizli olarak

²⁸ Mehmed Necmettin Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Rağbet Yay., İstanbul 2016, s.300.

²⁹ Bardakçı, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.300.

³⁰ Bardakçı, *Tasavvuf ve Tarikatlar* s.300.

³¹ Algar, *Nakşibendilik*, s.18.

³² Salâhuddîn b. Mübârek el-Buhâri, *Enîsü't- Tâlibîn ve Uddetü's Sâlikîn Makamât-ı Nakşibendiyye*, trc.: Süleyman İzzî Teşrifâtî, Buhara Yay., İstanbul 2010, s.107.

devam etmesi yolunda telkinde bulunduğu kaynaklarda geçmektedir.³³ Oysaki Şah-ı Nakşbend'den önce Hâcegân Tarikatı diye bilinen Nakşilikte zikir, sesli yani cehrî iken, bu kural Nakşbend Hazretlerinden sonra gizli, yani hafî olarak devam etmiştir.³⁴

Sohbet esası üzerine kurduğu tarikatında halveti uygulamayan Bahâeddîn Nakşbend onun yerine Gücdevânî'nin "*Halvet der encümen*" yani halk içinde Hak ile olmak prensibini esas almıştır.³⁵ Nakşbend Hazretleri hâfi zikri uygulamış, cehrî zikre ve semaya sıcak bakmamıştır.³⁶

Şah-ı Nakşbend sohbet, halvet ve zikir hakkındaki görüşlerini şu şekilde açıklar:

*"Bizim tarikatımız sohbettir. Halvette şöhrat vardır, şöhratte afet vardır. Hayır cemiyettedir. Zikirden maksat kelime-i tevhidin hakikatine erişmektir. Kelimenin de hakikati, okunduğunda mâsivâ tamamen yok olmalı, yoksa çok şey söylemek şart değildir."*³⁷

Melâmet anlayışını benimseyen Şah-ı Nakşbend, ne kendisi belirli bir kıyafet giymiş ne de müritlerinin giyinmesine izin vermiştir. Ayrıca kendisinden kerâmet göstermesini isteyenlere keramete önem vermediğini belirterek; "*Bizim kerametimiz açıktır. Zira bu kadar günahla yeryüzünde yürüyebiliyoruz.*" şeklinde yanıt vermiştir.³⁸

Şah-ı Nakşbend Hazretleri, müritlerini eğittiği tasavvufî eğitimde tatbik ettiği metodu hakkında şöyle der:

*"Biz müridi dilersek cezbe, dilersek sülûk yoluyla terbiye ederiz. Bu bizim elimizdedir. Sohbetimize gelenlerin bazılarının gönlünde muhabbet tohumu vardır. Ama dünyevî alâkalar yeryüzünden gelişip büyüyememiştir. Bizim vazifemiz kalplerdeki dünyevi alakaları temizlemektir. Bazılarının ise gönlünde muhabbet tohumu yoktur. Bizim vazifemiz bunların gönüllerine sevgi tohumunu ekmektir."*³⁹

³³ Topbaş, *Altın Silsile*, s.299.

³⁴ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.370; Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, İstanbul 1999, ss.287-288.

³⁵ Tosun, Bahâeddîn Nakşbend, s.113

³⁶ Bardakçı, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.300.

³⁷ Bardakçı, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.301.

³⁸ Bardakçı, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.300.

³⁹ Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, s.115.

Tarikatları araştırdığımızda her ekolün kendine has belli kurallarının olduğu gör÷lür. Nakşibendî tarikatının esaslarını ortaya koyan Abd÷lhâlik Gucd÷vânî bu prensipleri on bir madde olarak belirlemiştir.⁴⁰ Abd÷lhâlik Gucd÷vânî'nin Kelimât-ı kudsiye olarak miras bıraktığı on bir madde Bahâeddin Nakşbend tarafından geliştirilmiştir.⁴¹

şah-ı Nakşbend, daha önce ölmüş olan Gücd÷vânî Hazretlerinin kendisini manevi yolla eğittiğini, bu sebeple en çok onun manevi olarak etkisi altında kaldığını söyler. Gucd÷vânî Hazretleri, Ahmed Yesevî'nin mürşidi olan Yusuf Hemedanî (ö.535/1140)'nin yetiştirdiği bir kişidir. O nedenle şah-ı Nakşbend'in üzerindeki en güçlü etki, Yeseviliği besleyen manevi kaynaktan gelmektedir.⁴² Fuad Köpr÷lü'nün araştırmasına göre Nakşibendilik Yesevilikle benzerlik göstermektedir.⁴³ Nitekim Nakşbend' in terbiye gördüğü kişiler arasında Yesevî mürşitleri olan Halil Ata ve Kusam şeyhi de vardır.⁴⁴

Yedi yıl Mevlânâ Arif Dikgerânî'nin sohbetinde bulunduğunu söyleyen şah-ı Nakşibend ardından da Yesevîye tarikatı şeyh Kusem'in sohbetine girdiğini ifade etmektedir.⁴⁵ Kendisi şeyh Kusem'in sohbetinde on iki yıl bulunmuştur.⁴⁶

Emir Külâl'dan hilafet aldıktan sonra diğer şeyhlerin yanı sıra Halil Ata' nın da sohbetinde bulunduđunu⁴⁷ kendisi şu şekilde ifade etmektedir:

“Bir gece uyumuştum, Hakîm Atâ'yı Türk şeyhlerinin büyükleri arasında görmüştüm ki bana bir dervişi tavsiye etti. Uyandığımda o dervişin şemalini hayalimde hazır buldum.”

Benim saliha bir ninem vardı. Rüyanı ona anlattığım zaman bana şunu söyledi:

⁴⁰ Kelimat-ı kudsiye; Vukûf-i zaman, Vukûf-i adedî, Vukûf-i kalbî, Nazar ber-kadem, Sefer der-vatan, Halvet der- encüman, Yâd-kerd, Bâz-geşt, Nigâh-dâşt, Yâd-dâşt. Bkz. Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss.257-260.

⁴¹ Sağıroğlu, *şah-ı Nakşibend*, s.301.

⁴² Öztürk, *Tasavvufun Ruhü ve Tarikatlar*, s.287.

⁴³ Fuad Köpr÷lü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1981, s.110.

⁴⁴ Öztürk, *Tasavvufun Ruhü ve Tarikatlar*, s.287; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.257.

⁴⁵ Abd÷lmecîd Hânî, *Hadâiku'l- Verdiyye*, Semerkand Yay., İstanbul 2011, s.495.

⁴⁶ Yılmaz, *Altın Silsile*, s.113.

⁴⁷ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s.161.

“Oğlum, yakın zamanda sana Türk şeyhlerinden nasip gelecek.”

“Daha sonra sürekli o dervişle karşılaşmayı istedim. Sonunda onunla Buhara’da karşılaştığımda hemen onu tanıdım. Onun adı Halil Ata idi. Onu gördüm ama sohbet etmeyi istemedim. Kalbim sürekli onunla meşguldü. Akşamleyin biri gelerek, “Derviş Halil seni arzu ediyor” dedi. Ziyaret hediyesini alıp ona gittim. Onu görünce rüyamı anlatmak istediğimde bana Türkçe olarak şunu söyledi: “Rüyamı biliyorum, anlatmasan da olur. Bu olay üzerine kalbim ona kaydı, sözünden çok etkilendim. Onun güzel sohbetleriyle üstün hallere ulaştım.”

Daha sonraları Mâverâünnehir halkı, onu kendilerine başkan seçtiler; buna rağmen onun yanından ayrılmadım. Onun yönetiminde olduğu günlerde onda büyük haller gördüğüm için kalbimde ona karşı bir sevgi oluştu. Halil Atâ (k.s), beni terbiye konusunda çok uğraştı, hallerimi üstün seviyelere çıkardı ve bana çok merhametli davrandı. Hizmet edeplerini öğreterek seyr u sülûk istifade edeceğim şeyleri anlattı. Altı yıl Halil Atâ’nın sohbetinde bulundum ve saltanatı müddetince onunla oldum. Zâhirde ona hizmette titiz davranıyordum. Kimsenin olmadığı vakitlerde özel sohbet oluyordu. Çok defa, gözde müritleri arasında şöyle derdi: Kim Allah rızası amacıyla bana hizmet yaparsa, halk arasında itibarlı olur. Onun bu sözüyle beni kastettiğini anlıyordum.”⁴⁸

Şah-ı Nakşibend, bir dönem hükümdar olan Halil Ata’nın bertaraf edilmesinin ardından Buhara’nın bir köyü olan Ziverton’a yerleşmiştir.⁴⁹

Bursa’ nın manevi komutanı Emir Sultana akraba olan Emir Külâl Hazretleri⁵⁰ vefatına kısa bir süre kala 772/1370 müritleri ve ihvanlarına Şah-ı Nakşibende tabi olmaları hususunda vasiyette bulunmuştur. Lâkin Nakşibend’in bahsedilen bu tarihten çok daha önce Emir Külâl’in yanından ayrılmış olduğu incelenirse kendisinin o dönemde zaten büyük bir taraftar oluşturduğu anlaşılmaktadır.⁵¹

Şeyhinin sağlığında seyr u sülûkunu tamamlayıp, şeyhinden serbestsin ifadesini duyduktan sonra, irşada hazır olduğu için etrafındageniş mürsitler topluluğunun bulunduğu, tarikat ve zikir faaliyetinin devam ettiği bilinmektedir. O tarihlerde tarikat kurduğunun belli olmadığı ancak yerleşik kurumsal tekke faaliyetinin Halil Ata’dan ayrılmasından sonra başladığı düşünülebilir.⁵²

⁴⁸ Hani, *Hadâiku’l- Verdiyye*, ss.495-496; Abdurrahman Cami, *Nefahâtü’l Üns*, trc.: Lâmi Çelebi, Marifet Yay., İstanbul 1969, s.530.

⁴⁹ Yılmaz, *Altın Silsile*, s.113.

⁵⁰ Mustafa Özşimşekler, *Altın Silsile*, Tuana Basın Yay., İstanbul 2016, s.225.

⁵¹ Sağıroğlu, *Şah-ı Nakşibend*, s.61.

⁵² Sağıroğlu, *Şah-ı Nakşibend*, s.62.

Yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkan şu ki; Şah-ı Nakşibend meşakkatli, uzun ve geniş çaplı süren talebelik ve müritlik dönemlerinden sonra Buhara'ya yerleşir yerleşmez talebe yetiştirmekle irşad vazifesini yerine getirmeye başlamıştır. Şah-ı Nakşibend, hocası Emir Külâl'in vasiyeti üzerine irşad için Nakşibendî postuna oturur ve onun halefi olur.⁵³

Necmeddin B. Muhammed Nakşibendî'nin "*Altın Silsile*" adlı eserinde üç defa hacca gittiği belirtilen Nakşibend Hazretleri,⁵⁴ başka bir rivayete göre de iki defa hacca gitmiştir.⁵⁵ Hayatının son dönemlerini Buhâra'da geçirerek orada 3 Rebiülevvel 791'de (2Mart 1389) salı günü Kasr-ı Ârifan köyünde vefat etmiştir.⁵⁶ İslâm dünyasında büyük bir üne, konuma sahip olan Nakşibendî'nin hayatı menkıbelerle doludur. Bugüne kadar Nakşibendî'nin hayatını anlatan pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında en geniş bilgiyi Mevlânâ Safiyyüddîn'in "*Reşehâtu Ayni'l Hayat*" tercümesi vermektedir.⁵⁷

Nakşibendî tarikatı, Şah-ı Nakşibendî'den sonra dört ayrı yoldan, dört halife vasıtasıyla devam ettiği, bu halifelerinde sırasıyla Alâeddin Attâr, Muhammed Pârsâ, Ya'kub Çerhî, Alâeddin Gucdüvânî olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.⁵⁸

Şah-ı Nakşibend'in kurucu olduğu Nakşibendiyye ekolu, Nakşibend döneminden itibaren büyüyerek genişlemiş; Türkistan, Anadolu ve Hindistan'a kadar uzanan çizgide en yaygın olan tarikat konumuna yükselmiştir. Nakşibend'in halifelerinden olan Muhammed Parsa (ö.822/1419) ve Aleaddin Attâr (ö.802/1400) tarikatın Mâverâünnehir bölgesinde yayılmasını sağlamıştır.⁵⁹

⁵³Sağiroğlu, *Şah-ı Nakşibend*, s.62.

⁵⁴ Necmeddin B. Muhammed Nakşibendî, *Altın Silsile*, haz.: İbrahim Tozlu, Semerkand Yay., İstanbul 2017, s.187.

⁵⁵Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s.161.

⁵⁶Necmeddin B. Muhammed Nakşibendî, *Altın Silsile*, s.187.

⁵⁷Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s.161.

⁵⁸ Tosun, *Bahâeddin Nakşibend, Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, s.119.

⁵⁹ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.261.

Ubeydullah Ahrâr'ın halifesi olan Simav, aynı asırda İstanbul ve Vardar Yenicesi'nde çalışma halinde olan Abdullah İlâhi ve halifesi olan Emir Ahmed Buhârî, Nakşibendîliği Anadolu'ya getirmişler ve yayılmasında önemli rolü üstlenmişlerdir.⁶⁰

Ubeydullah Ahrâr'ın halifelerinden olan Molla İlâhi aracılığıyla Nakşibendî tarikatı, Fatih Sultan Mehmed zamanında İstanbul'a girmiştir.⁶¹

Gerek İstanbul'un fethine katılan gerekse Ankara savaşı sırasında Timur ordusunda bulunan Nakşibendî dervişleri, Anadolu'ya gelerek tarikatı tanıtmaya fırsat bulmuşlardır. Hatta Nakşîlerin Amasya'da kurduğu ilk dergâh, 807/1404 yılında Bedreddin Mahmud Çelebi tarafından yaptırılıp vakıfları tanzim edilen tekke'dir.⁶²

Nakşîliği, Fatih Sultan Mehmet döneminde tanıtmakla kalmayan, aynı zamanda Bursa'da yayılmasına vesile olan Ahmed İlâhi'dir.⁶³

Hind diyarında tarikat, İmam-ı Rabbânî (ö.1034/1624) ile yayılma imkânı buldu. Nitekim nakşi şeyhlerinin beslediği İbn Arabî sevgisi ve vahdet-i vücud anlayışı, İmam-ı Rabbânî (ö.1034/1624) ile "*vahdet-i şühûd*"a dönüşmüştür. Tarikat, XIX. yüzyılda İslam dünyasının en yaygın tarikatı olma vasfına Abdullah Dehlevî ve onun da halifesi olan Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî (ö.1242/1826) zamanında erişmiştir.⁶⁴

⁶⁰ Abdurrezzak Tek, *Nakşibendîliğin Osmanlı Topraklarına Gelişi*, Molla Abdullah İlâhî, Emin Yay., Bursa 2012, s.19.

⁶¹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.372.

⁶² Tek, *Molla Abdullah İlâhî*, s.17.

⁶³ Tek, *Molla Abdullah İlâhî*, s.18.

⁶⁴ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.261.

BİRİNCİ BÖLÜM

HASAN BURKAY'IN HAYATI VE ESERLERİ

A- HASAN BURKAY'IN HAYATI

1-Doğum Tarihi ve Doğum Yeri

Hasan Burkay (h.1350/m.1930) tarihinde Bursa'nın Orhangazi ilçesinin Yukarı Sölez köyünde dünyaya gelmiştir.⁶⁵

2-İsim ve Mahlası

Araştırmamıza konu olan zâtın gerçek adı Hasan⁶⁶dır. Ancak Hasan Burkay'ın üstâdı olan şeyh Şerafeddin Hz'leri tarafından Hasan adına ek olarak “Hüdâverdi” adı mahlas olarak eklenmiştir. Hasan Burkay da o günden sonra şiirlerinde ve yazılarında adının yanında “Hüdaverdi” lakabını da kullanmıştır.⁶⁷ Kendisi mahlasının nereden geldiğini şöyle ifade etmiştir:

“1955 Nisan'ının bir cuma gecesi sabaha karşı üstâdım Şeyh Şerafettin Hz'lerini, bütün ricalullah ile toplanmış bir halde gördüm, beni çağırdılar ve ismimi sordular. Ben de “Sizin verdiğiniz isim “Hüdaverdi” bizim ismimiz “Hasan” dedim. Sonra beni tebrik ettiler ve gittiler.”⁶⁸

3- Babası ve Annesi

Hasan Burkay'ın babası, Hacı İbrahim ağanın oğlu, Hafız Mehmed Hulusi Efendi'dir. Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Hafız Mehmed Hulusi Efendi, çocukluk ve gençlik yıllarını Selânik'in Karacaova ilçesine bağlı, beş yüz hanelik,

⁶⁵Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 6.

⁶⁶Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 5.

⁶⁷Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 5.

⁶⁸Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s.5.

yılda yüz elli hafız yetiştiren, dinine, geleneklerine bağlı Türklerden meydana gelen Fuştan bölgesinde geçirmiştir.⁶⁹

Mehmed Hulusi Efendinin ilk hocası babası Hacı İbrahim Ağadır. Oğlunu hafız olarak yetiştirmiş, oğlunun dinî eğitimi ve terbiyesiyle bizzat kendisi ilgilenmiştir.⁷⁰

Yaşı ilerleyince ticarete başlayan Mehmed Hulusi Efendi bu arada evlenmiş ve bu evlilikten adını Abdullah koyduğu bir oğlu dünyaya gelmiştir. Ancak bu evliliği uzun sürmemiş ve geçimsizlik nedeniyle evlilik ayrılıkla sonuçlanmıştır.⁷¹ O dönemlerde Mehmed Hulusi Efendi, ikinci defa adı “*Hasene*” olan bir hanımla evlenmiştir.⁷² Bu evliliğinden Fatma adını verdiği bir kız evladı dünyaya gelmiştir. Babası İbrahim Ağa, torunu Fatma'nın doğumundan kısa bir süre sonra vefat etmiştir.⁷³

Osmanlı imparatorluğuna isyana kalkışan Yunanlılara karşı, birkaç arkadaşıyla silahlanıp mücadele vermiş, bölge halkına yapılan zulüm karşısında Yunan askerlerini öldürmüştür. Yunan askerlerinin öldürülmesi ve silahlarına el konulmasına karşı, Mehmed Hulusi Efendi, Yunan makamlarınca ismi arananlar listesine geçmiş ve idamla yargılanmıştır.⁷⁴ İsmi arananlar listesine geçince bulunduğu bölgeyi terk etme kararı alan Mehmed Hulusi Efendi, Selanik'ten İstanbul'a, oradan da Bursa'ya göç etmiştir. Ailesini de yanına almak istemiş lâkin eşi Hasene Hanım o günlerde Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.⁷⁵

Mehmed Hulusi Efendi, Bursa'nın Maksem Mahallesinden ev satın almış ve ardından sabunculuğa başlamıştır. Sonrasın da polisliğe akabinde komiserliğe terfi etmiştir.⁷⁶ O dönem Bursa ulemasının sıkça uğradığı, kavafiye dükkânı sahibi, İslâm ve

⁶⁹Ethem Cebecioğlu-İbrahim Baz, *Hasan Burkay'ın Hayatı ve Görüşleri*, Semih Ofset Matb., Ankara. 1995, s.2; <https://youtu.be/fQumMSro9rE> (Erişim Tarihi: 21.02.2019)

⁷⁰ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 8.

⁷¹ Cebecioğlu-Baz, *Hasan Burkay*, s. 2.

⁷² Cebecioğlu- Baz, *Hasan Burkay*, s. 2.

⁷³ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 9.

⁷⁴<https://youtu.be/fQumMSro9rE> (Erişim Tarihi: 21.02.2019); Burkay, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 9

⁷⁵ Cebecioğlu – Baz, *Hasan Burkay*, s. 2.

⁷⁶Cebecioğlu – Baz, *Hasan Burkay*, s. 2.

sohbet ehli olan Tevfik Efendi'nin Ayşe adında kızı olduğunu duymuş ve bizzat kendisi gidip Allah'ın emri ile Ayşe Hanım'a talip olmuştur. Bu şekilde Mehmet Hulusi Efendi üçüncü evliliğini yapmıştır.⁷⁷ Şeyh Hasan Burkay, babası Mehmed Hulusi Efendi'nin annesini dedesi Hacı Tevfik Ağa'dan nasıl istediğini şu sözleriyle anlatmıştır:

“Cenâb-ı Allah'a hamd-ü senalar olsun ki, babamın babası Hacı İbrahim Ağa, Fuştan eşrafından ticaretle meşgul olan bir zattı. Annemin babası da Bursa eşrafından kavaf Hacı Tevfik Ağa idi. Dedem Hacı Tevfik Ağa'nın mağazası gün boyu ulema ve meşayih ile dolup taşan, adeta bir medrese gibi çalışan, çok hoş sohbetler yapılan bir mekândı. Dedem yedirip içirmeyi çok seven, sahaveti bol, Ali Cenap bir kişiymiş. Dedem annemle ilgili Allah kısmet ederse kızımı gerekirse hiçbir şeyi olmasın yeter ki hafız olsun, ağzı Kur'an'lı bir gence vereceğim dermiş. Babam da o günlerde memleketinden yeni gelmiş, hafız-ı kelâm bir genç olarak dedemin dükkânına gidip annemi istemiş. Dedemde bu durumu duasının kabulüne yormuş ve annemi babama vermiş.”⁷⁸

Yeni kurulan bu evlilik hayatında her şey yolunda ilerlemiş ve çocukları dünyaya gelmiştir. Ayşe Hanım'ın gelişiyile birlikte evlerinde bereket ve sevgi hâsıl olmuş ancak Mehmet Hulusi Efendi'nin düzelen işleri bir gecede altı dükkânının yanıp kül olmasıyla bozulmuş ve altı bin lira borcu oluşmuştur.⁷⁹

Mehmet Hulusi Efendi derdine ancak Kur'an derman olur diye Orhangazi'nin Yukarı Sölez Köyünde, sesi tesirli olan bir hafız olduğunu duymuş ve şifa bulmak adına Yukarı Sölez Köyüne yerleşeyim diye düşünmüştür.⁸⁰

Burkay ailesi böylece, Yukarı Sölez Köyüne göç etmiştir. Üç yıl aradan sonra altı bin liralık borcunu ödemesi üzerine Mehmed Hulusi Efendi ailesiyle tekrar Bursa'ya dönmüştür. Bursa'ya döndükten sonra Muradiye semtinde üç katlı bir ev satın almış ve tapusunu eşi Ayşe Hanım'ın üzerine yapmıştır. Bundan sonra Mehmed Hulusi Efendi'nin hayatında artık yeni bir sayfa açılmıştır.⁸¹

⁷⁷ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 13.

⁷⁸ Burkay, *70 Yıllık Yaşantım*, s. 11.

⁷⁹ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, ss. 13-14.

⁸⁰ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 14.

⁸¹ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, ss. 14- 15.

Mehmed Hulusi Efendinin tasavvufa intisabı şöyle olmuştur: Evlerine yakın bir yerde tasavvuf büyüklerinden Hoca Ali Haydar (k.s) Efendi'nin talebesi, Hacı Hafız Sadık Efendi oturmaktadır. Zamanla bu zât ile arasında muhabbet teessüs etmiş ve Mehmed Efendi, belli bir süre sonra Hacı Hafız Sadık vasıtasıyla Hoca Ali Efendi'den ders alarak tasavvufa adımını atmıştır. Mehmed Hulusi Efendi, Hocası Ali Haydar (k.s) Efendi'den ders aldıktan kısa bir süre sonra tanışmış ve yaşlı olmasına rağmen hocasıyla birlikte Hacca gitmiş ve orada hocasının bütün hizmetlerini severek yapmıştır.⁸²

Günlerden bir gün sohbet esnasında şehirlerin bozulmakta olduğundan şikâyet eden Ali Haydar Efendi; “*Şehirlerden hicret etmek üzerimize farz oldu*” cümlesini sarf etmiş, bu sözün üzerine Mehmed Hulusi Efendi, hocasının bu niyetini emir telakki etmiştir. Akabinde ailesiyle yaşamını sürdüreceği Bursa'nın Uludağ ilçesine bağlı Baraklı köyüne yerleşmeye karar vermiştir.⁸³

Mehmet Hulusi Efendi, henüz resmi olarak imamlık belgesini almadığı gerekçesiyle geçici görevle Baraklı köyüne imam olmuştur. İnançları doğrultusunda, görevine büyük bir titizlikle sarılmış, hocasının işaret etmiş olduğu istikâmette vazifesine beş altı ay devam etmiştir. Fakat kendisi aleyhindeki şer kuvvetleri Mehmet Efendi hakkında Bursa Müftüsüne şikâyette bulunmuş ve şöyle demişler: “*Baraklı İmamı, camiye sarıkla geliyor, eski ezan okuyor, çocuklara Kur'an öğretiyor.*”⁸⁴

O dönem içerisinde bu tarz davranışlar suç sayılmaktadır. Resmi imamlık belgesi için müftüye giden Mehmet Efendi, müftünün sert tepkisiyle karşılaşmış: “*Hafız Mehmet Hulusi, sana imamlık yok!*” demiştir. Mehmet Efendi sakin şekilde sormuş: “*Neden yok efendim, söz vermiştiniz.? “Çünkü sen eski hocalardansın Hafız Mehmet Efendi, işte bundan ötürü belge yok”* diyerek tepkisini dile getirmiştir.⁸⁵

⁸² Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, ss.15- 17.

⁸³ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür* ss. 17-18.

⁸⁴ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 18.

⁸⁵ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 18.

Kaynağa göre, haber üzücü olmasına rağmen Mehmet Efendi'nin gönlüne sevinç düşmüş, müftüye selâm vermiş ve şu cümleleri kurmuştur:

*“Efendi! Sen ki Bursa Müftüsüsün, bu halkın üstünde en büyük din adamısın. Demek benim eski hoca olduğumu tasdik ediyorsun? O halde bana bu belge yeter, başka bir şeye ihtiyacım yok.”*⁸⁶ diyerek müftünün yanından ayrılmıştır.

Son derece dindar, eşine itaatte kusur etmeyen, zamanının neredeyse çoğunu çocuklarının mânevî eğitimine harcayan annesi Ayşe Hanım hakkında Hasan Burkay şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Hayata gözlerimi açtığım da kendimi bu mutlu yolun içinde buldum. Babamı ve annemi maneviyat pınarının dupduru kaynağının başında büyük âlim ve şeyh olan Ahıskalı Ali Haydar Efendi Hazretlerinin yanında gördüm. Kendimi bildim bileli annemin hayatı manen dopdolu geçmiştir. Tevhid çeke çeke karıştırdığı yemeğinin ve pişirdiği çorbasının lezzetine doyum olmazdı. Annem yılda sadece bayram günlerinde dayısı ve kardeşini ziyaret için evinden çıkardı. Bu ziyarette babam tarafından kapalı bir faytonla bizzat başında durarak yaptırılırdı. Bunun dışında annem, eviyle meşgul olurdu. Evlatlarına karşı son derece merhametli ve şefkatli davranırdı. Sağlıklı hali olmamasına rağmen bir kere şikâyet ettiğini duymuş değilim. İlkokul tahsilimi yaparken ara sıra yaramazlık yaparak kendisini üzmüşümdür. Buna rağmen annem yaramaz halimden şikâyetçi olmaz, bana daima dua ederdi. Tek endişesi babamın yaramazlıklarımı duyup beni hırpalaması kaygısı olurdu.”*⁸⁷

4- Kardeşleri

Mehmet Hulusi Efendinin ilk evliliğinden Abdullah, ikinci evliliğinden Fatma⁸⁸ ve üçüncü evliliğinden de İbrahim, Tevfik, Ali, Hasene, Osman, Mustafa, İbrahim, Hasan, Ömer⁸⁹ adında olmak üzere toplam on bir evladı dünyaya gelmiştir.

5- Çocukluğu ve Tarikata İntisabı

Hasan Burkay'ın, annesi ve babasının İslamla hemhâl olup tasavvufî hayat sürmeleri neticesinde, Allah aşkıyla oluşturdukları yuvalarında küçük yaşlardan itibaren o havayı teneffüs ederek büyümesi, ailesinin, Hasan Efendi ve kardeşleri üzerindeki

⁸⁶Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, ss. 18-19.

⁸⁷Burkay, *70 Yıllık Yaşantım*, ss. 9-10.

⁸⁸Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, ss. 8-9.

⁸⁹Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 21.

manevi etkilerini ortaya koymaktadır. O kadar ki babasının şeyhi Ali Haydar Efendi tarafından henüz altı yaşındayken kendisine ders verilmesi⁹⁰ ailesinin tasavvufu iç içe olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Sonrasında, birkaç yıl geçtikten sonra, Ali Haydar Efendi, dersini yapan Hasan Burkay Efendi'ye kendi verdiği dersi bırakmasını söylemiş ve şöyle demiştir: “*Onun mânevi nasibi bir başka yerdedir. Zaman gelip vakit ulaştığında, nasibi onu arayıp bulacaktır.*”⁹¹

Ayşe Hanım bu özellikle Hasan Burkay'a itinâ göstermiş, oğluna ilahiler ve Türkçe dualar öğretmiştir. Burkay konuşmaya başladığı ilk andan itibaren annesi ona dini telkinlerde bulunarak, “*Tevhidi*” evladının minik yüreğine ivme ivme işlemiş, oğluna dini hikâyeler anlatarak⁹² evladının manevi olarak şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

Annesinden çok feyz alan küçük Hasan, bazı zamanlar evde imamlık yapmaya özeniyor ve annesi de hemen arkasına geçip Hasan'ın “*cemaatini*” oluşturuyordu. Ayrıca küçük Hasan babasıyla birlikte dost sohbetlerine gitmekten de geri kalmıyordu.⁹³

6- Tahsili

Hasan Burkay, ilkokula Muradiye semtindeki On bir Eylül İlkokul'unda başladı. İlk üç sınıfı burada okuduktan sonra aynı semtte bulunan Onuncu Okula geçti ve oradan da mezun oldu.⁹⁴ Ablası Hasene ve annesi sayesinde Kur'an öğrendi. Henüz ilkokul çağında bir çocukken dini bilgiler öğrenmek için gayret sarf etti. İlkokuldan mezun olduktan sonra dükkânda babasına yardımcı oldu. Ancak okumaya ve yazmaya çok meraklı olduğu için küçük yaşlarda hatıra tutmaya, şiirler yazmaya başladı.⁹⁵

Hasan Burkay, Bursa Altıparmak Camii imam hatibi Kavalalı Hacı Hafız Emin Efendi'den Kur'an tâlimi ve kırâat dersi almıştır. Sonrasında İnegöl İlçesi, Hoca Köyü

⁹⁰ Cebecioğlu- Baz, *Hasan Burkay*, s. 4.

⁹¹ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 22.

⁹² Cebecioğlu- Baz, *Hasan Burkay*, s. 4.

⁹³ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 23.

⁹⁴ Cebecioğlu- Baz, *Hasan Burkay*, s. 4.

⁹⁵ Cebecioğlu- Baz, *Hasan Burkay*, s.4.

imam hatibi Hacı Ahmed Efendi'nin babası, Murat Hocadan da bir süre dini tahsil görmüştür. Burkay, babasının üstâzı Ali Haydar Ahıskalı (1870/1960) vasıtasıyla tasavvuf âlemine adım atmıştır. Bursa Muradiye medresesi müderrislerinden Muhammed Necati Simâvî Hazretlerinin (1859/1957) manevi terbiyesiyle pişerek, Şeyh Şerafeddin Zeynel Âbidin (1876/1936) ve Küçük Hüseyin Efendi'den (1828/1930) aldıkları feyizle, kemâle ermiştir.⁹⁶ Burkay, ilme duyduğu aşkla önce İstanbul'a gitmiş, bir süre sonra Çarşamba Medresesi'nde, bir sürede de Eftalızâde Medresesi'nde farklı hocalardan şerî ilimler, fıkıh vb. dersleri almıştır.⁹⁷ Her ne kadar Burkay, belli bir süre farklı hocalardan eğitim alsa bile, arapça, tefsir, hadis gibi ilimlerde kesbî diyeceğimiz bir medrese eğitiminden geçmemiştir. Burkay, kendisine intisab edenlerin ifadesiyle ve şeyhlerinin işaretleriyle vehbî olarak irşad vazifesine devam etmiştir.⁹⁸

7-Askerliği

Hasan Burkay, deniz gümrüğünde, vatanî görevini yerine getirmek üzere bahriye askeri olarak 1949 yılında göreve çağrılmış, acemilik evresini İstanbul Kasımpaşa'da 7-8 Hasan Paşa Kışlası'nda geçirmiştir.⁹⁹

Burkay, acemilik devrini ifa ettikten sonra Gölcük'e Adatepe talim gemisine sevk edilmiş¹⁰⁰ ve askerlik hizmetini din görevlisi olarak bu gemide tamamlamıştır.¹⁰¹

8-Evlilikleri ve Çocukları

İlk evliliğini 1949 yılında Müşerref Hanımla yapan Hasan Burkay, bu evliliğinden sırasıyla Mehmet Halit, Ayşe, Mehmet Necati isimli üç çocuğu dünyaya gelmiştir. İlk evladı Mehmet Halit henüz bir yaşındayken vefat etmiştir. Burkay ilk eşi

⁹⁶ Hasan Burkay, *Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Varisleri*, Semih Ofset Matb, Ankara 1994, s. 435.

⁹⁷ Cebecioğlu- Baz, *Hasan Burkay*, s. 5.

⁹⁸ Röportaj: Prof. Dr. Yakup Basmacı, Aralık 2017; Ayrıca bkz; https://youtu.be/bJ8tQq_tLY (Erişim Tarihi: 07.02.2019)

⁹⁹ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 30.

¹⁰⁰ Cebecioğlu- Baz, *Hasan Burkay*, s. 5.

¹⁰¹ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 31.

Müşerref Hanım vefat ettikten sonra ikinci evliliğini 1963 yılında, İsmet Hanımla yapmış ve bu evliliğinden de Recep, Fatma, Ahmet Tevfik olmak üzere üç çocuk sahibi olmuştur. Bu yavrularından Recep ve Fatma hakkın rahmetine kavuşmuştur. Burkay üçüncü evliliğini Lâle Hanımla yapmış bu evliliğinden de sırasıyla Muharrem Mesut, Fatma Zehra, Emine Tuğba adında üç çocuk sahibi daha olmuştur. Son evliliğini de Fatma Hanım'la yaparak bu evlilikten de Hasan Hüsnü, Ali Kerem, Mustafa Sacit, Muhammed Hulusi adlarında dört evlâdı daha dünyaya gelmiştir.¹⁰² Sonuç olarak Burkay; hayatında dört evlilik yapmış ve bu evliliklerinden on üç evladı dünyaya gelmiştir. Üç evladı ise Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.

9-Ankara'ya Gelişi ve Hacı Hasan Köyüne Yerleşmesi

O dönem Bursa Ulu Cami civarında billuriye mağazası işleterek kazancını sağlayan Hasan Burkay'a 1962'den itibaren Ankara yolu gözükmiştir. Kendisi olayı şu şekilde anlatmıştır:

“Bir an mana âleminin tezahürleri neticesi, Bursa'dan Ankara'ya gitme arzusu doğdu. Zaten uzun bir zamandır Ankara'ya davet ediliyordum. Böylece 1962 yılında, üstadımın doğum gününe tesadüf eden Zilkadenin üçünde, bir pazartesi gecesi Ankara'ya ayakbastım.”¹⁰³

Hasan Burkay, beş yıl kadar Bursa–Ankara arası sık sık gidip gelmiş ve nihayetinde 1967 yılında, Cebeci semtinden bir ev alarak Ankara'ya yerleşmiştir. 10 yıl Cebeci'de ikamet ettikten sonra 1977 yılında şehir hayatından uzaklaşmak için, Ankara'nın Gölbaşı ilçesine 7 km uzaklıkta olan, 120 dönümlük arazinin alınmasına öncülük etmiştir. Bu arazi üzerine evler kurulmuş, yerleşim yerleri oluşturulmuştur. Hasan Burkay da 1977 yılında adının verildiği köye yerleşmiştir.¹⁰⁴

¹⁰²Cebecioğlu-Baz, *Hasan Burkay*, s. 5.

¹⁰³ Cebecioğlu-Baz, *Hasan Burkay*, s. 6.

¹⁰⁴ Cebecioğlu-Baz, *Hasan Burkay*, s.6.

10- Hastalığı ve Vefatı

Hasan Burkay, uzun yıllar nefes darlığı rahatsızlığıyla mücadele etmiş, 18 Temmuz 2005 de yine nefes darlığına bağlı organ yetmezliği nedeniyle dünya evinden ahiret yurduna hicreti gerçekleşmiştir. Kabri kurucusu olduğu Ankara'nın Gölbaşı ilçesi Hacı Hasan Köyünde bulunmaktadır.¹⁰⁵

B- TASAVVUFİ ŞAHSİYETİ

1- Mensubu Olduğu Tarikat ve Silsilesi

Divanı'nda ve sohbetlerinde sıkça Nakşibendî yolunu tavsiye eden Hasan Burkay¹⁰⁶ Nakşibendî Hâliidiye koluna mensuptur.¹⁰⁷ Silsile, Hâlid el-Bâğdâdî (ö.1827)' den başlayıp yine Bâğdâdî'nin Sirâceddin lakabını verdiği İsmail Şîrvânî (ö.1848) ile devam etmiştir. İsmâil Şîrvânî, Azerbaycan'ın kuzeyinde kalan Şîrvan vilayetinin Şemâhî kasabasına bağlı Kürt Emir köyünde dünyaya geldiği için¹⁰⁸ kendisine İsmail-i Kürdemirî¹⁰⁹ de denmektedir. Bu nedenle Hâliidiye kolu Kürdemirî adıyla da anılmaktadır. Silsile-i saadâtın otuz birinci altın halkası olan İsmail Şîrvânî, icazetini 1817'de üstâzı Hâlid el-Bağdadi'den alarak memleketi Şîrvan'da irşad vazifesiyle görevlendirilmiştir. 1829'da Şîrvan'ın Rus istilasına uğramasının ardından Ahıska'ya giderek orada iki yıl kalmıştır. Birkaç yıl sonra Ahıska'da düşman işgaline uğrayınca 1831 senesinde Amasya'ya gelmiştir.¹¹⁰ Sonrasında irşad vazifesini silsile-i saadâtın otuz ikinci altın halkasını oluşturan İsmail Şîrvani'nin halifesi olan Muhammed Şîrvânî (ö.1247)'ye teslim ederek silsile devam etmiştir. Akabinde silsile-i saadâtın otuz üçüncü

¹⁰⁵ Röportaj: Oğlu Mesut Burkay, Şubat 2019.

¹⁰⁶Cebecioğlu- Baz, Hasan *Burkay*, s. 7.

¹⁰⁷ Röportaj: Prof. Yakup Basmacı, Şubat 2019.

¹⁰⁸Abdulcebbar Kavak, *Mevlâna Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, Tasavvuf Serisi I, Semerkand Yay., İstanbul 2016, ss. 158-160; Ayrıca Röportaj: Prof. Yakup Basmacı, Şubat 2019.

¹⁰⁹ Burkay, *Hız Muhammed (s.a.v.)'in Vârisleri*, s.230; Ayrıca Röportaj: Prof. Yakup Basmacı, Şubat 2019.

¹¹⁰ Burkay, *Hız Muhammed (s.a.v.)'in Vârisleri*, s.231; Ayrıca Röportaj: Prof. Yakup Basmacı, Şubat 2019

altın halkasını oluşturan Ebu İshak (1265), Muhammed Şirvani'den inâbe¹¹¹ olarak sonrasında yerini Şeyh Şamil'in kayınpederi olan Seyyid Cemâleddin Kumukî'ye (ö. 1285) bırakmıştır.¹¹² Cemâleddin Kumukî'de devam eden irşâd hayatının sonunda bu kutsal görevi silsilenin otuz beşinci altın halkası olan Ahmed Abdurrahman Sugurî'ye (ö.1299) emanet etmiştir. Bu ilahî vazifeyi Ahmed Abdurrahman Sugurî'den sonra silsilenin otuz altıncı halkası olan Muhammed Medenî (1913) üstlenmiş ve bu görevi damadı olan silsilenin otuz yedinci altın halkası, Şeyh Şerafeddin Zeynel Âbidin'e (ö. 1936) tevdi etmiştir. Sonrasında bu ilahi görev Şeyh Şerafeddin Zeynel Âbidin'den, silsilenin otuz sekizinci altın halkası olan Muhammed Necati Simâvî (1957)'ye teslim edildikten sonra¹¹³ Şeyh Şerafeddin Zeynel Âbidin'in mânevi öğrencisi, Muhammed Necati Simâvî'nin terbiyesinde yetişmiş silsilenin otuz dokuzuncu altın halkasını oluşturan Hasan Burkay (ö.2005) devralmıştır.¹¹⁴

Tarikat Silsilesi:

- 1-Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) (11/632)
- 2-Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a) (ö.13/634)
- 3-Selmân-ı Fârisî (r.a) (ö.36/656)
- 4- Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir (k.s) (ö.107/725)
- 5- Ca'fer es-Sâdık (r.a) (ö.148/765)
- 6-Bâyezîd-i Bistâmî (k.s) (ö.234/848)
- 7-Ebû'l Hasan Harakânî (ö.425/1033)
- 8-Ebû Ali el-Fârmedî (ö.477/1084)

¹¹¹ İnâbe; bir şeyhe intisap ile onun müridi olmak. Buna “el almak”, “filan şeyhten inâbe almak”, “filan tarikata inâbe etmek” denir. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.241.

¹¹²Burkay, *Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Vârisleri*, s.233; Ayrıca Röportaj: Prof. Dr. Yakup Basmacı, Şubat 2019

¹¹³Burkay, *Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Vârisleri*, ss.238-257; Röportaj: Prof. Dr. Yakup Basmacı, Şubat 2019

¹¹⁴Röportaj: Prof. Dr. Yakup Basmacı, Aralık 2017.

- 9-Yusuf el- Hemedânî (k.s) (ö.535/1140)
- 10-Abdülhâlik Gucdüvânî (k.s) (ö.575/1179) veya (ö.617/1220)
- 11-Ârif-i Rivgerî (k.s) (ö.715/1315)
- 12-Mahmûd-ı Fağnevî (k.s) (ö.715/1315-16)
- 13-Ali Râmîtenî (k.s) (ö.715/1315)
- 14-Muhammed Baba Semasî (k.s) (ö.736/1335)
- 15- Emir Külâl (k.s) (ö.772/1370)
- 16-Hâce Muhammed b. Muhammed el- Buhârî (k.s) (ö.791/1389)
- 17-Alâeddin Attâr (k.s) (ö.802/1400)
- 18-Ya'kûb-i Çerhî (k.s) (ö.851/1447)
- 19-Ubeydullah Ahrâr (k.s) (ö.895/1490)
- 20-Muhammed Zâhid (k.s) (ö.936/1529)
- 21-Derviş Muhammed İmkenegî (k.s) (ö.970/1562)
- 22-Hâcegî Muhammed İmkenegî (k.s) (ö.1008/1599)
- 23-Muhammed Bâki Billâh (k.s) (ö.1012/1603)
- 24-İmam-ı Rabbânî (k.s) (ö.1034/1624)
- 25-Muhammed Mâ'sûm Sirhindî (k.s) (ö.1079/1668)
- 26-Muhammed Seyfüddîn Sirhindî (k.s) (ö.1096/1684)
- 27-Seyyid Nûr Muhammed el-Bedâûnî (k.s) (ö.1135/1723)
- 28-Mazhar Cân-ı Cânân (k.s) (ö.1195/1781)
- 29-Abdullâh ed- Dihlevî (k.s) (ö.1240/1824)
- 30-Hâlid el- Bağdâdî (k.s) (ö.1242/1827)

31-İsmail-i Kürdemirî (k.s) (ö.1264/1851)

32-Muhammed Şirvânî (k.s) (ö.1260/1844)

33-Ebu İshak (k.s) (ö.1265)

34-Seyyid Cemâleddin Kumukî (k.s) (ö.1869)

35-Ahmed Sugurî (k.s) (ö.1299)

36-Muhammed Medenî (k.s) (ö.1332/1913)

37-Şerafeddin Zeynel Âbidin (k.s) (ö.1355/1936)

38-Muhammed Necati Simâvî (k.s) (ö.1376/1957)

39. Ahmed Hamdullah (k.s) (ö.1958)

40. Hasan Burkay (k.s) (ö.2005)¹¹⁵

Seyyid Cemâleddin Kumukî Hazretleri, Osmanlı döneminde Dağıstan'dan Türkiye'ye göç ederek İstanbul'un Üsküdar ilçesine yerleşmiştir. Kumukî Hazretlerinden sonra Şeyh Muhammed Medenî Hazretleri ve Şeyh Şerafeddin Zeynel Âbidin Hazretleri de Dağıstan'dan Türkiye'ye göç etmiş, Sultan Reşat tarafından Muhammed Medenî Hazretlerinin de manevi işaretleriyle uygun gördüğü, Yalova'nın şimdiki adıyla Güney köy denilen yere yerleştirilirler. Belli bir süre sonra da Hasan Burkay'ın babası, Selanik'ten göç ederek Yalova'nın Yukarı Sölez Köyüne yerleşecek ve Hasan Burkay'da o tarihlerde dünyaya gelecektir.¹¹⁶

Hasan Burkay'ın yerine kimi bıraktığına dair ihtilaflı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre Burkay, yerine şeyh makamında kimseyi bırakmamıştır.¹¹⁷ Diğer görüşe göre de Burkay, sohbetinde ifade ettiği üzere: “*Biz Yakup Bey'i çok severiz. Ben öldükten sonra*

¹¹⁵ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, ss.48-49.

¹¹⁶ Röportaj: Prof. Dr. Yakup Basmacı, Aralık 2017; Burkay, *Hz. Muhammed (s.a.v)'in Varisleri*, ss.235-245.

¹¹⁷ <https://youtu.be/-75QeQhRK8M> (Erişim Tarihi: Şubat 2019)

inşallah yolumuzu o devam ettirecektir” diyerek görevi kime verdiğini açıklamıştır.¹¹⁸ Lakin bu görevin şeyh makamında mı vekillik makamında mı olduğu konusunda ihtilaf mevcuttur.

2- Tasavvufla Alakâsının Başlaması ve Tarikata Girişi

Çalışmalarımız neticesinde Hasan Burkay’ın tasavvufa intisabının, Fatih medresesi müderrislerinden babasının da üstâzı olan Ali Haydar Ahıskalı (ö.1960) tarafından başlatıldığı tespit edilmiştir. Muhterem üstâzı olan Bursa Muradiye medresesi müderrislerinden Muhammed Necati Simâvî (k.s)’in mânevî terbiyesiyle yetiştirilmiştir. Şeyh Şerafettin Zeynel Âbidin (k.s) ve Küçük Hüseyin Efendi (k.s)’den aldıkları feyizle, kemâle ermiştir.¹¹⁹ Çünkü Burkay dünyaya gelir gelmez, Şerafeddin Zeynel Âbidin Hazretleri her biri hafız olan ihvanları ve halifesi Mehmed Necati Simâvî Hazretleriyle birlikte Mehmed Hulusi Efendi’nin evine gitmiş ve orada ihvanlarıyla birlikte hatim indirdikten sonra *“Bu benim halifemdir. Siz de terbiyecisisiniz.”* diyerek Burkay’ı Mehmed Necati Simâvî Hazretlerine emanet etmiştir.¹²⁰ Diğer bir kaynağa göre de Burkay henüz altı yaşındayken babası Hulusi Efendinin hocası Ali Haydar Efendi’den ders almıştır.¹²¹ Ancak Hasan Burkay dokuz yaşına geldiğinde hocası Ali Haydar Efendi ona haber yollamış ve dersini bırakmasını isteyerek şöyle demiştir:

*“O’nun mânevî nasibi başka yerdedir. Zaman gelip vakit ulaştığında nasibi onu arayıp bulacaktır.”*¹²² Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre, bu emirden sonra Hasan Burkay dersini bırakmış ve nasibini beklemeye başlamıştır.¹²³

Burkay’ın gerçek anlamda tasavvufla alâkası askerde bir rüyayla başlamıştır. Burkay rüyasında Heybeliada’da iken, Silsile-i Saadatın 38 inci altın halkası olan Mehmet

¹¹⁸ Burkay, Vasiyet Sohbeti, cd. 1 dak, s.42.

¹¹⁹ Burkay, Muhammed (s.a.v)’in Varisleri, s. 435.

¹²⁰ https://youtu.be/bJ8tQqG_tLY (Erişim Tarihi: Şubat 2019)

¹²¹ Cebecioğlu -Baz, Hasan Burkay, s. 7.

¹²² Cebecioğlu- Baz, Hasan Burkay, s. 8.

¹²³ Çınar Yönetim Kurulu, Vakfedilen Bir Ömür, s. 22.

Necati Hz'lerini görmüştür. Kendisi Bursa'ya teşrif etmiş Altıparmak semtinde bir evde kalmaktaymış. Hasan Burkay da rüyasında bu zâtı, kendi evine davet etmek üzere oraya gitmiş, kalabalığın arasından geçmeye çalışırken, kısaya yakın orta boylu, başı büyücek ve sarıklı, üzerinde cübbesi olan bir zât ona eli ile merdivenleri işaret etmiştir. Hasan Burkay kendisine gösterilen merdivenleri çıkmış bir odaya girmiştir. Mehmet Necati Hazretleri seccade üzerinde kibleye karşı dizleri üzerine oturmuş Kur'an-ı Kerim okumaktaymış. Burkay, Mehmet Necati Simâvî (k.s)'i fakirhanesine davet için geldiğini söylemiş. O da:

“Peki, bayram sabahı geleceğim.” demiş.

Hasan Hoca odadan çıkarken tereddüt geçirmiş. Bayram amma, hangi bayram? Dönüp tekrar odaya girmiş. Bu defasında Mehmet Necati Simâvî (k.s) Delail-i Hayrat okumaktaymış. Hasan Burkay ona:

“Efendim hangi bayram” diye sormuş. O da:

“Yarın, yarın.” diye cevap vermiştir.¹²⁴

Rüyadan sonra Hasan Burkay, Mehmet Necati Simâvî (k.s)'ye iletmek üzere bir mektup yazmıştır. Mektubu Bursa'da ikamet eden çok sevdiği bir arkadaşına göndermiş ve kendisinden, *“Mümkünse mektubu Hazrete kendi elinle teslim etmeni istiyorum”* diyerek ricada bulunmuştur.¹²⁵

Mektup Hazretin eline geçmiş ve mektubu okuyan kişiye şöyle demiştir:

“Bu rüya değil, hakikati görmüştür. O sarıklı, cübbeli zat; Küçük Hüseyin Efendi'dir. Bundan otuz yıl kadar önce bu âlemden göçmüştür. Şimdi bize yardımcıdır. Ona da yardım edecektir. Gidip kendisini ziyaret etsin.” buyurmuştur.¹²⁶ Bunun üzerine Hazretin emrine uyan Burkay, ziyareti gerçekleştirmek üzere Eyüp'e gitmiştir. Acep

¹²⁴Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 32.

¹²⁵Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 33.

¹²⁶Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 33.

kabrin yerini nasıl bulacağım diye içinden geçirirken o anda birden rüyadaki Küçük Hüseyin Efendi' yi karşısında bulmuştur. Küçük Hüseyin (k.s) Efendi bizzat “*Buyurun.*” diyerek Burkay'ın önünden yürüyerek kendisine yol göstermiş ve türbeye gelince de gözden kaybolmuştur.¹²⁷

Burkay, askerliğini bitirdikten sonra Bursa'ya geri dönmüştür. Kendisi 21 yaşına eriştiğinde “*Nasibi onu arar bulur.*” müjdesi gerçekleşmiştir. Silsile-i Sâdât'ın 38.altın halkası Mehmet Necati Simâvî (k.s), Hasan Efendi'yi dükkânında ziyaret etmiş, birlikte öğlen namazını kılmak üzere Bursa Ulu Camiine gitmişlerdir.¹²⁸

Mehmet Necati Simâvî (k.s) ile Hasan Burkay arasındaki bu buluşma maddi âlemdeki ilk buluşmadır.¹²⁹

Mehmet Necati Simâvî (k.s) bu ziyaretten sonra Bursa'dan ayrılmış fakat birkaç gün sonra tekrar Bursa'ya dönerek Hasan Burkay'a: “*Senin için geldim yavrum*” demiştir. Hasan Burkay'da onu ve eşi Safiye Hanımı evinde misafir etmiş, sabah olunca Muradiye Camiinde sabah namazı kılınmış, ardından eve dönülüp kahvaltı yapıldıktan sonra Mehmet Necati Simâvî (k.s) geri dönmüştür. Hasan Burkay'ın ders alması böylece vuku bulmuştur.¹³⁰

3- Şeyh Oluşu

Hasan Burkay'ın henüz 27 yaşında şeyh oluşunun nedenleri arasında kendisinin üveysî şeyhi Şerafeddin Zeynel Âbidin Hazretleri tarafından manevi irşadıyla, vehbî şekilde yetişmiş olmasından kaynaklanmaktadır.¹³¹ Zamanı gelince kendisini emanet ettiği Mehmet Necati Simâvî (k.s), Hasan Burkay'ı üç noktada imtihana tabi tutmuştur. Bundan sonrasını Hasan Burkay şöyle anlatmıştır:

¹²⁷ Cebecioğlu -Baz, *Hasan Burkay*, s. 8.

¹²⁸ Cebecioğlu -Baz, *Hasan Burkay*, s. 9.

¹²⁹ Cebecioğlu -Baz, *Hasan Burkay*, s.9.

¹³⁰ Cebecioğlu -Baz, *Hasan Burkay*, s. 9.

¹³¹https://youtube.com/bJ8tQqG_tLY (Erişim Tarihi: Şubat 2019)

“Muvaffak olduğum anlaşıldı ki, ertesi günü Yıldırım’da bir eve gittik, hocam orada bana “Bugünden sonra ben yokum, sen varsın.” deyip, ders talim etti.¹³²

Mehmet Necati Simâvî (k.s) dersten sonra şöyle buyurmuştur:

“Bundan sonra ben yokum, siz varsınız. Arkanızdaki cemaat bir hayli kalabalık, çünkü bütün sahipsiz yollar, sizde birleşecek.”

Hasan Burkay Hazretleri ise hocasına şöyle cevap vermiştir:

“Allah razı olsun Hazret, vazifem güzel, ancak bu görevler daha sağlıklı bir kişiye tevdi edilse. Benim mazeretlerim var. Sağlığım yerinde değil. Görevimi gereği gibi yapamamaktan korkarım.” demiştir. Zira Burkay askerdeyken verem hastalığına yakalanmış, henüz sağlığına tam anlamıyla kavuşamamıştır.¹³³

O an Mehmed Necati Simâvî (k.s)’nin yüzü aydınlanmış, tebessüm etmiş ve yumuşak bir ses tonuyla:

“Yavrurum, bu vazifeleri veren ben değilim ki geri alabileyim. Vazife size verilmiştir, takdir O’nundur. Siz endişe etmeyin, büyükler yardımcınızdır. Arkanızdan pek çok kişi gelecektir. Şimdiden sizi ve onları tebrik ederim.”¹³⁴ diyerek vazifeyi geri alamayacağını açıklamıştır.

Şeyhinin bu sözü üzerine Hasan Burkay “O gün bugün hizmette kusur etmemeye çalışıyoruz. Rabbim kusurlarımızla, küsurlarımızla kabul buyursun.”¹³⁵ demiştir.

Bursa’nın Yenişehir ilçesinde, yaklaşık yetmiş kişinin bulunduğu bir ortamda, hilafetin Hasan Burkay’a verildiğini rahmetli Hafız İsmail Boncuk Efendi şahit olmuş ve bu olayı anlatmıştır.¹³⁶

¹³² Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 38

¹³³ Röportaj: Prof. Dr. Sacit Başol, Şubat 2019.

¹³⁴ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 39.

¹³⁵ Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 39.

¹³⁶ Röportaj: Prof. Dr. Yakup Basmacı, Aralık 2017.

Prof. Dr. Yakup Basmacı Hasan Burkay'dan şöyle bir olayı nakletmiştir: “Şeyh Şerafeddin Hazretleri mana âleminde geliyor. Göğüs göğüse uzun süre beraber kaldık. Bende çok değişiklik hâsıl oldu.” diyerek, Burkay'ın manevi bir değişim geçirdiğini ifade etmektedir.¹³⁷

Bir başka kaynakta ise 1957 yılında, Mehmed Necati Simâvî (k.s), vefat etmeden önce Hasan Burkay'ı Terziler köyüne çağırılmış ve orada özel bir görüşme yapmışlar.

Takriben otuz yıl Hasan Burkay'ın hizmetinde bulunan ve Hacı Hasan Köyü'nün o zamanki muhtarı rahmetli Aydın Mendi'nin ifadelerine göre; 1957 yılında Mehmet Necati Simâvî (k.s) vefat edince, cemaat içerisinde bir dalgalanma olmuştur. Kişiler kime intisap edeceklerine şaşırılmışlar. Bu arada birkaç yıl geçmiş ve bu süre zarfında Hasan Burkay sessizliğini korumuş, ne zamanki Burkay, rüyasında Mehmed Necati Hazretlerini görmüş ve “hâlâ ne bekliyorsun?” diye uyarılmış. Bu rüya sonrası Hasan Burkay kendisini açıklamıştır.

Hasan Burkay, Şeyh Şerafeddin Âbidin Hazretlerinin, Mehmed Necati Simâvî Hazretlerinin ve 1958 yılında vefat eden Ahmed Hamdullah Efendi'nin müritlerini de etrafında toplayarak irşad vazifesine devam etmiştir. Çünkü şeyhleri kendi müritlerini Burkay'a teslim etmişlerdir.¹³⁸ Mehmed Necati Simâvî Hazretlerinin ifade ettiği gibi tüm sahipsiz yollar Hasan Burkay'da birleşmiştir.

4- Ders Vermeye Yetkili Olduğu Tarikatlar

Nakşî olan Burkay, Nakşîlikle birlikte Kadiri, Kübreverdi, Sühreverdi ve Bedevi kollarında da ders verme yetkisine sahiptir.¹³⁹

¹³⁷ Röportaj: Prof. Dr. Yakup Basmacı, Aralık 2017.

¹³⁸ <https://youtu.be/-75QeQhRK8M> (Erişim Tarihi: Ocak 2019); Cebecioğlu -Baz, *Hasan Burkay*, s.10.

¹³⁹ Çınar Yönetim Kurulu, *Hasan Burkay*, s.50.

5-Kerâmetleri

Hasan Burkay'ın birçok kerametine şahit olan dervişlerinden hafız Ayşe Hanım, bir gün evinin bahçesinde ateş yakması sonucu alevlerin civara yayılması neticesinde çaresiz kalıp korku sonucu hastalanışını ve bu durumun Hasan Burkay tarafından bilinmesini şu sözlerle anlatır:

“Bahçe içinde bulunan evimizin hemen yanı başında ihtiyaç üzere küçük bir ateş yakmak istedim. Fakat yaktığım ateş hızlıca büyüyerek evin civarını sarınca büyük bir korkuya kapıldım. Çaresiz kaldım. Allah razı olsun, duruma şahit olan komşularımız büyük bir mücadele sonucu ateşi söndürdüler. Ben o yangın sonucu korkudan sarılık oldum. Sabah uyduğumda rengim, gözlerimiz içi sapsarıydı lâkin ben henüz olayın ciddiyetinin farkında değildim. Sabah efendim sabah namazı için camiye gittiklerinde Hazretimi görmüşler. Hazret efendime; “al şu havucu kızıma götür, Allah şifasını versin” demiş. Efendim eve geldikten sonra “Hazretimin haberi var mıydı, bu havucu sana gönderdi” dedi. Bende hayır kendisine sarılık geçirdiğimi söylemedim” diyerek şaşkınlığını ifade ettim. Havucu yedikten sonra rengim normale dönmüştü, sağlığıma kavuşmuştum”¹⁴⁰ diyerek şaşkınlığını gizleyememiştir.

Ayşe Hanım, Hasan Burkay'ın bir başka kerametini şöyle nakleder:

“Annemin gözünde iyi huylu tümör çıkmıştı. Göz bebeğinde ufacık bir sivilce halinde beliren tümör zamanla fındık büyüklüğüne gelince göz bebeğini kapattı. Doktorlar tümörü almak için annemin gözünü oyarak oradan da beyne kadar ulaşıp temizleyeceklerini söylemişler. Ben doktorların ifadelerinden sonra çok üzgün bir vaziyette hazretimin kapısını çaldım. Kendilerine durumdan bahsettim, fikrini sordum. Kısa bir aradan sonra bana “Doktorlara söyleyin, sadece tümörü sıyrıp alsınlar. Ne olursa olsun göze dokunmasınlar” dedi. Bizde doktora, ancak göze dokunmadan, tümörü sıyrıp almanız şartıyla ameliyata izin veririz dedik. Doktor bu şekilde bir işlemin mümkün olamayacağını, gözü alınmasa bile ameliyat esnasında usturanın göz bebeğini çizebileceğini, hasara neden olabileceğini söyledi. Bu durumu kabul etmemiz şartıyla ameliyatı yapabileceğini ifade etti. Biz de ailecek bu şartla ameliyata izin verdik. Ameliyat çok başarılı geçmişti. Annemin gözü alınmamış sadece tümör hiçbir komplikasyona mahal verilmeden temizlenmişti. Bir yıl sonra doktor annemi kongrelere götürmek için çağırmıştı. Çünkü doktor bu başarılı ameliyattan sonra tıp alanında, ilk defa tümörü, gözü almadan çıkararak doktor olarak tarihe geçmiş oldu.”¹⁴¹

Bir başka ihvanı Salih Zeki Erturan, bizzat tanık olduğu bir hadiseyi şöyle nakletmektedir:

“Günlerden bir gün İstanbul Fatih cami imamlarından Nimetullah Yurt, Hasan Burkay Hazretlerini ders alma niyetiyle ziyarete gelir. Fakat onlar daha önce mana âleminde görüştüğü için birbirlerini tanıyıp sarıldılar. İhvanlardan biri Burkay Hazretlerine “Hazretim, Nimetullah Bey sizden ders almaya gelmiş” deyince Burkay Hazretleri biraz düşünüp “Ona ders

¹⁴⁰ Röportaj: Ayşe Erturan, Nisan 2018.

¹⁴¹ Röportaj: Ayşe Erturan, Nisan 2018.

yok, onun kalbi şu an sekiz parçaya bölünmüş” dedi. Bunun üzerine Nimetullah Bey Hazretin eline sarılıp ağlamaya başladı. Lâkin Burkay Hazretleri hemen akabinde “İşte şimdi ders verebiliriz” deyince bizler şaşırдық. Akşam olunca ben Nimetullah Bey’i kendi evimde misafir ettim. Kendisine Hasan Burkay Efendiye intisab etmeyi nereden düşündünüz diye sordum. O da bana durumu en başından anlatmaya başladı. “Suudi Arabistan Hükümeti bize beş bin tane Kur’an-ı Kerîm verdi. Kur’an’ları Çin’den Türkistan’a kadar dağıtmamızı istedi. Bende Türkistan’a geldiğimizde bir cami gördüm. Orada ezan okudum. Sohbetimi yaptım, Kur’an-ı Kerimleri dağıttım. Hatta adı Çince olanların isimlerini islâma uygun olarak koydum derken çok yoruldum. Biraz gözlerim dalınca omuzuma bir el dokundu. Gözlerimi açtım ki o zât Hasan Burkay Hazretleriydi. Bana “Maşallah, ne kadar hizmet ettin, çok yoruldun. Bizim duamız, himmetimiz seninle” dedi. Bende düşündüm beni Çin’de bile yalnız bırakmayan bu zâta nasıl olurda intisab etmem. O sekiz parça diye bahsettiği olayı da şöyle anlatayım. Bir kapı arıyordum. Gönlümde sekiz kişi vardı. Acaba bu sekiz kişiden hangisine intisab etsem diye düşünüyordum. İşte Hazret onu ifade buyurdu” diyerek olayı izah etti.¹⁴²

C- HASAN BURKAY’IN ŞEYHLERİ

1- Mehmet Necati Simâvî Hazretleri

Mehmed Necati Simâvî, “*Mehmed*”¹⁴³ adının dışında “*Muhammed*”¹⁴⁴ adıyla da tanınır. Mehmed Necati Simâvî (k.s) Kütahya’nın batısındaki Simav denen ilçenin Hisarbey köyünde, 1275/1859 yılında dünyaya gelmiştir. (ö.1376/1957) yılı, eylül ayının on sekizinci cuma gecesi, doksan sekiz yaşında iken, Bursa’nın Yenişehir ilçesi Terziler köyünde gözlerini dünyaya kapamıştır. Annesinin adı Hatice’dir.¹⁴⁵

Mehmed Necati Simâvî (k.s)’in fiziki özelliklerini belirtecek olursak, kaynaklarda; siyah gözlü, uzun boylu, zayıfça, buğday tenli, sakalları beyaz ve seyrek, sesi ise orta tonlu ve yumuşak huylu olduğu geçmektedir.¹⁴⁶

Mehmed Necati Simâvî, doksan sekiz yıllık ömrünü, ilim ve irfan yolunda tebliğ ve irşâd hizmetinde, bizâtihi yaşayarak geçirmiştir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra birçok yerde müftülük görevlerinde bulunmuş, çeşitli medreselerde müderrislik

¹⁴² Röportaj: Salih Zeki Erturan, Şubat 2019.

¹⁴³ Cebecioğlu -Baz, Hasan Burkay, s.10.

¹⁴⁴ Burkay, Hz. Muhammed (S.A.V) ’in Varisleri, s.257

¹⁴⁵ Burkay, Hz. Muhammed (S.A.V) ’in Varisleri, s.257.

¹⁴⁶ Cebecioğlu- Baz, Hasan Burkay, s.11.

vazifesini yerine getirmiştir. Belli bir süre sonra da Terziler köyüne yerleşerek son nefesine kadar, manevi hizmetine devam etmiş, imâmetlik vazifesini icra etmiştir.¹⁴⁷

Mehmed Necati Simâvî (k.s)'in tasavvufla ilişkisi, silsilenin 36. halkası olan Muhammed Medeni Hazretleri¹⁴⁸ ile başlamış yine onun halifesi olan Şerafeddin Zeynel Âbidin Hazretleri ile devam etmiştir. Mehmet Necati Simâvî Efendi, üstâz Şerafettin Efendi'nin 1936 yılında vefatından sonra vazifeyi devralmış, 1957 yılına kadar devam ettirmiştir.¹⁴⁹

Mürşidi olan Muhammed Medenî (k.s), Mehmet Necati (k.s)'lerini ilk ders olarak, yirmi dört saatte bir “Lâfza-i Celâl” zikri ile görevlendirmiştir. Sonrasında ise yukarıda da belirttiğimiz gibi Üstâzı Muhammed Medeni Hazretleri kendisini, Şerafettin Zeynel Âbidin Hazretlerine teslim etmiştir. Şeyh Şerafettin Hazretleri tarafından Muhammed Necati Hz'leri Makam-ı Kudbiyyet tevcih edilmek üzere davet edilmesini ve bunun üzerine Güney köyüne gidişini şöyle ifade etmiştir:

“Güzel bir hazırlıktan sonra, İznik tarikiyle Güney köyüne gitmek üzere yola çıktım. İznik'te vasıta beklerken, yanıma bir zât geldi. Selâm verdi ve nereye gideceğimi sordu. Güney köydeki üstâzımı ziyaret için, yola çıktığımı öğrenince “Burada Eşrefî Rumî Hazretleri var. Onu çiğneyip nereye gidiyorsun? Gel, onu birlikte ziyaret edelim. Sonra git gideceğin yere”¹⁵⁰ demiştir.

Mehmed Necati kendisine münasip bir lisan ile köyden üstâzını ziyaret kasdı ile çıktığını, nasip olursa dönüşte o ziyareti de yapabileceğini anlatmış. Lâkin zât, şahsına hiçbir şey söylenmemiş gibi, önce söylediği sözleri tekrar etmiş ve kendisine karşı yapılan hareketin edep dışı olduğunu biraz sert bir dille tenkit ederek, Mehmed Necati

¹⁴⁷Burkay, Hz. Muhammed (S.A.V)'in Varisleri, s.257

¹⁴⁸Silsile-i Saadâtın otuz altıncı altın halkasını teşkil eden, asıl adı Ebû Muhammed el Medenî bin Dağistanî (k.s) olan zât, H.1251-M.1830 yılında Dağistan'ın Timurhanşuro vilayeti olan Ganib kazasının Kikunu köyünde dünyaya gelmiştir. Dedeleri ve babası Türkistan'dan gelerek Kikunu köyüne yerleşmişler.1896 yılında Türkiye'ye göç eden bu zât, H.1332-M.1913 yılında seksen bir yaşında ahirete göçtü. Ziyaretgâhı Yalova kazasının Güney köyündedir. Burkay, Hz. Muhammed (s.a.v)'in Vârisleri, s.241.

¹⁴⁹Çınar Yönetim Kurulu, Vakfedilen Bir Ömür, s.52.

¹⁵⁰Burkay, Hz. Muhammed (s.a.v)'in Vârisleri, s.257.

Hazretlerini ziyarete zorlamış. Tekrar red cevabı alınca, kendisinin “Hızır” olduğunu, bu ziyaretin mutlaka yapılması gerektiğini ısrarla istemiş. Fakat Mehmed Necati Simâvî yine münasip bir lisanla, lâkin bu sefer kesin olarak:

“*Değil Hızır, kim gelirse gelsin, yolumdan döndüremeyeceğini ve bu işte daha fazla ısrar etmemesini rica ettim.*”¹⁵¹ diyerek kendisiyle gidemeyeceği daha kesin bir dille zikretmiştir.

Red cevabı alan zat, gözden kaybolmuş. Mehmed Necati (k.s), Güney köyü kavşağına geldiğinde üstâzının kendisini, sekiz-on evlâdı ile birlikte beklediğini görmüş. Ayrıca üstâzının kendisine boş bir at yolladığına şahit olunca sevinmiş. Hocasının huzuruna vardığında ise bu son vazife-i kudsiyye için, böyle bir imtihanın gerekli olduğunu öğrenmiş. Olaya binâen hocası ona şöyle demiş:

“*Allah’a şükürler olsun! Bu imtihandan istediğim gibi Allah ve Resul’ünün ve şurada bulunan bütün ricâlullah’ın hoşnut olacağı bir şekilde geçtin.*”¹⁵²

Tasavvufta, mürşid-i kâmillerin Allah’ın nasibiyle birçok defa kerâmet gösterdikleri bilinir.

Birçok müridinin de şahit olduğu üzere Muhammed Necati Simâvî Hazretlerin keramet gösterdiği “*Hasan Burkay*” adlı kaynakta belirtilmektedir.¹⁵³

Bu kerametlerden biri şöyle vuku bulmuştur. Mehmet Necati Hazretleri köyüne ziyaret için gelen kişileri ve kafileleri yedirip içirmeden göndermek istemezmiş. Günlerden bir gün sabah vaktinde uzak yoldan gelen kafileyi, sabah çorbasını içirmeden göndermek istemeyince, misafirler:

“*Hazret! Otobüs yoldan altı buçukta geçecek. Ancak yetişiriz.*” dediklerinde

Hazret:

¹⁵¹ Burkay, Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Varisleri, ss. 257-258.

¹⁵² Burkay, Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Varisleri, s.258.

¹⁵³ Cebecioğlu –Baz, Hasan Burkay, s.11.

“Bugün de sekizde geçsin.” şeklinde cevap vermiştir.

Misafirler Hazreti dinlemiş ve yeme içmeyi bitirdikten sonra yola çıkmışlar. Caddeye ancak saat sekize yakın inmişler. Otobüs de saat sekiz sularında belirince Hazretin bu tür kerametlerine pek çok insan şahit olmuş olur.¹⁵⁴

2- Şerâfeddin Zeynel Âbidin Hazretleri

Silsilenin 37. altın halkasını oluşturan Şeyh Şerafeddin Zeynel Âbidin Hazretleri, H.1292-M.1876 yılında Dağıstan’ın Timurhanşuro vilayeti Ganip kazasının Kikuni köyünde, Zilkâde ayında üçüncü olan pazartesi gecesini dünyaya gelmiştir.¹⁵⁵ Babası Abdurrâşid Efendi, validesi Emine Sara Hatundur. “*Ebu’l-Fukara*” olarak da anılan Şerafeddin Zeynel Âbidin Dağıstanî, son yüzyılın en seçkin tasavvuf büyüklerinden biri olarak bilinir. Şerafeddin Zeynel Âbidin, henüz altmış üç yaşında iken, Yalova ilinin Reşadiye (Güney köy) köyünde (ö.1355-1936) yılı Cemaziyel evvel ayının yirmi yedinci pazar günü vefat etmiştir.¹⁵⁶

Dağıstan’da henüz çocuk yaşında Nakşibendî tarikatının önderi olan Ebu Ahmed es-Suğuri’nin sohbetlerine katılarak, tasavvuf alanında bilgisini geliştirerek seyr u sülûkunu tamamlamıştır. O sıralar hocası olan Ahmed es-Suğûrî, Şeyh Şamil ile birlikte Ruslara karşı savaştığı için sürgün edilmiştir.¹⁵⁷ Medrese tahsiline Dağıstan’da başlayan Şerafeddin Zeynel Âbidin, Rus mezaliminden ötürü eğitimini yarıda bırakıp, genç yaşta kalabalık bir cemaatle Türkiye’ye göç ederek Yalova’nın Güney köyüne yerleşmiştir. Göç ettikten sonra yarıda kalan eğitimini, daha önce Türkiye’ye hicret eden Şeyh Muhammed Medenî’nin manevi terbiyesine girerek seyr u sülûkunu tamamlamıştır.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Burkay, Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Varisleri, s.258.

¹⁵⁵ Burkay, Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Varisleri, s.249

¹⁵⁶ <http://www.evliyalar.net/seyh-serafeddin-dagistani-k-s/>, Erişim Tarihi: 19.02.2019.

¹⁵⁷ <http://www.evliyalar.net/seyh-serafeddin-dagistani-k-s/>, Erişim Tarihi: 19.02.2019; Cafer Barlas, *Bilinmeyen Yönleriyle Şeyh Şerafeddin Zeynel Abidin*, Dağıstan Yay., İstanbul, t.y, s.63.

¹⁵⁸ Barlas, *Bilinmeyen Yönleriyle Şeyh Şerafeddin Zeynel Abidin*, s.17; Cebecioğlu- Baz, *Hasan Burkay*, s.11.

Ayrıca öz amcası olan Muhammed Medenî, sonrasında Şerafeddin Zeynel Âbidin'in kayınpederi olacaktır.¹⁵⁹

Şerafeddin Zeynel Âbidin kısa bir süre zâhirî ilimler tahsil etse de kendisine Yüce Allah tarafından gizli ilimler, “*İlm-i Ledün*” verilmiştir.¹⁶⁰

Dağıstan'dan Türkiye'ye göç eden Şerafeddin Zeynel Âbidin, kısa bir süre sonra, Dağıstan'da kalan zengin bir dostuna mektup göndererek “*Oraları terk ediniz. Zira Allah Resulü (sav) nazarını o beldeden çekti. Oralar zulme terk edildi. Kendinizi ve dostlarınızı da kurtarın...*” diyerek uyarmıştır. Lâkin o dostunun maddi geliri yerinde olduğu gerekçesiyle mektubu dikkate almamıştır. Mektuptan kısa bir süre sonra Bolşevik ihtilâli olunca ikamet ettiği bölge Rus istilâsına uğramış, bölge halkı maddi ve manevi kayıplar yaşamıştır.¹⁶¹

Muhammed Medeni Hazretleri, hâli, ahvâli, vakarı, ferasetiyle, ilmi ve kemâlatı ile Dağıstanlıların gönlünde taht kurmuş, takdir toplamış kerâmâtı gayet açık büyük bir evliya idi. İşte Şerafeddin Zeynel Âbidin Hazretleri bu Allah dostu tarafından batın ve zâhir evlâtlığa kabul edilmiş ve yetiştirilmiştir. Öyle ki, Muhammed Medenî Hazretlerinin terbiyesinde seyr u sülûkunu tamamlarken altı ay kadar cezbe devresinden geçmiştir. Yaşlı bir ihvanın naklettiğine göre, cezbe devresinde, vücudunun ateşinden havuza atladığı ve bu esnada vücudunun, bir demirin suya sokulduğunda cızlama sesinin duyulduğu gibi vücudundan da o tarz bir sesin duyulmuş olmasıdır. Cezbe devresinin sonuna geldiğinde, Kutb-ül Mürşidlik ile mükâfatlandırılmış ve Muhammed Medeni Hazretleri bütün müridânı ile Şerafeddin Efendiye tâbi olmuş, irşad vazifesini de Şerafeddin Hazretlerine devretmiş ve ona tabi olmuştur.¹⁶²

¹⁵⁹<http://www.evliyalar.net/seyh-serafeddin-dagistani-k-s/>, Erişim Tarihi: 19.02.2019.

¹⁶⁰Burkay, *Hız. Muhammed (S.A.V.)'in Varisleri*, s.250.

¹⁶¹Barlas, *Şeyh Şerafeddin Abidin*, s.21.

¹⁶²Burkay, *Hız. Muhammed (S.A.V.)'in Varisleri*, s.250-251.

Bir rivayete göre Şerafeddin Zeynel Âbidin'e ait eserler, Yunan'lıların çıkardığı yangın esnasında yanarak ziyana uğramıştır.¹⁶³

Şeyh Şerafeddin Zeynel Âbidin' in, Osmanlı topraklarının birçok yerine müridi olduğu TBMM'deki okunan konuşmasında zikredilmiştir. Sonralarında ise düşmanla savaşmak adına Karamürsel'e gelmiştir.¹⁶⁴ Şeyh Şerafeddin Zeynel Âbidin, o dönem Sultan ve Millî Mücadeleciler arasında köprü kurarak aracılık görevi üstlenmiştir.¹⁶⁵ Hilafetin kaldırılmasından sonra Şeyh Şerafeddin Zeynel Âbidin Ankara'ya karşı tutum sergileyerek İstiklâl Mahkemesi'ne gönderilmiştir. Şeyh Şerafeddin tarikatlar kapatıldıktan sonra da Ürdün'e kaçmış sonrasında ise 1936 yılında tekrar Türkiye'ye geri dönerek Bedüzzaman Said Nursi (ö.1960) ve kırk kişi ile birlikte Eskişehir hapisanesine gönderilmiştir.¹⁶⁶ Tutukluların idamdan korkması üzerine Şeyh Şerafeddin Hazretleri, “*Korkmayın, burada kırk gün kalacağız, otuz dokuzuncu günü çıkacağız*” diyerek tutukluların endişesini gidermiştir.¹⁶⁷

Şeyh Şerafeddin Hazretleri beyan ettiği gibi, cezaevine girdikten tam 39 gün sonra idam evrakları imzalanmak üzere Atatürk'ün önüne gelince “*Siz bu zatı nasıl hapse koyarsınız. O bize Kurtuluş Savaşında en güçlü desteği verenlerdendir. Onu şikâyet edenler büyük iftiracı ve sahtekârdır*” diyerek derhal tahliye emrini vermiştir.¹⁶⁸

Şeyh Şerafeddin Eskişehir hapisanesinde iken müritlerinden biri hapse girmesinin hikmetini merak edince; “*Evlat dışarıda otuz kişiyi bir arada toplayıp konuşamıyorduk, bak burada konuşuyoruz.*” diyerek müridinin merakını gidermiştir.¹⁶⁹

Şeyh Şerafeddin Abidin ceza evindeyken müridlerine şöyle demektedir: “*Haberiniz olsun! Altı ay sonra Allah dostlarından biri âhirete intikâl edecektir.*”

¹⁶³ Barlas, *Şeyh Şerafeddin Abidin*, s. 18.

¹⁶⁴ Hülya Küçük, *Kurtuluş Savaşında Bektaşiler*, Kitap Yay., İstanbul 2003, s.226.

¹⁶⁵ Küçük, *Kurtuluş Savaşında Bektaşiler*, s.71.

¹⁶⁶ Küçük, *Kurtuluş Savaşında Bektaşiler*, s.226; Barlas, *Şeyh Şerafeddin Zeynel Abidin*, s.92.

¹⁶⁷ Barlas, *Şeyh Şerafeddin Zeynel Abidin*, s.92.

¹⁶⁸ Barlas, *Şeyh Şerafeddin Zeynel Abidin*, s.92

¹⁶⁹ Cebecioğlu – Baz, *Hasan Burkay*, s. 12.

Müridleri Hazretin bu beyanından sonra vefat edecek kimdir diye beklerken, Şerafeddin Hazretleri 1936 yılında Yalova'nın Güney köyünde 63 yaşında vefat etmiştir.¹⁷⁰

D- SOSYAL HAYATLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

1- Şöhret

Hasan Burkay, “*Şöhret afettir*” derdi. Şöhret içinde yaşayanların sonunda mutlaka ziyana uğrayacaklarını, yok olacaklarını belirtmiştir. Burkay, sohbet esnasında “*Hz. Mevlâna, Yunus Emre, İmam-ı Gazali hiç kaybolmuş mu bakın? Onlar kaybolmaz çünkü onlar şöhret olmak için değil, Allah rızası için çalışmışlardır.*” diyerek şöhret hususunda ne denli hassas olduğunu dile getirmiştir. Kendisi de hiçbir zaman ön plana çıkmaz, basında gözükmeydi. Arka planda sessizce bulunmaktan hoşnut olurdu. Hiçbir zaman beni bulduğunuz yerde anlatın demezdi.¹⁷¹

2-İnsanlar

Burkay insanları üç gruba ayırmıştır. Bir kısım insanları ekmek, bir kısım insanları ilaç ve bir kısmını da su ve hava olarak tanımlamaktadır. Burkay “*Ekmek gibi olan insanlara ara sıra ihtiyaç duyulur. İlaç gibi olanlara ise zaruret anında ihtiyaç hissedilir fakat su ve hava gibi olanlar da olmaksızın yaşanmaz. Bu insanlar da Allah dostlarıdır.*” diyerek insanla ilgili tanımını belirtmektedir.¹⁷²

Burkay'ın insanlarla ilgili görüşünü belirttikten sonra ayrıca müellifin insanlara karşı davranışını, ihvanlarından olan Habibe Günnur Başol ile yaptığımız röportajdan birkaç alıntı ile belirtmeye çalışalım. Habibe Hanım “*Burkay Hazretleri, ihvanı olsun olmasın her insana değer verir, dertleriyle dertlenir, sevinçleriyle mutluluk duyardı. Kendisini ziyarete gelenleri ağırlar, isim- soy ismine kadar sorar, o kişinin sıkıntısını*

¹⁷⁰Çınar Yönetim Kurulu, *Vakfedilen Bir Ömür*, s. 54.

¹⁷¹ Röportaj: Ayşe Erturan, Nisan 2018.

¹⁷² Cebecioğlu – Baz, *Hasan Burkay*, s.19.

sonuna kadar takip, eder özel olarak ilgilenirdi. “Biz insanı ve günahını farklı değerlendiririz. İnsanı Yaradan’dan ötürü severiz, onun yanlışını, günahını nefsinden bilir o kısmı kabul etmeyiz.” şeklinde açıklamıştır.¹⁷³

3- Ticaret

Müellif Burkay, insanın yaratılış açısından beslemek zorunda olduğu kalp ve bedeni olduğunu söylemiş. “Aşî helâl olmayanın işi helâl olmaz.” diyerek helal kazancın önemine vurgu yapmıştır. İnsanın yaşamı için gerekli olan gıdasını ve kazancını islâmi şartlara uygun, helâl yolla kazanacak olursa dünya hayatında rahat ve sağlıklı bir hayat sürer demiştir. Çünkü tüketilen gıdanın maddi ve manevi açıdan insanın manevi tekâmülüne, karakter ve ahlakının oluşumuna olumlu veya olumsuz etkilerinin oluştuğundan bahsetmiştir.¹⁷⁴

4- Çocuk Terbiyesi

Son derece saf ve temiz olarak yaratılan çocukların ebeveynlerine bir ilahi emanet olduğunu söyleyen Burkay, eğitimle çocukların her türlü şekle bürünmeye müsait olduğunu söylemiştir. Çocuk eğitiminin ancak din terbiyesiyle birlikte verilecek olması halinde faziletli bir sonuç alınabileceğini ifade etmiştir.¹⁷⁵ Hatta Burkay, çocukların eğitim alabilmeleri için Hacı Hasan Köyünde Kuran Kursu yapımına öncülük etmiştir. Kurs bugün eğitim faaliyetlerine devam etmektedir.¹⁷⁶

Ayrıca Burkay, çocukları ve torunlarını çok sever, onlarla oynar, espiri yapar, fıkra anlatarak öğütler verirmiş. Çocuklara karşı son derece tatlı ve anlayışlı yaklaşmıştır. Müellif çocukla çocuk, büyükle büyük olmuştur.¹⁷⁷

¹⁷³ Röportaj: Habibe Günnur Başol, Şubat 2019.

¹⁷⁴ Cebecioğlu – Baz, *Hasan Burkay*, s.19.

¹⁷⁵ Cebecioğlu – Baz, *Hasan Burkay*, s. 15.

¹⁷⁶ Röportaj: Esra Erturan, Şubat 2019.

¹⁷⁷ Röportaj: Habibe Günnur Başol, Şubat 2019.

5- Hayvanlara Karşı Şefkati

“Allah, insanların faydalanması için yarattığı hayvanları, yine insanlara emanet etmiştir.” diyen Burkay, hayvanlara zulüm ne derece günahsa, onlara merhamet ve şefkat göstermek de bir o kadar sevap dermiş.¹⁷⁸ Hasan Burkay’ın hayvanları çok sevdiği, şefkatle muamele ettiği bilinmektedir. Sadece köpekleri sevin fakat eve sokmayın dermiş. Köpeklere evin uzağında yem verin, sulayın fakat gerek olmadıkça kapınızın dışına dahi yaklaştırmayın çünkü köpeğin varlığı rızkı giderir diye ifade buyurmuş.¹⁷⁹

6- Hasta Ziyareti

Hasan Burkay hasta ziyaretini insani bir görev ve İslam’ ın buyruğu olarak görmüştür. Hasta ziyareti için din kardeşliğine gerek olmadığını, hangi dine ve ırka mensûb olursa olsun ziyaretin yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Lakin hastanın durumu, ziyaret edeceklerin sağlığını tehdit edecek durumdaysa, hastaya sadece selam göndermenin yeterli olabileceğini belirtmiştir.¹⁸⁰

7- Kabir Ziyareti

Hasan Burkay çokça defa kabir ziyaretinde bulunur ve müminlere de tavsiye ederdi. Kabir ziyaretine ve cenazelere güle oynaya gitmeyin, ibret almak niyetiyle gidin derdi. “*Birgün toprağa gireceğim, kabir âlemini yaşayacağım. Sizler de bizler gibiydiniz bizler de bir gün sizin gibi ölümü tadacağız.*” diyerek gerek cenazelerden gerekse kabirlerden ibret alınmasını öğütlemiştir.¹⁸¹

¹⁷⁸Cebecioğlu – Baz, *Hasan Burkay*, s. 16.

¹⁷⁹ Röportaj: Ayşe Erturan, Nisan 2018.

¹⁸⁰Cebecioğlu – Baz, *Hasan Burkay*, s. 16.

¹⁸¹ Röportaj: Ayşe Erturan, Nisan 2018.

8-Dinlenmek

Boş durmaya son derece karşı olan Burkay, “*Ya öğrenci ol, ya da öğretici. Üçüncü olma çünkü üçüncü şeytandandır.*” diyerek, zamanın iyi değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸²

9- Selamlaşma

Hasan Burkay, selamlaşmaya son derece ehemmiyet verir, selamlaşmayı müslümanın müslüman kardeşine karşı kalbinde oluşan yoğun sevgi ve muhabbetin görünmesi şeklinde yorumlamıştır. Samimi duygularla isteyerek verilen selamın, berekete ve Allah’ın rahmetine vesile olduğunu söylemektedir.¹⁸³

10- Cami Adabı

Cami adabına çok riayet eden Burkay, camiye sonradan gitse bile kesinlikle ön safa geçmez, camide müsait bulunduğu yere oturmuş. “*Burası Allah’ın evi, kimse burada kendine yer ayırtamaz.*” diyerek cemaati uyarırmış.¹⁸⁴

11- Edebiyat ve Sanat

Burkay’ın, henüz çocuk yaşta şiire ilgi duyması, onun zamanla edebiyata ve özellikle şiir alanına yoğunlaşmasına vesile olmuştur. Nesir yazıları ve “*Hüdaverdi Divanı*” adında çıkardığı şiir kitabı Burkay’ın edebiyata duyduğu muhabbeti gözler önüne sermektedir.¹⁸⁵ Ayrıca Burkay, hat sanatı ve tezhip sanatına büyük önem vermiştir.¹⁸⁶

12- Vefa Duygusu

Burkay’ın ilişkilerinde vefa duygusu son derece önemli bir yere sahiptir. İhvanlarından Habibe Hanım Arabistan’da ikamet ettiği dönemde, babası Allah’ın

¹⁸² Röportaj: Ayşe Erturan, Nisan 2018.

¹⁸³ Cebecioğlu – Baz, *Hasan Burkay*, s. 21.

¹⁸⁴ Röportaj: Ayşe Erturan, Nisan 2018

¹⁸⁵ Cebecioğlu – Baz, *Hasan Burkay*, s. 20; Özel Görüşme: Oğlu, Mehmed Necati Burkay, Şubat 2019.

¹⁸⁶ Röportaj: Ayşe Erturan, Nisan 2018.

rahmetine kavuşmuştur. Kendisi vize alamadığı için babasının kabrini ancak on beş gün sonra ziyarete gelebilmiştir. Hasan Burkay, ihvanı olan Habibe Hanımı ve ailesini hiç yalnız bırakmamış hatta kendisi bizzat önderlik yapıp aileye mezara kadar eşlik etmiş, Kuran-ı Kerîm'i kendisi okumuş ve dua etmiştir. Kendisi Allah dostu gibi bir makama sahipken “*Ben de annemi askerde kaybettim*” diyerek ailenin acısını paylaşmış tevazu ve vefa örneği olmuştur.¹⁸⁷

13- Kadınlara Karşı Tutumu

Habibe Hanım, ben hiçbir hocada görmediğim tavrı Hazretimde gördüm diyerek, Burkay'ın kadınlara karşı son derece saygılı, zarif ve kibar davrandığını ifade etmektedir. Ayrıca Burkay davranışlarıyla kadınlara ihtimam gösterir, camide kadınları arka plana atmaz, özel yer tahsis edermiş. Kadınların evin her türlü sorumluluklarını yüklenmesi sonucu yorgun düşmelerine karşın, en çok onların sohbete ihtiyacı var diyerek, daha çok kadınlara öncelik tanımış.¹⁸⁸

14- Siyasetle İlgili Düşüncesi

Burkay; “*Her padişahın arkasında evliyaullah vardı ama o evliyaullah hiçbir vakit saraya ve tahta talip olmamıştır.*” diyerek sadece dualarla inançlı, Hak yol üzere olan siyasetçilere destek olunması gerektiğini, bunun dışında fiili olarak siyasette bulunulmasına karşı olduğunu belirtmiştir. İhvanlarına “*Biz sadece dervişiz*” diyerek son noktayı koymuştur. Kendisini o dönemde sağ görüşlü birçok partili ziyaret etmiş ve duasını istemiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Röportaj: Habibe Günnur Başol, Şubat 2019.

¹⁸⁸ Röportaj: Habibe Günnur Başol, Şubat 2019.

¹⁸⁹ Röportaj: Salih Zeki Erturan, Şubat 2019.

15- Hoşgörü

Oğlu Hasan Hüsnü Burkay babasının hoşgörüye gösterdiği özel ihtimamdan ötürü konuyla ilgili şöyle bilgi verir: “*Babam; asıl olan insanların ayıplarını yüzüne vurmak değil, ayıpları örtterek kişiyi daha iyiye daha güzel amellere teşvik etmektir derdi. İyilik sadece iyilik yapana değil, kötülük yapana iyilikle cevap vermektir şeklinde ifade buyururdu*” diyerek babası Burkay’ın da buna örnek teşkil ettiğini söylemiştir.¹⁹⁰ Nitekim Burkay’ın amacı, insanların birbirini anladığı, hoşgörü gösterdiği daha yaşanılır sevgi toplumu oluşturabilmektir.

16- Sosyal Faaliyet

Burkay zamanında darda olanlar için “*Hüdâverdi Vakfı Genel Merkezi*” adında fakir öğrencilere ve ihtiyaç sahiplerine hizmet vermek için bir dernek kurulmuştur. Günümüzde dâhi bu hizmetler devam etmekte, her ramazan iftar çadırı kurulmakta, insanlar bu hizmetten istifade etmektedir.¹⁹¹

E- HASAN BURKAY’IN ESERLERİ

Hasan Burkay’ın basılmış elli tane kitabı vardır. Bu 50 kitabın içinde “*Evrad-ı Bahaiyye*” ve “*El Ediyet’il Varide*” olmak üzere iki arapça eseri mevcuttur. Hasan Burkay’ın eserlerinde içerik olarak daha çok tasavvuf konusu yer almaktadır. Güncel meselelere de fazlaca yer veren Burkay, Allah dostlarının kısa biyografileri ve menakıplarına yer verdiği eserleri de mevcuttur. Osmanlı Sultanlarını da unutmayan Burkay, aynı konuları farklı kitaplarda tekrar ele aldığı görülmektedir. Eserlerinin birçoğunun künyesinde yayım evi, yeri ve tarihi bilgiler değişmekle birlikte bazı eserleriyle ilgili bu bilgilerin eksik olarak verildiği görülmektedir. Ayrıca müellifin

¹⁹⁰ Hasan Burkay hakkında TV5 de yayınlanan Belgeselden alıntı. Oğlu: Hasan Hüseyin Burkay, (Yapım-Yönetim: Cemile Esra Erturan/Fatma Acer)

¹⁹¹ Hasan Burkay hakkında TV5 de yayınlanan Belgeselden alıntı. Oğlu: Hasan Hüseyin Burkay, (Yapım-Yönetim: Cemile Esra Erturan/Fatma Acer)

Hüdaverdi Vakfı'nda Kütüphanesi bulunmaktadır. Kütüphanesinde her alandan kitap mevcuttur. İhvanlarından Habibe Günnur Başol Burkay'ın “*Kütüphanede hergörüştün kitap olur.*” dediğini aktarmaktadır.¹⁹²

1-Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Varisleri

Hasan Burkay bazı kitap ve makalelerden derlediği bu eserini 1977 yılında Türkçe olarak kaleme almıştır. Eser toplamda 445 sayfadan oluşmaktadır. Burkay, eserini yazarken birçok ayet ve hadislerden örnek vererek görüşünü ifade etmiştir.

Burkay, eserinin girişini evvela Allah'ın sevgili Rasulü Hazreti Muhammed Mustafa'nın örnek teşkil eden hayatına kısaca değinerek başlamıştır. Sonra Peygamber Efendimizin halifeleri olan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hayatlarından kesitler sunarak devam etmiştir. Mezhep imamlarının menkıbelerine değinen Burkay, silsile-i saadat'ın hayatı hakkında da bilgi vermiştir. Dünyaya ışık gibi doğmuş Allah'ın birçok veli kullarının hayatı ve hikâyelerine de eserinde yer veren Burkay ayrıca velilerle ilgili eserinde şu ifadeleri zikretmiştir:

*“Hiçbir pîr dernek kurar gibi tarikat kurmamıştır. Hak talipleri, güneş etrafında seyreden seyyareler misal, onların etrafında dönüp durmuşlardır. Tarikatlar ve mezhepler de böylece ortaya çıkmıştır. Dinimizin iç ve dış yüzü, zâhir ve bâtın şekli, sağlam kaynaklarla günümüze gelmiş ve sonsuza kadar devam edecektir. Bu yollardan nasibimizi alabilmek için, azami gayret sarfetmek, himmete hak kazanabilmek için, büyük bir şevkle bu yola sarılmak lazımdır.”*¹⁹³

2-Şerâfeddin Zeynel Abidin Hz. ve Ali Usta

Müellif bu eserinde, silsilenin 37. halkasında yer alan Şerafeddin Zeynel Âbidin Efendi ve Ali Usta'nın hayatından, yaşanmış hikâyelerinden kısa kesitler sunar. Burkay, bu eserine Ali Usta'nın kimliğini tanıtarak, intisabını ve yaşadığı imtihanlara yer vererek

¹⁹²Röportaj: Habibe Günnur Başol, Şubat 2019

¹⁹³ Burkay, *Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Vârisleri*, s.5.

başlar. Ayrıca Burkey bu eserinde, Ali Usta'nın şeriat ve tarikatı birleştirerek ifade ettiği şu sözlere yer verir: “Şeriatlısız tarikat olmayacağı gibi, tarikatlısız şeriatla noksandır.”¹⁹⁴

Burkey, eserine “Şerafeddin Zeynel Âbidin ve Ali Usta” adını verse de kitabın içeriğini daha çok Ali Usta'ya ayırmıştır. Kısa bir çalışma olan eser 50 sayfadan oluşmaktadır.

3- Ömer b. Abdülaziz'den nasihatler

Hasan Burkey bu eserinde “İkinci Ömer” olarak ün yapmış, ehli beyt dostu, sahabe-i kiram aşığı olan Ömer b. Abdülaziz'in ilmini, adaletini, kişiliğini, takvasını, hutbelerini, sevmekle ilgili görüşlerini, nasihatlerini kaleme almıştır. Abdülaziz'in vasiyetini de içeren eser 29 sayfadan oluşmaktadır.

Müellif, Halife olan Ömer b. Abdülaziz'in amcasının kızı, aynı zamanda eşi olan Fatıma'yla arasında geçen şu diyaloga yer verir: “Eğer benimle bundan sonra da birlikte yaşamak istersen ziynetlerini müslümanların beytülmâlına teslim et! Zira onlar senin yanında iken ben seninle beraber olamam!” deyince eşi Fatıma bütün ziynetini beytülmâle göndermiştir.¹⁹⁵

4-Hüdaverdi Divanı

Hasan Burkey'in istek üzerine yazdığı, zikir meclislerinde veya sohbet ortamında okunabilecek kaside ve ilahilerden oluşan 101 sayfalık eseridir. Eserine “Mustafa 'm”¹⁹⁶ adlı şiiriyle başlayan Burkey, Nevrez, Selâm, Tâat, Hakk'a Varış, İkram, Dost, Uyan, Gönlüm, Severim Seni ve diğer şiirleriyle devam etmiştir.

¹⁹⁴ Hasan Burkey, *Şerafeddin Zeynelabidin Hazretleri ve Ali Usta*, y.y, t.y, s.3.

¹⁹⁵ Hasan Burkey, *Ömer Bin Abdülaziz'den Nasihatler*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y, s.15.

¹⁹⁶ Hasan Burkey, *Hüdaverdi Divanı*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y, s.3.

5-Cuma Namazının Faziletleri

Eserde cuma namazının sosyal yönden önemi, fazileti, hikmeti, şartları, sünneti, mekruhu, adabı anlatılır. Bunun dışında hutbenin farzları, şartları, sünneti, cuma namazı ve diğer namazların kılınış şekli de ifade edilir. Ayrıca cuma günü oruç tutmanın fazileti ve Ayasofya’da kılınan ilk Cuma namazı da anlatılan konular arasındadır.

Hasan Burkay eserine, “*Cuma fakirlerin Haccı, mü’minlerin ve gök ehlinin bayramı, Cennette de bayram günüdür. Günlerin en iyisi, en şereflişidir.*”¹⁹⁷ sözüyle başlayarak Cuma gününün faziletini geniş bir şekilde açıklamıştır. Eser 125 sayfadan oluşmaktadır.

6-Mü’minin Miracı Namaz

Müellif esere, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Efendimizin hadisiyle başlayarak namazın önemine dikkat çekmektedir. Hasan Burkay, namazın maddi manevi faydaları, fazileti, namazın on iki farzı, vacipleri, sünneti gibi özelliklerine değinir. Ayrıca eserde belirli ibadetlerin ön şartı olan abdest, gusül gibi hükmî temizliğe de yer verir. Burkay bunların dışında, ezan ve kametin okunuşundan Bilal-i Habeşi’ye, namazın çeşitlerinden, namaz vakitlerine, cemaatle namaz kılmaktan, namazı bozan şeylere değinir. Eser 70 sayfadan oluşmaktadır.¹⁹⁸

7-İman ve Ahlak

Müellif bu eserinde güzel ahlakın öneminden bahseder. İmanın esasları, imanın zevki, islam ahlakının dışında imansız gitmenin sebeplerine de değinir. Eserinde, Kuran ahlakıyla ahlaklanmış müslümanın kırk üç vasfını¹⁹⁹ da kaleme alan Burkay, Peygamber

¹⁹⁷ Hasan Burkay, *Cuma Namazının Faziletleri*, Lazer Ofset Matb, Ankara, t.y, s.12.

¹⁹⁸ Hasan Burkay, *Mü’minin Miracı Namaz*, Örnekal Yay., Ankara 2016.

¹⁹⁹ Hasan Burkay, *İmân ve Ahlâk*, y.y, 1986, s.6.

Efendimizin ahlakına da vurgu yapar. Ayrıca otuz iki farz ve elli dört farzdan bahsettiği eser 44 sayfadan oluşmaktadır.

8-Ehli Sünnetin Altı İmamı

Burkay, bu eserinde dört büyük müctehid olan İmam-ı Azam, Ebu Hanife, İmam Mâlik İbn Enes, İmam Muhammed İbn İdris eş- Şâfiî, İmam Ahmed İbn Hanbel gibi zâtlara kısaca değinmiştir. Büyük müctehidlerin kitap, sünnet, İcma-i Ümmet ve Kıyası Fukahaya dayanarak kurdukları mezheplerin büyüyerek ne şekilde geliştiğine yer vermiştir. Eserinde Hadis ilminin büyük âlimi İmam Buhari'nin kısa biyografisi²⁰⁰ de bulunmaktadır. Eser toplamda 63 sayfadan oluşmaktadır.

9-Sahabe-i Kiram'dan Sohbetler

Hasan Burkay bu eserinde Peygamber Efendimizin huzurunda bulunma şerefine nail olmuş, Efendimizin kıymetli sohbetlerini dinlemiş, Efendimizden öğrendikleriyle ömür boyu amel etmiş Sahabe-i Kiram'ın hayat düsturlarını ve sözlerini kaleme almıştır. Eser 229 sayfadan oluşmaktadır.²⁰¹

10-Esmâ-i Hüsnâ ve Hassaları 5 Lafza-i Celâl

Burkay bu eserine Kelime-i Tevhid ve manasını açıklayarak başlar.²⁰² Allah'ın 99 ism-i şerifi ve manalarını ismi hassasıyla beraber açıklamıştır. Ayrıca bu isimlerden kulun nasibinin ne olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Eser 96 sayfadan oluşmaktadır.

²⁰⁰ Hasan Burkay, *Ehli Sünnetin Altı İmamı*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y, s.9.

²⁰¹ Hasan Burkay, *Sahabe-i Kiram'dan Sohbetler*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y,

²⁰² Hasan Burkay, *Esmâ'ül Hüsnâ ve Hassaları 5 Lafza-i Celâl*, Örnekal Yay., Ankara, 2011, s.8.

11- *Hutbeler*

Hasan Burkay, Cuma namazından önce okunması farz olan hutbelerinin yaklaşık çoğunu bu eserinde toplamıştır. Eser 200 hutbeden oluşmaktadır. Öncesinde iki cilt halinde basılan eser, sonrasında tek cilt olarak yayınlanmıştır.²⁰³

12- *Hakikatten Damlalar*

87 sayfadan oluşan eserde, Nakşibendî Tarikatı'nın özellikleri ve tasavvufî islahatlarıyla ilgili bilgiler verilir. Nakşibendî tarikatı hakkında taliplisine geniş bilgiler sunar. Ayrıca eser Burkay'ın şiirleriyle de renklendirilmiştir.²⁰⁴

13- *İslam'da Ticaret*

Burkay, 32 sayfadan oluşan eserinde ticaret yaparken uyulacak hususları, islâmda ortaklığı, helâl kazancı anlatır.²⁰⁵

14- *Evliliğe İlk Adım*

Kur'an'da evlilik, Sünnette evlilik, evliliğin mahiyeti, evliliğin dini hükmü, evliliğin zararları ve faydaları, evlenecek çiftlerde aranan şartlar, eşlerin birbirine karşı görevleri ile evlilikle ilgili ilmihal bilgilerinin verildiği bir eserdir. Eser 46 sayfadan oluşur.²⁰⁶

15- *Selâmlaşmanın Fazileti*

İslâm'da selâmın önemi ve adabının açıklandığı eser 24 sayfadan oluşmaktadır.²⁰⁷

²⁰³ Hasan Burkay, *Hutbeler*, Emin Basım ve Cilt Evi, Ankara, t.y.

²⁰⁴ Hasan Burkay, *Hakikatten Damlalar*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y.

²⁰⁵ Hasan Burkay, *İslâm'da Ticaret*, Semih Ofset Matb, Ankara 1992.

²⁰⁶ Hasan Burkay, *Evliliğe İlk Adım*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y.

²⁰⁷ Hasan Burkay, *Selâmlaşmanın Fazileti*, y.y, Ankara, t.y.

16- *Dekâiku'l Ahbâr*

Hasan Burkay eserinde, ilk insan Hz. Âdem (a.s) ve Efendimiz Hz. Muhammed (a.s)'ın ruhunun yaratılışı hakkında bilgi verir. Ayrıca meleklerin yaratılışı, ölümün yaratılışı, tekrar diriliş, ölüm anında şeytanın hileleri, sırat köprüsü, cennet, cehennem gibi birçok konu hakkında bilgi paylaşır. Eser 90 sayfadır.²⁰⁸

17- *İcazetname*

Tasavvufa intisab eden bir kimsenin vazifelerini açıklayan eser 27 sayfadan oluşmaktadır. Vazifenin fazileti ve önemi, günlük vazifede başarı gösterenlere tatbik edilecek görevleri ve Silsile-i Saadat konularını içermektedir.²⁰⁹

18- *Adab-ı Vazaif*

Hasan Burkay bu eserinde on iki büyük tarikatın pirleri ve vefat tarihlerini açıklar. Üç aylarda yapılması uygun olan vazife ve âdâbları belirtir. Bunların dışında zikrullah, nafile namazlar ve toplu olarak yapılan nafile ibadetler hakkında bilgi verir. Eser 133 sayfadan oluşmaktadır.²¹⁰

19- *Hikmetli Fıkralar*

Tasavvufî menkıbelerdeki nüktelerden, Nasreddin Hoca fıkralarına kadar değişik tür fıkralar içeren eser 86 sayfadan oluşmaktadır.²¹¹

²⁰⁸ Hasan Burkay, *Dakaikul Ahbar*, Örnek Yay., Ankara 2015.

²⁰⁹ Hasan Burkay, *İcazetname*, Örnek Yay., Ankara 2014.

²¹⁰ Hasan Burkay, *Adâb-ı Vezâif*, y.y, Ankara 2002.

²¹¹ Hasan Burkay, *Hikmetli Fıkralar*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y.

20- Zamanın İptilâsı Tütün

Hasan Burkay eserinde, sigara hakkında ulemadan duyduğu vaaz ve nasihatleri, sigara içmenin fıkhi hükmünü belirtir. Ayrıca doktorların sigaranın sağlığa zararları hakkında yaptığı açıklamaları eserinde zikreder. Eser 75 sayfadan oluşmaktadır.²¹²

21- İlk Meyve

Hasan Burkay, “*Adab-ı Vezaiif*” ve “*Mev’iza Hasene*” adlı eserlerine benzer içerikte kaleme aldığı çalışmadır. Hüdaverdi divanından da bazı bölümler içerir. Burkay eserde imanın önemi, ahlâkın ıslahı, benlik, ihlâs, dua, hac, Cuma ve Ramazan’ı Şerif gibi çeşitli temalara yer verir. Eser toplamda 209 sayfadır.²¹³

22- Çocuklarımıza Dini Bilgiler

Burkay, bu eserde daha çok çocuklara ve gençlere hitap eder. İmanın ve islâmın şartlarını çocukların anlayacağı dille yazar. Ayrıca eserinde anne, baba haklarından ve sıla-i rahim konularından bahseder. Eser 132 sayfadan oluşmaktadır.²¹⁴

23- Güzel İsimler

Burkay, bu eserinde kız ve erkek çocuklarına dinen uygun olan isimlere yer vermiştir. Esmâ-i Hüsnâ isimlerini de içeren eser 232 sayfadan oluşur.²¹⁵

24- Hac Rehberi

Burkay, eserinde haccın inceliklerini, haccın farzı, vacibi, sünneti gibi konulara yer vermiştir. Ayrıca Arafat’ta dikkat edilecek hususlara, Medine-i Münevvere’nin

²¹² Hasan Burkay, *Zamanın İptilâsı Tütün*, Şafak Matb, Ankara 1980.

²¹³ Hasan Burkay, *İlk Meyve*, y.y, 2001.

²¹⁴ Hasan Burkay, *Çocuklarımıza Dini Bilgiler*, Lazer Ofset Matb, Ankara 2004.

²¹⁵ Hasan Burkay, *Güzel İsimler*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y.

önemine ve hacla ilgili birçok konulara değinmiştir. Eser iki cilt halinde yazılmış toplam 385 sayfadan oluşmaktadır.²¹⁶

25-Adalet Burçları Şeyhülişlâmlar ve Diyanet Reisleri

Hasan Burkay, bu eserinde Osmanlı İmparatorluğu döneminde Şeyhülişlam vazifesinde bulunmuş ilmiyle âmil, tavrıyla kâmil din büyüklerinin hayatlarını kaleme almıştır. Cumhuriyet devrinde Diyanet Reisliği yapmış kişileri de çalışmasına ekleyerek “*Adalet Burçları Şeyhülişlâmlar ve Diyanet Reisleri*” adlı eserini yayınlamıştır. Müellif, I. Şeyhülişlam Molla Mehmed Şemseddin-i Fenari’den (ö.1431) son Şeyhülişlam olan Mehmed Nuri Medeni Efendi’ye (ö.1927) kadar, toplamda 129 şeyhülişlamlık vazifesini yerine getirmiş din büyüklerine eserinde yer vermiştir. Eser 172 sayfadan oluşmaktadır.²¹⁷

26- Halk İlaçları

Hasan Burkay, bu eserini yazmakta ki amacını şöyle ifade eder: “*Allah’ın kullarına emanet olarak bahşettiği vücutlarını korumalarında, kendilerine yardımcı olabilmeyi bir görev bildik.*”²¹⁸ Eserde, daha çok hastalıklara göre şifalı bitkilerin faydaları ve hazırlanış şekilleri anlatılmaktadır. Eser 257 sayfadan oluşmaktadır.

27- Risalet İncileri ve Hadis-i Şerifler

Kur’an ahlakıyla donanmış sevgili Efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.v)’in hadislerinden kısa bir demet sunan Hasan Burkay’ın kaleme aldığı eser, 235 sayfadan oluşmaktadır.²¹⁹

²¹⁶ Hasan Burkay, *Hac Rehberi*, Özbay Ofset Matb, Ankara 2005.

²¹⁷ Hasan Burkay, *Adalet Burçları Şeyhülişlâmlar ve Diyanet Reisleri*, Semih Ofset Matb, Ankara 1998.

²¹⁸ Hasan Burkay, *Halk İlaçları*, Örnek Yay., Ankara 2013, s.9.

²¹⁹ Hasan Burkay, *Risalet İncileri ve Hadis-i Şerifler*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y.

28-Mev'iza-i Hasene

Mev'iza- i Hasene, Burkay'ın kaleme aldığı ilk eserdir. Bu eseri yazmasındaki amaç, İmam'ı Gazali'den beri devam eden günümüz insanının meselelerine yine halkın anlayacağı bir dilde, Kur'an ve Hadis kaynaklarını referans göstererek ele almasıdır.²²⁰ Mev'iza-i Hasene, İhyâü Ulûmi'd-Dîn den esinlenerek hazırlanmıştır. Eserde, tasavvufi terimlerin yanı sıra İslâmî ve tasavvufi hayat için gerekli bilgilere yer verilir. Bismelenin ve selamın öneminden bahsedilir. İslâm'da özel gün ve geceler, namaz, içki ve kumar, büyü, faize gibi konulara yer verilir. Ayrıca müellif ilimden imana, tesettür ve medeniyetten aile saadetine, doğum ve çocuktan hayvanlara iyi muameleye kadar günümüz meselelerini işler. Ticari ahlaktan amelsiz ilme, zikirten ihlâsa, komşu hakkından münafıklığa ve daha birçok konulara değinir. Hasan Burkay'ın eseri 5 ciltten meydana gelmektedir. Eser toplamda 1690 sayfadan oluşmaktadır.²²¹

29- Menâkıb-ı Şerefiyye

Şeyh Şerafeddin Zeynel Âbidin'in ömrü boyunca yaptığı sohbetlerin dönemin "kâtipleri" tarafından not alınarak kaydedilmiş el yazması olan örneklerdir. Bu örnekler el yazısıyla lâtin alfabesine çevrilmiştir. Sonrasında ise Hasan Burkay bu yazıları "Menâkıb-ı Şerefiyye" başlığı altında âyet ve hadisleri referans göstererek tamamen aslına sadık kalarak kitaplar halinde bastırmıştır.²²² Eser "ilm-i ledün"²²³ ile söylenmiş çok ibretli menkıbeleri çerir. Kuran-ı Kerim'de bizlere bildirilen birçok âlem ve zaman dilimi (şeytan âlemi, cin âlemi, melekler âlemi, peygamberlerin ve mürşitlerin yaşamış olduğu zaman dilimi) hakkında bizlerin tahayyül edemediği ama o mübarek zatların intibak ettiği olaylardan bahseder.²²⁴ Bir görüşe göre 124 bin menâkıb olduğu, bunların çok azının

²²⁰https://youtu.be/bJ8tQqG_tLY, Erişim Tarihi: 09.01.2019.

²²¹Hasan Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, Örnekal Yay., c.I-V, Ankara 1974-2003

²²²<http://www.evliyalar.net/seyh-serafeddin-dagistani-k-s/>, Erişim Tarihi: 19.02.2019.

²²³İlm-i Ledün, Allah tarafından öğretilen ilim demektir. Bkz, Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 239.

²²⁴ Hasan Burkay, *Menâkıb-ı Şerefiyye*, Semih Ofset Matb, c.I-VII, Ankara, 1995-2017.

Türkçe'ye çevrildiği rivayet edilir. Avar diliyle yazılmış olan bu eser, günümüzde halkın anlayabileceği Türkçe'ye çevrilme noktasında Hüdâverdi Derneği tarafından bir çalışma yapılmaktadır. Şimdilik eserin 7 cildi Türkçe'ye çevrilmiştir.²²⁵

30-Çınar'dan Damlalar

Hasan Burkay'ın Çınar dergisinde kaleme aldığı yazılar vefatından sonra “Çınar'dan Damlalar” adı altında üç cilt kitap haline getirilmiştir. Eser toplamda 587 sayfadan oluşmaktadır. Eserde Burkay; zan, gıybet, islâm büyüklerinin vasiyeti, içki ve kumar, farz olan bilgiler, Allah sevgisi, ilim ve zikir, komşu haklarından ana baba haklarına birçok konuyu izaha çalışmıştır.²²⁶

31- Çocukların Dini Konularda Sorduğu Sorulara Cevaplar

İlkokul çağındaki çocukların, din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde, merak ettikleri soruların öğretmenleri tarafından not alınarak Hasan Burkay'a iletilmesi neticesinde verdiği cevaplar küçük bir kitap haline getirilmiştir. Eser 41 sayfadan oluşmaktadır. Bu çalışmada müellif çocukların anlayacağı dille Besmele nedir? Allah var mıdır? Peygamber kimdir? İman nedir? gibi sorulara cevap vermektedir.²²⁷

32- Osmanlı Sultanları

Hasan Burkay, eserin önsözünde belirttiği gibi Osmanlı'nın maruz kaldığı iftira ve yalanlara gönlü razı olmadığı için bu eseri kaleme almıştır. Amacı Osmanlı'yı sadece harem ve peçe gibi birkaç sembole indirgeyenlere karşı Osmanlı'yı bir nebze de olsa tanıtmaktır. Yazısının devamında, Osmanlı'nın mükemmele yakın bir düzenle 6 asır hüküm sürdüğünü, Osmanlı'dan alınacak çok şey olduğunu vurgulamıştır. Birincisi; barış

²²⁵ Röportaj: Prof. Dr. Yakup Basmacı, Şubat 2019.

²²⁶Çınar Yönetim Kurulu, *Çınar'dan Damlalar*, Özbay Ofset Matb, c.I-III. Ankara 2006-2013.

²²⁷Hasan Burkay, *Çocukların Dini Konularda Sorduğu Sorulara Cevaplar*, y.y, Ankara, t.y.

ve huzur içinde dil, din, ırk gözetmeksizin herkese bir arada yaşanabilir ortam sağladığı ile ilgilidir.

Ayrıca Burkay, Mehmed Necati Simâvî Hazretlerinin kütüphanesinde Padişahlara dair bilgi içeren 1303 yılına ait Osmanlıca yazılmış eseri, lâtin alfabesine çevirerek daha anlaşılır hale getirmiştir. Müellifin hazırladığı Osmanlı Sultanlarını konu alan eser 111 sayfadan oluşmaktadır.²²⁸

33- Hüdaverdi İlmihâli

Efendimizin Kur'an öğretileri ve sünnetinden yola çıkarak insanlığın hizmetine sunmak amacıyla İlmihâl Kitabı kaleme alan müellif, Eûzu Besmeleden başlayarak, insan, imân, tahâret, namaz, zekât, oruç, hac, âdâb, duâ, hadis, zikir ve tasavvuf, niyaz gibi konular hakkında bilgi vermiştir. Eser toplamda 324 sayfadan oluşmaktadır.²²⁹

²²⁸ Hasan Burkay, *Osmanlı Sultanları*, (künye yok)

²²⁹ Hasan Burkay, *Hüdâverdi İlmihali*, Örnekal Yay., Ankara 2010.

İKİNCİ BÖLÜM

HASAN BURKAY 'IN TASAVVUF ANLAYIŞI

A-TASAVVUF

Tasavvuf kelimesi, “*safâ*” dan türemiştir.²³⁰ Tasavvuf ve Sûfî kelimelerinin hangi kökten türetildiği hususunda farklı fikirler bulunmakla birlikte²³¹ genelde hakkında mutabık olunan görüşe göre “*Sufî'nin*” Arapça yün anlamına gelen “*Sûf'tan*” türediği yönündedir.²³² Buna göre tasavvuf, kelime olarak Arapça yün giymek manasına gelmektedir.²³³

Anlaşıldığı üzere “*Tasavvuf*” kelimesinin nereden geldiği, hangi kök ve kelimedenden türediği konusunda farklı fikirler bulunmaktadır.

Bir başka kaynakta ise, Sûfî'nin, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v)'in mescidinde oturan Ehl-i Suffâ'ya nisbetten olduğu görüşü hâkimdir.²³⁴ Sûf'un nisbeti sûfidir. Gömlek giyene “*takammasa*” isnat edildiği gibi sûf giyene de “*tasawwafa*” denir. Bu kelimenin mastarı “*tasavvuf*”, ism-i faili de “*mutasavvif*” olarak kaynaklarda belirtilmektedir.²³⁵

Tasavvufun çeşitli tanımları yapılmıştır. İlmi tanımlardan bazıları şöyledir. Ebu Muhammed Cerîrî'ye göre tasavvuf; “*Güzel ve yüksek olan her nevi huylara giriş yapma, çirkin ve aşağı olan her nevi huylardan çıkış yapma mânasına gelir.*” Anlaşıldığı üzere tasavvuf, kötü huyları terketme, güzel huy edinme hâlidir.²³⁶

²³⁰Metinlerle Tasavvuf Terimler Sözlüğü, trc.: Zafer Erginli v.dğr, Kalem Yay., İstanbul 2006, s.1014.

²³¹ Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.19.

²³² Süleyman Ateş, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul 2004, s.6.

²³³ Ahmet Cahit Haksever, *Tasavvuf*, edit.: Kadir Özköse, Grafiker Yay., Ankara 2017, s.14.

²³⁴ Osman Karabulut, *Tasavvuf ve Edepleri*, yy, Ankara, t.y, s.18.

²³⁵ Süleyman Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri*, Sönmez Neşriyat A. Ş Yay., İstanbul 1969, s.1.

²³⁶ Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risalesi*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2012, s.367.

Ebû Hafs Haddâd Nisaâbûrî Tasavvuf hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: “*Tasavvuf, tümü ile edebdir. Zira her vaktin bir edebi vardır, her makamın bir edebi vardır, her halin bir edebi vardır. Vakitlerle ilgili edeplere riayet edenler (Hakk erenlerinin ve) adamların ulaştığı mertebeye ulaşırlar. Edebi zayî edenlar, (Hakk'a) yakın olduklarını zannettikleri yerde (O'ndan) uzak kalırlar. Hakk'ın makbulü olduklarını sandıkları bir zaman, onun merdudu olurlar*”.²³⁷

Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909), “*Sulhu olmayan bir savaştır. Dağınık olmayan zihinle Allah'ı zikretmek, sema ile vecde gelmek, sünnete uygun bir şekilde amel etmek, maddi şeylerden ilgiyi keserek Allah ile beraber olmaktır. Vakitleri muhafaza etmektir. Hakk'ın seni sende öldürmesi, kendisi ile diriltmesidir. Halka uyma kirinden arınmak, süflî huylardan ayrılmak, beşerî ve âdi vasıfları söndürmek, nefsanî davalardan uzaklaşmak, ruhanî vasıflar kazanmaya gayret etmek, hakiki ilimlere sarılmak, daima uygun olana göre hareket etmektir. Herkese nasihatte bulunmak, Allah'a elest bezminde verilen söz üzerine samimiyetle durmak, Resûlüllah'a ve şeriatına uymaktır.*” der.²³⁸

Muhyiddin İbnü'l-Arabî ise (560-1240): “*Tasavvuf ubûdiyyet ahlâkiyla süslenmektir*” der.²³⁹ Ali b. Sehl el-İsfahânî de (ö.273/885): “*Tasavvuf, Hakk'ın gayrinden uzak ve masivâdan hâli olmaktır.*”²⁴⁰ diyerek görüşünü beyan etmiştir.

Allah dostlarının açıklamalarından tasavvufun sayısızca anlam içerdiğini görmekteyiz. Ahlak, edep, nefis tezkiyesi ve kalp temizliği, ihlâs sadece bunlardan birkaç tanesidir. Ahlak üzerine, Allah'ı Teâlâ tarafından Kur'an-ı Kerîm'de “*Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*”²⁴¹ buyurmuştur. Yine ahlakla ilgili Muhammed Mustafa (s.a.v) bir hadisinde: “*Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.*”²⁴² buyurarak,

²³⁷ Ali b. Osman Cüllâbî Hücvirî, *Keşfu'l Mahcûb*, (Hakikat Bilgisi) haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2016, ss.103-104.; Erginli v.dğr, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.1013.

²³⁸ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 2018, s.27.

²³⁹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.39.

²⁴⁰ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.39.

²⁴¹ Kalem, 68/4.

²⁴² Muvatta, Hüsnü'l- Hulk, 8; Ahmed b. Hanbel, 2/381.

nübüvvet anlayışının güzel ahlak üzerine kurulu olduğunu anlamaktayız. Tasavvufun gayesi de insanı kötü sıfatlardan arındırıp iyi huyların insana yerleşmesini ve kalıcı olmasını sağlamaktır.

Yüce Mevlâ, Kalp temizliğine vurgu yaptığı bir başka ayeti kerimesinde, kullarının huzuruna tasfiye edilmiş günahlardan, manevi hastalıklardan arındırılmış, temiz bir kalp ile çıkanların kurtulacağına dair şöyle buyurmaktadır: “*O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka.*”²⁴³

Kur'an-ı Kerim, İslâm kültürünün temelinde olduğu gibi islami düşünce de islam kültür ve medeniyetinin önemli bir bölümünü meydana getirmiştir. Bu medeniyetlerden biri de tasavvufi düşüncedir.²⁴⁴ Sistem ve muhtevası itibariyle tasavvufun kaynağı Kur'an ve Sünnete dayanır.²⁴⁵

Tasavvufu açıklamadan önce insanoğlunu üç boyuta ayıran müellif, insanın sosyal hayatıyla fıkıh, zahir dünyasıyla kelim, iç dünyasıyla da tasavvuf ilminin ilgilendiğini belirtir. Tasavvuf zühd, takva ve edebî temsilcisi olup kaynağını Kur'an ve sünnetten alır ve İslâm'ın özünü oluşturur der. Tasavvuf insan nefsinin denetim altına alır ve belli bir disiplin içinde eğitir. Eğitilen insan Rabbini tanır, rızasını kazanma noktasında çaba sarf eder ve mâsîvadan uzaklaşır. O'na göre ne doğu dinlerinde olduğu gibi “*nefsi tamamen öldürmek*” doğrudur, ne de modern batı kültürünün ön gördüğü haliyle “*nefsi kıskırtmak*” nefsin her istediğini yerine getirmek doğrudur. Doğru olan yol İslâm'ın “*nefsini dizginle*” demesidir. Mâsîvadan uzaklaşmak dünya hayatının tümüyle reddi değil, yaşam sorumlulukları yerine getirilirken Allah dışında olan her maddenin kalbi istilâ etmesine fırsat verilmemesi şeklinde algılanmalıdır. Burcak konuyla ilgili Şah-ı Nakşebendî'nin şu sözlerini referans göstererek fikrini desteklemektedir. “*Zahirde halk ile batında Hak ile*

²⁴³ Şuara, 26/88-89.

²⁴⁴ Dilaver Selvi, *Kur'an ve Tasavvuf*, Gece Kitaplığı., Ankara 2017, s.28.

²⁴⁵ Ebû Talib el-Mekkî, *Kûtu'l- Kulûb*, trc.: Yakup Çiçek -Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul 2016, c. I, s.13.; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Esmâ Yay., İstanbul 1985. s.1.

ol, zahirde halk ile beraber olduğun zaman haklarını çok kolla, batında Hak ile olduğun zaman ümmeti Muhammed'e dua et."²⁴⁶

Müellif, Ma'ruf-i Kerhî (ö.200/815-16) (r.a.)'nın tasavvufla ilgili tanımını eserinde şu şekilde nakletmektedir: "*Tasavvuf eşyanın hakikatine bakıp mahiyetini terk etmektir.*" diyerek asıl eşyanın yaradılış sebebini düşünmek, hikmetlerini öğrenmek, nasıl istifade edileceğini bilmektir tezini ortaya koymaktadır.²⁴⁷

Burkay tasavvufu tanımlarken, mutasavvıflar gibi dünya hayatında Kur'an ve Sünnete uygun şekilde amel edilmesi gerektiğini söyler. Şah-ı Nakşbend'i ve Ma'ruf-i Kerhî'nin sözlerini referans göstererek fikrini açıklar. O'na göre bir kul olarak Allah'ın verdiği nimetlerden istifade etmek ve yaşamda kalabilmek için çalışıp çabalamak, rızkı helâl yoldan kazanmak gerekir. Fakat asıl olan sosyal hayatla ilgili tüm işlevleri yerine getirirken Hakk'la bir olmak, kalbinde Rabbinin sevgisine öncelik vermektir. Asıl olan eşyanın kölesi olmak değil, eşyanın yaradılış hikmetini düşünmek, hakikatine bakabilmektir. Müellif, mâsiva noktasında nefsin dizginleştirilmesi gerektiği görüşüne katılarak nefisten ve maddi şeylerden alakayı kesmek gerekir diyen Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909) ve Allah'ın gayrinden uzak ve masivâdan hâli olmaktır diyen Râgıb el-İsfahânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk yarısı)²⁴⁸ ile bu noktada ayrışmaktadır.

B-MÜRŞİD-İ KÂMİL

Sözlük anlamı, "*rehber, delil, kılavuz, yol gösteren, uyarıcı, irşad eden*" gibi manalara gelmektedir.²⁴⁹ İstilahta ise, "*Sırat-ı müstakimi gösteren, dalâletten önce hak yola ileten.*" anlamını içerir.²⁵⁰

²⁴⁶ Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, Örnek Yay., Ankara 2013, c. V, ss.231-232.

²⁴⁷ Hasan Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, Örnek Yay., Ankara 2013, c.III, s. 146.

²⁴⁸ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.39.

²⁴⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2012, s.263; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.350.

²⁵⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 263.

Tasavvuf ilminde mürşid-i kâmil ile şeyh, veli, er, pir ve mürşid aynı anlamda kullanılmıştır.²⁵¹ Her şeyden evvel bir mürşid Kuran ve sünnete hâkim iyi bir âlim olmak durumundadır. Her âlim mürşid olamadığı gibi²⁵² her mürşid de kâmil olmayabilir.²⁵³ Mürşid taşıdığı kemal sıfatlarıyla bezenmiş dünya ve makam sevgisinden vazgeçmiş, az yeme ve az uyumadan az konuşmaya, halvet, riyâzat, mücâhede ve namaz, oruç, zikir gibi nafile olan ibadetlerde nefsini arındırmış olmalıdır. Ayrıca mürşid, Kur'an ve Allah Resulünün ahlakıyla ahlaklanmalı ve silsilesi doğrudan Rasulullah (s.a.v.)'e kadar uzanmış olmalıdır.²⁵⁴

İnsanın kalbini okyanusa benzeten Osman Nuri Topbaş, dalgalı ve fırtınalı olan bir denizde, dalgalarla boğuşmasını bilen, işin ehli, dirayetli bir kaptanın önemine dikkat çeker. Çünkü geminin selamete çıkması için sadece gemin sağlam olması yeterli değildir. Denizin sularında karşılaşılan Rahmani mi şeytani mi olduğu bilinemeyen zuhuratlar ve kişiden kişiye değişen kabz ve bast gibi bazı hâller ortaya çıkar. Bunların tespiti ve tedbiri için dirayetli bir mürşidin rehberliğinin önemine dikkat çeker.²⁵⁵

Tasavvufun asıl gayesi, Yüce Yaradan'ın insanoğluna neden yaratıldığını ayetle²⁵⁶ bildirmesi üzerine, kulunne denli aciz olduğunu fark edip, nefsanî arzularının ve benliğinin ona güzel gösterdiği her türlü duyguyu âdeta süzgeçten geçirerek, kalbini manevi kirlere arındırarak, hiçlikte pişerek var olmayı öğretmektir. Ancak bu şekilde manevi anlamda olgunlaşan insan, kendisini yaratan Allah'a tam bir teslimiyet gösterir. Bu tasavvuf yolunda kulun manevi kirlere arınmak için bir de rehber ihtiyacı vardır.

Müminlerin gerçek mürşid-i, rehberi Hz. Muhammed (s.a.v.) dir.²⁵⁷ Allah-u Tealâ Kur'an-ı Kerimde; "*Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten*

²⁵¹Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 263.

²⁵²Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.184.

²⁵³Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.351.

²⁵⁴Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.184.

²⁵⁵Osman Nuri Topbaş, *İmandan İhsâna Tasavvuf*, Erkam Yay., İstanbul 2012, s.241.

²⁵⁶Bkz, Nahl, 16/4; Yasîn, 36/77.

²⁵⁷Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.350.

arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.”²⁵⁸ şeklinde buyurmuştur. Ayetten açıkça anlaşıldığı üzere Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)’in kulların kalplerini tezkiye etmesi ve her türlü kirden arındırması için rehber olarak görevlendirildiği belirtilmektedir.

Efendimizin vefatından sonra da ümmetin kalp tezkiyesine ihtiyacı devam etmektedir.²⁵⁹ Ebû’ d Derdâ Allah Resulünden rivayetle; “*Âlimler, peygamberlerin varisleridir.*”²⁶⁰ hadisini naklederek Allah dostlarının manevi yolculukta insanı yaradanına ulaştırmada irşad görevi gördüğünü ifade etmektedir. Gerçek manada mürşid-i kâmil, peygamberlik makamından sonra gelen en yüksek mertebeyi kazanmış insandır.²⁶¹ Çünkü mürşid-i kâmiller hidayetin insanoğluna ulaşmasında, istikâmetin sağlanmasında ve Kur’an’ın yaşanmasında büyük bir görev üstlenmişlerdir.

Mürşid-i kâmilin görevi manen hastalanmış olan kalpleri, Rabbani ilaçla tedavi ederek kalbi hastalığından arındırarak tertemiz hale getirmektir.²⁶² Bunun içinde İmam-ı Rabbâni (k.s) belirttiği üzere ehli olmayan doktor nasıl ki kişinin hastalığını yanlış tedavi ederek azdırır ve vücudun yeteneklerini bozarsa, ehliyetsiz mürşid için de aynı durum geçerlidir.²⁶³ Doktor tedavi amaçlı başvuran hastasının şahsına özel, bünyesinin mukavemet ve direncine göre bir tedavi programı oluşturup uyguladığı gibi, mürşid de tıp ki doktor gibi kendisine başvuran kişileri şahsına özel manen uygulayacağı yöntemle aynı şekilde teşhis ve tedavi eder.²⁶⁴

Sahih bir mürşid-i kâmilî üç özelliğinden tanımak mümkündür. Birincisi; kitap ve sünnete sıkıca tâbîdir ve bu iki kutsala bağlılıkları en üst derecededir. Öyle ki mürşid-i kâmilin yaşam şekli ve amelleri Kur’an ahlakından ibarettir. O nedenle her adımını

²⁵⁸ Bakara, 2/151.

²⁵⁹ Dilaver Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, Semerkand Yay., İstanbul 2017, s.156.

²⁶⁰ Buhari, *İlim*, 10.

²⁶¹ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s.459.

²⁶² Selvi, *Tasavvuf*, s.156.

²⁶³ Selvi, *Tasavvuf*, s.155.

²⁶⁴ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.185.

Kur'an ve sünnete uygun atan müşid-i kâmilin yaşantısında nefsanî duygulara rastlanmaz. İkincisi; müşid-i kâmil olanlarda Allah'ın cemali sıfatları, ahlaklarına işlendiğinden ve ilahi tecellilere mazhar olduklarından her daim söz ve fiillerinde Allah'ı hatırlatırlar. Üçüncüsü ise; bir zâtı şeyh tâyin etmek için bir zümrenin toplanması kâfi değildir. Bu görev, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'e kadar uzanan sahih bir silsileden icâzetli bir müşid-i kâmilin münasip gördüğü ve tâyini ettiği bir kişi olabilir. Aksi durumda silsile kesilir. Bu nedenle bir takım müşid-i kâmiller, kendi yerlerine geçecek yetkili bir kişi bulamadıklarında, silsile-i devam ettirecek birini bırakamazlar. Bazen de yollarını devam ettirecek bir kişi bırakırlar ya da Halîd-i Bağdâdî gibi pek çok müşidi kâmil irşad vazifesiyle görevlendirilerek yollarını devam ettirebilir.²⁶⁵

Niyâz-î Mısrî (ö.11057/1694) ise kulun bir şeyhe intisab etmeden hakikate ulaşamayacağını söyler ve sözlerine şöyle devam eder: “*Nasıl ki, âlim, öğrenci olmadan öğretmen olamazsa, baba da ancak çocuk ile baba olursa, müşid de ancak mürid ile müşid olur. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'de ancak kendisine tevessül edenlere vesile olur. İnsanlar, ancak onun şeriatına ittiba edip, onun ahlakıyla ahlaklanmak sûretiyle ona tevessül etmiş olurlar. Şeriatına girip, ona uymayan kimseye Hz. Resûlullah vesile olmaz.*”²⁶⁶

Hasan Burkay, “*Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.*”²⁶⁷ ayetini referans göstererek, “*Kulun bir müşidi kâmilini arayıp bulması, ona biat edip onun izniyle ehli zikir olması herkesin üzerine farzdır*” der. Zikrullahın kalbe devâ, ruha cilâ olması için müşid-i kâmilin önemine dikkat çeker. Çünkü kul, huzur içinde kılınmayan namaz ve gaflet içinde yapılan zikrullah ile feyiz ve saadet bulamaz. Huzur-u kalp ile yapılan zikrullah, maksûda erdirir. Gerçek manadaki hâl ve makam budur der. Her çocuğun bir öğreticiye mutlak ihtiyacı olduğu gibi, her mânâ yolcusunun seyr u sülûkunu tamamlamasına vesile

²⁶⁵ Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, ss.242-244.

²⁶⁶ Mustafa Aşkar, *Niyazî-i Mısrî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul 2011, ss. 252-253.

²⁶⁷ Nahl, 16/43.

olacak bir kılavuza ihtiyacı vardır diyerek bu konuda Niyaz-i Mısrîyle fikirleri örtüşmektedir. Ona göre mürşid-i kâmil, mürid ile Allah ve Rasulü arasında köprü görevi görür.²⁶⁸ Çünkü mürşid-i kâmil dünya hayatında insanın karşılaşacağı her türlü nefsi ve şeytâni tuzaklara karşı kişiye has strateji taktiklerini öğretecektir. Bu taktikleri öğrenen kişi iman zırhını kuşanacak, kalbini manevi kirden arındıracak ve Rabbine ulaşmasının önündeki engeller kalkacaktır.

Hasan Burkay, mürşid-i kâmil, mücâhede sahibi, zühd ve takvaya sıkıca bağlı, Rabbinin dışında her şeyi kalbinden çıkarmış bir zât olarak tanımlar. Ayrıca Burkay, mürşidi şeriat elbisesini üzerine giyinen ve muhasebe âsasını elinde tutan, islâmın emir ve yasaklarına uyan, nehy gibi vazifelerini icra eden kişi olarak açıklar.²⁶⁹

Özetle yukarıda belirtildiği üzere, ebedi hayatı kazanabilmek adına Allah'ın emir ve yasaklarına uymak ve Allah Resulüne itaat etmek esastır. Mürşid-i kâmiller de kul ile Rabbi arasında köprü vazifesi görmekte, kulu Rabbine ulaştırmada manevi kılavuzluk üstlenmektedir. Bu vazifeyi de zahiri olarak değil, manevi olarak yapmaktadırlar. Müellif yazdığı şiirleriyle de bu fikrini desteklemektedir.²⁷⁰

C-İMAN

İman dinin ilk rüknüdür. Etimolojik olarak, “*inanmak, itikad, Hakkı kabul, tasdik ve izân etmek, İslamiyet’i kabul edip amel etmek*” demektir.²⁷¹ Kısaca imanın en öz şekilde tanımı, “*kalp ile tasdik, dil ile ikrardır*”.²⁷² İmanı tasavvufî olarak ele aldığımızda, “*Dil ile söyleme, İslam’ı yaşama, kalple marifete ulaşmanın bir terkibi olarak değerlendirilebilir.*” şeklinde açıklanmıştır.²⁷³ İslâm’ın iman tarifi ise “*Allah’ın getirdiği*

²⁶⁸ Burkay, *Hakikatten Damlalar*, ss.23-25.

²⁶⁹ Cebecioğlu- Baz, *Hasan Burkay*, s.25.

²⁷⁰ Burkay, *Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Vârisleri*, ss.11-12.

²⁷¹ Abdullah Yeğin, Abdulkadir Badıllı, Hekimoğlu İsmail, İlham Çalım, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, Türdav Basım Yay., İstanbul 1981, s.924.

²⁷² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.240.; Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhanevi, *Veliler ve Tarikatlarda Usûl*, trc.: Rahmi Serin, Pamuk Yay., İstanbul 1977, s.479.

²⁷³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.240.

her şeyde Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'i kalp ile tasdik ve dil ile ikrar etmektir."²⁷⁴
Terim olarak iman Kur'an-ı Kerîm'de sekizyüzü aşkın ayette, çeşitli kullanımıyla geçmektedir.²⁷⁵ İmanla ilgili ayetlerin²⁷⁶ yanı sıra birçok hadis de de iman geniş yer almaktadır.²⁷⁷

İfade edildiği üzere iman, Hz. Muhammed Mustafa'nın bildirdiği başta Allah'ın kelâmı olan Kur'an-ı Kerîm olmak üzere gerek hadislerini ve sünnetlerini, kısaca haber verdiği her şeyi tereddüt etmeden kabul etmektir.

İman, icmali ve tafsili olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan ilki olan icmali imana kısaca "*topluca iman*" denmektedir. Bir kişi evvela kelime-i tevhidi veya kelime-i şhadeti dili ile ikrar, kalbi ile tasdik ederse İslâm'a girmiş olur. İkicisi ise tafsili imandır. Kişi imanın esaslarına ayrı ayrı iman etmiş olur. Bu esaslarda "*Âmentü*" de toplanmıştır.²⁷⁸

Alla-u Teâlâ yüce Kitabında şöyle buyurmuştur: "*Bedeviler "İman ettik" dediler. De ki: "İman etmediniz. (Öyle ise, "iman ettik" demeyin.) "Fakat boyun eğdik" deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi. Eğer Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*"²⁷⁹ Ayet-i Kerime'den anlaşıldığı üzere asıl olan dilin ikrarı değil, kalbin tasdikidir. Ayrıca iman "*Emniyet ve güven duymak ve güven vermek*" anlamına gelir ve bu yönüyle de dikkat çeker.²⁸⁰ İman eden kişiye mü'min denir. Mü'min ise her durumda kendine güveni olan ve etrafındakilere de güven veren anlamına gelir.²⁸¹

²⁷⁴ M.Asım Köksal, *İman İbadet Sohbetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2018, s.35.

²⁷⁵ Adem Ergül, *Kur'an ve Sünnette Kalbî Hayat*, Erkam Yay., İstanbul 2017, s.141.

²⁷⁶ Bkz; Bakara, 2/285; Bakara, 2/4.

²⁷⁷ Bkz; Hanbel-Müsned c.I, S.52; Müslim- Sahih c.I, s.37.

²⁷⁸ Seyfettin Yazıcı, *Temel Dinî Bilgiler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2017, s.26.

²⁷⁹ Hucurât, 49/14.

²⁸⁰ Tefvik Yücedoğru, "*Kur'an'da İman Kavramı*", Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi 15 (2), 21-33, 2006.

²⁸¹ Tefvik Yücedoğru, "*Kur'an'da İman Kavramı*", ss.21-33.

Mutasavvıfların çoğu iman konusunda iki farklı görüş ortaya koymuştur. Bir kısmı “*iman dil ile ikrar, kalp ile tasdiktir.*” derken diğer bir kısmıda “*iman, dil ile ikrar, kalp ile tasdik ve ameldir.*” demektedir. Kelâbâzî; mutasavvıfların büyük bir bölümüne göre “*İman, ikrar amel ve niyetten oluşur. Ameli oluşturan niyet kelimesi tasdik anlamına gelir.*” demektedir.²⁸² İmam Gazâlî de; Hz. Muhammed Mustafa’nın (s.a.v.)’in: “*İslâm beş temel üzerine bina edilmiştir. Kelime-i Şehadet getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek*”²⁸³ hadisini naklederek imanın tanımını ortaya koymaktadır.²⁸⁴ İman Ebû Hanîfe ise (ö.150/767) “*İman kalp ile tasdik, dil ile ikrardır.*” diyerek farklı görüş beyan etmektedir. Hatta ona göre kalp ile tasdik ve dil ile ikrar birlikte uygulamak farzdır. Amentünün esaslarını belirterek tüm bunlara iman etmenin ise farz-ı ayın olduğunu söyler.²⁸⁵ Hücvîrî de imanı dil ile söylemek, kalp ile inanmak ve ayrıca amel etmek şeklinde ifade eder.²⁸⁶

Hasan Burkay’a gelince o imanı, birçok mutasavvıf gibi iki şekilde değerlendirir. Bunların birincisi olan tafsil-i iman ki bu Amentü ile vurgulanan, altı imanın esasını içerir. Akil baliğ olmuş her kişi bu altı esası kalbiyle bütünleştirip tasdik etmesi şarttır. İkincisi olan icmal-i iman hakkındaki görüşünde, İslâm’a giriş için şart olan “*Lâ ilâhe illâllah, Muhammedur rasulullah*” sözleri ile başlar der.²⁸⁷ İbn Haldun da imanla ilgili görüşünü belirtirken, Amentünün esasını oluşturan maddelere iman şarttır der.²⁸⁸

Burkay, “*Allah’ın nazarını kulun üzerinden kesmemesi için o kişinin kalbini iman yoluyla aydınlatmalı, bedenini de ilahi emirlerle süslemesi gerekir.*” der. Çünkü iman nuruyla aydınlanmış kalp daima neşelidir fakat kalbinde neşe olmayanlar hiçbir şekilde

²⁸² Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, Dergâh Yay., İstanbul 2016, s.131.

²⁸³ Buhârî, *İmân*, 1,2; Müslim, *İmân*, 19-22.

²⁸⁴ İmam Gazâlî, *İhyâ’u Ulûm’id-dîn*, trc.: Dr. Sıtkı Güllü, Huzur Yay., İstanbul 2012, c. I, ss.259-260.

²⁸⁵ Muhammed Emin Er, *Allah Katında Din*, trc.: Abdulvahab Öztürk- Abdussamed Görmez, Arı Sanat Yay., İstanbul 2005, s.28.

²⁸⁶ Erginli v.dğr, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.457.

²⁸⁷ Burkay, *İman ve Ahlâk*, s.1.

²⁸⁸ İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti Şifâu’s Sâil*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 1977, s.276.; Sahih Buhari, *İman*, 37.

mutlu olamazlar. İman nuru güneşin nurundan daha parlaktır. Güneş batsa bile imanın nuru ebediyen parlar. Onun iman tanımı; Allah'ı ve Resulünü çok sevmekle ancak imanın kemâle erişeceğini, sevdiğini sadece Allah için sevenlerin imanından zevk alabileceği şeklindedir. Keza imanın tadını almış kişi sevdiğini Allah için ve Allah'ın rızasını gözettiği için sever. Küfrün zehrine katlanamaz. Ayrıca imanın zevkinden maksat, ibadetlerden lezzet almak, Allah ve Rasulünün rızasını kazanmak için her türlü meşakkate katlanmaktır. Kıldığı namazdan, tuttuğu oruçtan zevk almayan veya ibadetlerin sonu gelmediği için usanç duyan imanın lezzetini almamış demektir.²⁸⁹ Müellif, Efendimizin şu hadisini kanıt göstererek imanla ilgili düşüncelerini destekler. “Üç haslet vardır ki bunlar kimde bulunursa imanın tadını almış olur: Allah ve Resulünü herkesten çok sevmek; sevdiğini ancak Allah için sevmek, küfürden kurtulduktan sonra ateşe atılmaktan hoşlanmadığı gibi tekrar küfre dönmekten hoşlanmamak.”²⁹⁰ Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhanevi de imanı yirmi esasa dayandırır ve bunlardan beşini (namaz, oruç, zekât, hac ve kelime-i şehadet) âzalara ve harekete bağlı olarak izah eder.²⁹¹

Ayrıca müellif, imanı ağacın köküne benzeterek, “O kökün gereği gibi bakılması, sulanması halinde, dalları ve yaprakları bir o kadar güzel ve verimli olur. İmân kök ise dalları ve yaprakları amel-i salihadır” şeklinde örneklendirerek iman kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve organların amelidir görüşünü benimsediğini görmekteyiz.²⁹² Bu yönüyle Burkay, İmam-ı Gazâlî, Hücvirî ve Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhanevi gibi sufiler, imanı “dil ile ikrâr, kalp ile tasdik ve rükünlerle amel etmektir.” görüşünü benimsemiş, Ebû Hanife ile bu konu da farklı düşünmektedir.

²⁸⁹ Burkay, *İman ve Ahlâk*, ss.2-3.

²⁹⁰ Burkay, *İman ve İslâm*, s.2.

²⁹¹ Gümüşhanevi, *Veliler ve Tarikatlarda Usûl*, s.479.

²⁹² Hasan Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, Örnekâl Yay., Ankara 2013, c. IV. s.100.

D-NAMAZ

Namaz imandan sonra İslâmın ikinci en önemli temel şartlarından biridir.²⁹³ Namaz kelimesi Farsça olup,²⁹⁴ asıl Arapça'da “*salât*” kökünden geldiği ifade edilmektedir.²⁹⁵ Dini bir kelime olan namaz, “*tekbir ile başlayıp selam ile tamamlanan belirli hareket ve sözlerden oluşan ibadet.*”²⁹⁶ şeklinde ifade edilir. Kavram olarak, “*dua, istiğfar, rahmet*”²⁹⁷ “*zikir, inkıyad ve boyun eğmek*”²⁹⁸ gibi çeşitli anlamlar içermektedir. Sühreverdi, “*salât*” teriminin Arapça'da ateş anlamına gelen “*salye*” kökünden türediğini belirtmiştir. Kendisinin bu şekilde ifade etmesinin sebebi, ateşin odunu ısıtarak düzelttiği gibi, namazın da nefsin oluşturduğu eğrilikleri düzelttiğini²⁹⁹ düşünmesidir. Bunun dışında “*sallâ*” fiili, “*Salveynini hareket ettirdi.*” anlamına gelmektedir. Yâni namaz kılarken rükû ve sücudda yaptığımız gibi, beli bükerek salveyn denilen oylukların baş kısmında iki tümsek kemiği hareket ettirmek³⁰⁰ şeklinde anlatılmaktadır.

Namaz kılma eylemi iki varlık arasında oluşur. Birincisinin diğerinin kudretini, yüceliğini, şanını, samimiyetle kabul etmesidir. Kişi namaz kıldıkça kendisini yaradan Allah-u Tealâ'yı eksik ve kusurlardan tenzih eder. Kul namaz sayesinde Allah'ın azabından kendisini izale eder. Ayrıca kişi O'na tövbe istiğfar ederek, övgü, bağlılık ve devamlılıkla Rabbine lâyük olan yüceltme, şeref ve tazim ifadeleriyle yüce Yaradan'ı anmak³⁰¹ anlamlarına gelmektedir. Namaz ibadeti üç vazgeçilmeyen özellikten meydana gelir. Bunlardan ilki kalbin Mevlâ'ya huşu ile yönelmesi; İkincisi, dilin Allah'ı

²⁹³ Ebu Tâlib el- Mekki, *Kütü'l- Kulüb*, c.III, s.381.

²⁹⁴ Mir Cemal Celâli, *Türkçe- Farsça Sözlük*, Palme Yay., Ankara 2010, s.446.

²⁹⁵ Serdar Mutçalı, *Türkçe-Arapça Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 2016, s.665.

²⁹⁶ Abdullah Kahraman v.dğr, *İslam İbadet Esasları*, Ensar Yay., İstanbul 2018, s.93.

²⁹⁷ Mesut Okumuş, “*Semantik ve Analitik Açından Kur'an'da Salât Kavramı*”, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004/2, c.III, sy:6, s.6.

²⁹⁸ Hücvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l- Mahçub*, s.362.

²⁹⁹ Sühreverdi, *Tasavvufun Esasları*, haz.: H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, Erkam Yay., İstanbul 1989, s.374.

³⁰⁰ Abdullah Yıldız, *Namaz Bir Tevhid Eylemi*, Pınar Yay., İstanbul 2016, s.27.

³⁰¹ Esma Sayım Ekerim, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İnsan Yay., İstanbul 2010, s.25.

zikretmesi; Üçüncüsü ise, kulun bedeni ile namaz esnasında en üst düzeyde saygı göstermesidir.³⁰²

Salât kelimesi Kur'an'da 67 yerde tekil, 11 yerde “*salâvat*” şeklinde çoğul olarak, 11 yerde de mâzi, muzâri ve emir kalıbında fiil olarak geçmektedir.³⁰³ Namazın farz³⁰⁴ oluşuna dair Kur'an-ı Kerîm'de³⁰⁵ birçok ayet geçmektedir. Allah-u Teâlâ yüce Kitabında, “*Namazı dosdoğru kıl*”³⁰⁶ buyurmaktadır. Allah-u Teâlâ bazı ayetlerinde namaz kılanlara mükâfat vaat ettiği gibi,³⁰⁷ namaz kılmayanları da azabından haberdar etmiştir.³⁰⁸ Ayrıca namazı hakkıyla huşu içinde edâ etmeyenleri Allah ikaz etmiş ve kınamıştır.³⁰⁹

Hadislere³¹⁰ baktığımızda namazla ilgili birçok hüküm bulunmaktadır. Câbir b. Abdullah'ın (ra) naklettiğine göre, Efendimiz “*Cennetin anahtarı namazdır.*”³¹¹ buyurmuştur.

Gazali ise namazı Efendimizin, “*Namaza kalktığın vakit (dünyaya) veda edenin (namazı gibi) namaz kıl.*”³¹² hadisi şerifini naklederek açıklar.³¹³ Hadisten de anlaşılan şu ki kul Rabbinin huzuruna dönmeden dünyaya dair tüm düşünceleri bir tarafa bırakmalı. Kalbini tüm meşguliyetlerinden arındırmalı sonra Allah'ın huzuruna çıkmalı. İnsan ancak

³⁰² Sayım Ekerim, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, s.44.

³⁰³ Abdurrahman Kasapoğlu, “*Kişilik Gelişimi Açısından “Namaz”*”, Hikmet Yurdu, Yıl: 8, C:8, Sayı:16, 2015/2, s.15.

³⁰⁴ Abdülkâdir-i Geylânî, *Gunyetü't –Tâlibîn İlim ve Esrâr Hazînesi*, Berekât Yay., İstanbul 1979, s.401.; O ayetlerden biri:” ...Namazı dosdoğru kılın, zekât verin ve rükû eden (mü'min) lerle birlikte rükû edin.” Bakara; 2/43

³⁰⁵ Namazla ilgili bazı ayetler şunlardır. Bakara, 2/3-239; Nisâ, 4/77; En'âm,6/72; İbrahim, 14/31; Hicr, 15/98; İsrâ, 17/78; Meryem, 19/29.

³⁰⁶ Hüd Suresi, 11/114.

³⁰⁷ Bakara, 2/277; Nisa, 4/162.

³⁰⁸ Meryem, 19/60.

³⁰⁹ Mâ'ûn, 107/4-6.

³¹⁰Hadislerden bazıları şunlardır. “... Namaz kılmayanın dini sağlam değildir. Dinde namazın yeri, vücutta başın yeri gibidir.” Taberânî, el- Mu'cemu's- Sağîr, hadis no:107; “Bir Müslüman, farz namazın vakti geldiğinde güzelce abdest alır, huşû içinde ve rükûunu da tam yaparak namazını kılsa, büyük günah işlemedikçe, bu namaz önceki günahlarına keffâret olur. Bu her zaman böyledir.” Müslim, Tahâret:7

³¹¹ T4 Tirmizî, *Tahâret*,1

³¹² İbn Mace, *Zühd* 15.

³¹³Gazâlî, *İhyâu Ulûm'id din*, trc.: Sıtkı Güllü, Huzur Yay., İstanbul 2012, c. I, s.348

bu şekilde namazını huzur içinde, manevi şevkle kilar ve Rabb'inin huzurunda olduğunun bilincinde olur.

İmâm-ı Rabbânî (ö.1034/1624), namaz hususunda hayırlı kulu şu şekilde tarif etmektedir. “Allah'ın emri olan namaz ibadetini gevşeklik göstermeden anında yerine getiren kişi Rabbinin huzurunda makbul olan kuldur.”³¹⁴

Sûfiler ise önce namazın zâhirî ve bâtinî yönünü açıklamaya çalışmışlardır. Bu sûfilerden biri olan Hücvirî namazın bu yönlerini şu şekilde sıralamıştır. “*Bunlardan ilki; zâhirde necasetten bâtında ise nefsin, şehvetin isteklerinden temizlenmektir. İkincisi; zahirde kıyafetleri necasetten temizlemek batında ise kıyafetleri helal yoldan edinmektir. Üçüncüsü; ruhu zahirde afetlerden, kötü eylemlerden, batında gûnahtan temizlemektir. Dördüncüsü hem zahiri hem batını anlamda kibleye yönelmektir ki ruhun kiblesi müşahededir. Beşincisi; şeriatın belirlediği zaman diliminde namaz vaktinin girmesi, hakikat âleminde namaz vaktinin devam etmesidir. Altıncısı; Allah'a yönelirken niyetin temiz olmasıdır. Yedincisi; heybet makamında tekbir, vuslat mahallinde kıyam, tertil ve azamet ile tilavet, huşû ile rükû, tezelliil ile sücûd, ictimâ ile teşehhüd ayrıca sıfatın fani olması ile selamdır.*”³¹⁵

Hasan Burkay, namazın en büyük faydasının Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu ifade eder. Namaza büyük önem veren müellif, namazı amellerin kabulünün şartı olarak görür.³¹⁶ Burkay, ayet ve hadislerde emredildiği şekilde namaza hazırlanmadan önce abdestin ne denli önemli olduğuna dikkat çeker. Ona göre namazın gereği gibi yerli yerine getirilmesi, taharetin ve abdestin yerli yerinde yapılmasına bağlıdır.³¹⁷ Kulun mânevî mesuliyetini temizlik ve namaz olmak üzere ikiye ayırır.³¹⁸ Ona göre namazın sahih olabilmesi için şartların ilki temizliktir. Temizliği de maddi ve

³¹⁴ İmâm'ı Rabbânî, *Mektûbât'ı Rabbânî*, c.III, s.157.

³¹⁵ Hücvirî, *Keşfu'l- Mahcûb*, s.362.

³¹⁶ Burkay, *Mü'min'in Miracı Namaz*, s.6.

³¹⁷ Burkay, *Namaz Sohbeti*, cd, 00:23:31 dak.

³¹⁸ Burkay, *Müminin Miracı Namaz*, s.13.

mânevî olmak üzere ikiye ayırır. Bunlardan ilki, fıkıh ilminde anlatılan zahirî yönüdür. Buda; hadesten ve necasetten temizlenmektir.³¹⁹ Bu konuda Allah-u Teâlâ yüce Kitabında “Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz iyice yıkılarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat o sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”³²⁰ buyurmuştur.

Allah-u Teâlâ, mümin kullarını huzuruna çağırmadan önce maddi ve manevi kirlilerden abdest alarak arınmalarını ve bu şekilde namaz, tavaf gibi ibadetleri yerine getirmelerini istemektedir. Allah ibadetlerden önce abdest almayı kullarına farz kılmıştır. Yüce Yaradan, “Allah temizlenenleri sever.”³²¹ ayetiyle bu hakikati ifade etmiştir.³²² Peygamber Efendimiz, “Temizlik imanın yarısıdır.”³²³ hadisinde vurguladığı üzere, ibadet hayatını temizlik üzerine bina etmiştir. O kadar ki, insanın ruhen temizlenmesinde, iyi amellere yönelerek nefsin ihsân mertebesine yücelebilmesinde maddi temizliğin büyük önemi olduğunu belirtmiştir.³²⁴

Burkay, maddi (zahiri) temizlikle birlikte namazın bâtınî yönü olan mânevî temizliğe de önem göstermektedir. Ona göre kulun bedeni hastalıkları olduğu gibi psikolojik yani mânevî hastalıkları da vardır. Bedeni hastalıklar ölünce son bulur. Fakat psikolojik hastalıklar kişinin Allah’ın emir ve yasaklarından, ibadetlerinden yüz

³¹⁹ Burkay, *Mümin’in Miracı Namaz*, s.20.

³²⁰ Mâide 5/ 6

³²¹ Bakara, 2/222

³²² Ömer Çelik v.dğr.; *Üsve-i Hasene*, Erkam Yay., İstanbul 2013, ss.111-112.

³²³ Müslim, *Tahâret*, 1

³²⁴ Çelik v.dğr.; *Üsve-i Hasene*, s.111.

çevirdikçe artar. “*Bu manevi hastalıklardan bazıları, ahlaksızlık, dinsizlik, haksızlık, zulüm ve benzer afetlerdir.*” der.³²⁵ İnsan nasıl ki fani olan bedenine, önem ve ehemmiyet gösteriyorsa, ölümsüz olan ruhu için daha fazla özen göstermelidir. Bunun için Rabbinin günde beş kere davetine icabet etmeli ve ibadetlerini yerine getirmelidir.³²⁶ Ona göre fani olan bedenimizin ihtiyaçları olduğu gibi, ebedi olan ruhumuzun da gıdaya ihtiyacı vardır. Bu gıdaların en önemlisi namazdır. İman ve güzel ahlak da bu gıdalardan biridir. Müellife göre ruha ıstırap veren olgular ancak manevi yaklaşımla tedavi edilebilir.³²⁷

Kişilerin beden ve ruhen sağlam olabilmesi, bedeni ve psikolojik hastalıklara karşı kalkan oluşturabilmesi ancak Allah’a ibadet etmekle olur. Kul ibadet etmekle ayrıca malını da koruma altına alır. Namaz ibadeti, evvelâ abdest almayı ve yıkanmayı şart koşmakla beden temizliğine vasıta olur. Namaz, oruç ve hac ibadeti ise kişinin ruhi temizliğine birer araçtır. Ayrıca zekât ibadeti de insanın malının temizliğine vasıta olduğu belirtilmektedir. Bu bilgiler ışığında özellikle namaz ibadeti başta olmak üzere tüm ibadetleri terapi olarak adlandırmak yerinde olacaktır.³²⁸ Nitekim nasıl ki insanın bedeni veya kıyafetleri birçok kirle kirleniyorsa, ruhuda ibadetlerden uzak kaldıkça günah kirliliği artmaktadır. İşte edâ edilen ibadetlerde kişiyi madden ve manen kirlilerden temizlemektedir.

Müellife göre namaz eylemi insana, Allah’ın huzurunda olduğunu hatırlatır. Dünya meşgalelerini bir tarafa bırakıp günde beş defa Rabbinin huzuruna çıkarak gafletten uyanmasına vesile olur. Namaz, kişinin hayatına disiplin getirir ve kötülüklerden uzak tutar.³²⁹ Burckley, namazın kişiler üzerindeki olumlu etkilerini şu ayet-i kerimeyi referans göstererek açıklamaya çalışmıştır. “*Ey Muhammed! Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve*

³²⁵Burckley, *Mü’minin Miracı Namaz*, s.15.

³²⁶Burckley, *Mü’minin Miracı Namaz*, s.14.

³²⁷Burckley, *Mü’minin Miracı Namaz*, s.13.

³²⁸Muhammed Necati, *Hadis ve Psikoloji*, trc.: Mustafa Işık, Fecr Yay., Ankara 2000, s.325.

³²⁹Burckley, *Hacı Hasan ve Örnekal Cami-nden Hutbeler*, s.147.

kötülükten alıkor.”³³⁰ Ayette bahsedildiği üzere namaz ibadeti, insanı kötü davranışlara yönelmekten alıkoymak ve güzel ameller işlemeye sevk eder.

Burkay, dinimizin direği olan namazı ailemizin tüm fertlerine ve bilhassa çocuklarımıza öğretmek için dini vecibemizi yerine getirmemiz gerektiğini belirtir.³³¹ Buna delil olarak Efendimizin şu hadisi şerifini gösterir; “*Çocuğa yedi yaşındayken namazı öğretiniz. On yaşına bastığı halde kılmazsa, cezalandırınız.*”³³²

Ayrıca müellif, “*İnsanın ruhen Rabbine karşı yaptığı namaz ibadeti kişi açısından büyük bir ihtiyaçtır.*” der. Emredilmediği halde Allah Rasulü bu ibadeti ifâ ediyordu. Efendimiz bile Miraç’tan önce sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa Rabbine secde etmekteydi. Ta ki Allah-u Teâlâ, namazı günde beş vakit olarak emredene kadar. Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinden olan mutasavvıf Ankaravî İsmâil Rusûhî Efendi’nin (ö.1631) görüşünden etkilenen müellif, namazla ilgili ifadelerine şu şekilde devam etmektedir. Ona göre; iki rekât namazda bütün gök ehlinin yapmış olduğu eylemler mevcuttur. Allah’ın melâikeleri münferit olarak ibadet etmektedir. Milyonlarca melâike Cenâb-ı Allah’ı kıyamda zikrediyor. Milyonlarca melâike ise rükûda, bir o kadarı da oturarak zikretmektedir. Biz müslümanların kılımsız olduğu iki rekât namazda bu ibadetlerin hepsi mevcuttur. Bir müslüman Allah için iki rekât namaz kılanca, bütün gök ehlinin yapmış olduğu ibâdet gibi ibâdet yapmış sevabına nail olur.³³³ Mutasavvıf Ankaravî İsmâil Rusûhî Efendi de meleklerin ibadet şeklinden bahsetmiştir. Meleklerin bir bölümü kıyam, bir kısmı secde ve bir bölümü de rükû şeklinde ibadet ederken; bunların hepsinin bir arada yapıldığı ibadet ise namazdır.³³⁴ Çünkü bütün bu varlıkların ibadet şekilleri namazın bünyesinde toplanmıştır.

³³⁰ Ankebût 29/45.

³³¹ Burkay, *Hacı Hasan ve Örnekal Cami-nden Hutbeler*, s.147.

³³² Ebû Davûd, *Salât*, 26; Tirmizî, *Mevakit* 182; Keşfu’l Hafa, c.2, s.203.

³³³ Burkay, cd, *Namaz Sohbeti*, 00:23:31 dak.

³³⁴ İsmâil Ankaravî, *Minhacu’l Fukara*, İnsan Yay., İstanbul 2011, s.163.

Namaza büyük önem veren müellif, ancak islâmın emrettiği şekilde temizlik yapıldığı takdirde namazın caiz olduğunu vurgular. Şer'i temizliğin dışında manevi temizliği ehemmiyeti üzerinde duran Burkay, Hücvirî'nin namaz hakkındaki görüşünü benimsemiştir. Nitekim Hücvirî namazın kabulü için necasetten ve nefsin isteklerinden öncelikle temizlenmeyi şart koşarak, namazın zahiri ve batını yönüne dikkat çekmiştir. İnsan, haramdan ve Allah'ın yasak ettiği her türlü fiil ve eylemlerden ancak ibadet sayesinde uzaklaşabilir. Namazda bu ibadetlerin en önemlilerinden biridir. Namazla kul Rabbanî bir metodla tedavi edilir. Çünkü namaz, kul ile Rabbi arasında en etkili iletişim vasıtasıdır. Aynı zamanda namaz bir dua makamıdır. Kul namazla Rabbine sığınır, teslim olur, niyâzda bulunur. Günde beş defa namaz kılan insan hiçbir surette yalnızlık yaşamaz çünkü o Rabbiyle görüşme halindedir.

E-ORUÇ

Arapça karşılığı “*savm*”³³⁵ olan oruç, “*nefsi tutmak ve engellemek*” anlamına gelir.³³⁶ Kur'an-ı Kerim'de ise “*savm-sıyam*”³³⁷ terimiyle kullanılır. Oruç, İslâmın temel binasının üzerinde yükseldiği, beş ana maddeden biridir. Önem sırasına göre bakıldığında namazdan sonra ikinci sırada gelir. Orucun ana gayesi, insanı hayvanî içgüdülerin ve şehvet duygularından kurtarıp meleklik konumuna yücelterek, ruh olgunluğuna, ermişlik sırrına kavuşturmadır.³³⁸ İnsanı manevi açıdan güçlendiren oruç, büyük bir ibadettir. Kulun nefsi arzularının zayıflaması cihetinde nefsi kontrol altına alarak, kişinin günaha düşmesine mâni olur.³³⁹

Ay takvimine göre dokuzuncu aya tekabül eden Ramazan ayında oruç tutmak, şafak vaktinden gün batımına kadar, yemekten ve içmekten, cinsi münasebetten uzak

³³⁵ Mutçalı, Türkçe- Arapça Sözlük, s.693.

³³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, Semerkand Yay., İstanbul 2018, s.387.

³³⁷ Bkz, Bakara, 2/183, 187, 196; Nisâ, 4/92; Mâide, 5/89; Mücadele, 58/4.

³³⁸ Şurunbillâli- Eb-ul Zeyd El-Şibli, *Nur-ül İzah*, trc.: Abdullah Aydın, Aydın Yay., İstanbul 1968, s.122.

³³⁹ Çelik v.dğr, *Üsve-i Hasene*, s.157.

durmayı gerektiren bir ibadettir. Oruçİslâm'dan önce de tarih boyunca bütün dinlerde farklı şekillerde uygulanmış yaygın bir ibadet şeklidir.³⁴⁰

Ramazan orucunun farz olduğu sadece ayetlerle değil kitap sünnet ve icma ile de sabittir.³⁴¹ Kuran-ı Kerim'de orucun farz olduğu “*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.*”³⁴² ayetiyle zikredilirken, hangi durumda oruçtan muaf olunduğunu ve kimlerin oruç tutamadığında ödeyeceği bedel dahi ayetle sabittir.³⁴³ Allah Resulü oruçla ilgili bir hadisi şerifinde: “*Allah'tan korkunuz. Beş vakit namazınızı kılınız. Ramazan orucunuzu tutunuz. Mallarınızın zekâtını veriniz.*”³⁴⁴ buyurmaktadır. Oruca başlangıç zamanının ve bitiş vaktinin ne şekilde tespit edileceği dahi Kur'an-ı Kerim'de: “*Tan yerinin beyaz ipliği siyah ipliğinden sizce seçilinceye kadar yiyin için; sonra da orucu akşama kadar tamamlayın.*”³⁴⁵ ayetiyle açıklanmıştır.

Hasan Burkay, ramazan orucunun, Muhammed Mustafa (sav)'in Mekke'den Medine'ye hicretinden bir buçuk yıl sonra Şaban-ı Şerif'in onuncu günü farz kılındığını İmam Nevevî'nin: “*Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (sav) dokuz yıl Ramazan orucunu tutmuştur. Çünkü Ramazan orucu, hicretin ikinci yılında Şaban ayında farz kılınmış, Efendimiz (sav)de hicretin on birinci yılında Rebiüllevvel ayında vefat etmiştir.*”³⁴⁶ sözlerini delil göstererek açıklamıştır.

Âyetle Kur'an'ın indirildiği gün olarak belirtilen, Kadir gecesini de içinde barındıran, Allah tarafından kıymeti belirtilen tek ay ramazan ayıdır.³⁴⁷ Bu mübarek ayın

³⁴⁰ Ömer Özsoy v.dğr, *Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yay., Ankara 2017, s.338.

³⁴¹ Kahraman v.dğr, *İslam İbadet Esasları*, s.175.

³⁴² Bakara 2/183

³⁴³Bakara 2/184; “*Oruç, sayılı günlerdir. Sizden kim, hasta veya seferde ise o, tutmadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutar. Oruç tutmaya gücü yetmeyenler bir yoksulu sabah akşam doyuracak bir fidye vermesi gereklidir. Kim de gönülden gelerek bir ihstanda bulunursa bu, onun için daha hayırlıdır. Bununla beraber zor da olsa, işin önemini bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.*”

³⁴⁴ Tirmizî, *Cum'a* 80

³⁴⁵ Bakara 2/187

³⁴⁶ Burkay, *Orucun Farzları Nevileri Sohbeti*, cd, 30 dak, s.38

³⁴⁷ Bakara 2/185;” *O sayılı günler Ramazan ayıdır ki Kur'an, insanlara hidayet rehberi, doğru yolun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak onda (ki Kadir gecesinde) indirildi.*”

bin aydan daha hayırlı olduğu ayet-i kerimeyle³⁴⁸ sabittir. Nitekim Efendimiz (sav); “*Ramazan ayı girdiğinde cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar bağlanır.*”³⁴⁹ hadisi şerifiyle ramazan ayında rahmet kapılarının açıldığını, manevi dünyamıza rahmet, bereket, bağışlanma ve huzur getirdiğini vurgulamaktadır. Ayrıca dinî atmosferin yoğun yaşandığı bu ayda şeytanların bağlandığı, etki alanlarının kısıtlandığı dolayısıyla cehennem kapılarının kapandığı bildirilmektedir. Aynı zamanda “*Oruç tutunuz ki sıhhat bulasınız.*”³⁵⁰ hadisi şerifiyle orucun insan sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymaktadır.

Oruç, âyet ve sünnetin yanı sıra tasavvuf ilminde de önemle üzerinde durulan bir ibadettir. Nitekim fıkıh ilminde orucun şer’î şartlarından genişçe bahsedilmiş fakat orucun bâtın yönüyle ilgili konulara değinilmemiştir. Orucun bâtın yönünün ve orucun hikmetlerinin üzerinde daha ziyade mutasavvıflar durmuş, fikhî kısmını da gerekli hassasiyeti göstermişlerdir.

Cüneyd-i Bağdâdî ise: “*Oruç yolun (tarîkatın) yarısıdır.*”³⁵¹ buyurarak, orucun tasavvufî (manevi) yönüne dikkat çekmektedir.

İmam Gazâlî de Allah’ın, şeytanın hile ve tuzaklarına karşı mü’min kulları için orucu kalkan kılmış, bu ibadetle cennetin kapılarını kullarına açmış ve şeytana karşı oruçla galibiyet kazanacağını belirtmiştir.³⁵² Ebû Tâlib el-Mekkî (ö.386/996) kim ki altı organı (göz, kulağı, dili, kalbi, eli ve ayağı) ile oruç tutar ve Allah’ın emrettiği zamanda oruç açarsa Rabbi katında gerçek manada oruç tutan fazilet timsali kişilerden olur buyurmuştur.³⁵³

³⁴⁸ Kadr 97/3

³⁴⁹ Buhârî, *Savm*, 5; Müslim, *Sıyâm*, 1,2.

³⁵⁰ Haysemî, 203 III, 179.

³⁵¹ Erginli v.dğr, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.877.

³⁵² Gazâlî, *İhyâu Ulûmiddin*, c.I, s.545.

³⁵³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü’l- Kulûb*, trc.: Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul 2016, c.III, s.480.

Burkay, insanı kurtaran, halâs kılıcı olan nimetin oruç olduğunu ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de rızık verenin³⁵⁴ kendisinin olduğunu bildirenin Yüce Allah olduğuna işaret eden müellif, insanoğlunun Allah'tan talep etmesi gereken rızık maddi ve manevi olmak üzere iki tane olduğunu belirtir. Maddi rızıkla cismimizin doyuma ulaştığını, mânevî rızıkla ise ruhumuzun kemâl mertebesine ermesine, yani tasavvufî boyutuna dikkat çekmiştir. Nefisle mücadelede en etkili yöntemin oruç olduğunu belirten müellif, nefsin ancak oruçla iyiliğe, hayırlı amellere, manevi menfaatlere yönelebileceğini ifade eder. Nitekim Efendimizin; “*Allah, insanın oruç dışında her ameli kendisi içindir. Oruç benim içindir, mükâfatını ben vereceğim.*”³⁵⁵ hadisini örnek vererek orucun ne denli faziletli ve üstün bir ibadet olduğunu, orucun mükâfatının Hak tarafından misilsiz verileceğini anlatmıştır.³⁵⁶ İbnü'l Arabî'de oruç tutan kişi karşılığı sonsuz olan bir eylem yapmaktadır³⁵⁷ diyerek oruç ibadetinin ödülünün sonsuz olduğunu ifade etmektedir. Âyet ve hadisi şerife göre Allah ile oruç ibadeti arasında güçlü bir ilişki vardır. Çünkü Allah Kur'an-ı Kerim'de zâtı hakkında şöyle buyurmaktadır: “...*Onun benzeri hiçbir şey yoktur...*”³⁵⁸ Âyette vurgulanan Yaradan'ın zâtına bir benzerinin olmasını reddetmesidir. Bu ayetin oruçla bağlantısını şu şekilde açıklayabiliriz. Peygamber Efendimiz bir hadisinde: “*Allah, insanın oruç dışında her ameli kendisi içindir. Oruç benim içindir, mükâfatını ben vereceğim.*”³⁵⁹ buyurarak orucun mükâfatının misilsiz olduğunu, orucun benzeri olmadığını görmekteyiz. Hadisten anlaşılan orucun bir benzeri olmadığı gibi Allah'ında bir benzeri olmamasıdır.³⁶⁰

Hasan Burkay, oruçlunun açlığı hissederek zengin ile fakiri birleştireceği gibi, zenginlere fakirleri anlama imkânı vererek orucun sosyal yönünü ortaya koymuştur.

³⁵⁴ Hûd, 11/6; “*Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızık Allah'a ait olmasın*”

³⁵⁵ Buhârî, *Savm* 9; Müslim, *Sıyâm* 163.

³⁵⁶ Burkay, *Orucun farzları ve Nevileri*, cd, 30 dak, s.38.

³⁵⁷ Muhyiddin İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, trc.: Ekrem Demirli, Litera Yay., İstanbul 2007, c.V, s.55.

³⁵⁸ Şûrâ, 42/11.

³⁵⁹ Buhârî, *Savm* 9; Müslim, *Sıyâm* 163.

³⁶⁰ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, c.V, s.36.

Ayrıca orucun, insana sinir ve hiddetini yendirerek sabır ve tahammül kazandırdığını belirten müellifimiz bu fikrini Muhammed Mustafa (s.a.v.)’in: “*Oruç sabrın yarısıdır.*”³⁶¹ hadisini örnek vererek desteklemiştir. Ayrıca orucun başta mideyi dinlendirdiğini ve temizlediğini, oruçla diğer organlarında sıhhat bulunduğunu yine Efendimizin: “*Oruç tutun ki sıhhat bulasınız.*”³⁶² hadisini örnek vererek, orucun insan sağlığı üzerindeki etkilerine değinmiştir.³⁶³

Oruç ibadetinin kişilik gelişimine pozitif etkileri olduğu gibi, sosyal yönden de olumlu sonuçları bulunmaktadır. Asıl amacı Allah’a bağlılık ve teslimiyet olan orucun insana olumlu etkisi, irade eğitimi ve ruhsal arınmadır. Oruç tutarak açlığı yaşayan insan, fakir ve fukaranın halinden daha iyi anlayarak, muhtaçlara yardım etme güdüsü ortaya koyar. Bu da orucun ikincil sonuçlarındandır.³⁶⁴

Burkay ayrıca ibadetler içinde orucun büyük bir mevkiye sahip olduğunu, oruç tutan müminlerin Allah tarafından hem dünyada hem de ahirette büyük ecirler göreceğini söyler. Ancak “*Allah’ın ecrini kazanmak sadece aç kalmayla değil, evvelâ kalbi kötü düşünceden, dili kötü sözden, gözü ve kulağı günahattan kısacası tüm azaları haramdan muhafaza etmeyle mümkündür.*” der.³⁶⁵ Bu açıklamasıyla Ebû Tâlib el-Mekkî’nin oruç altı organla tutulur açıklamasıyla örtüşmektedir. Hakkıyla oruç tutan kul da melekleşerek Rabbi katında en yüksek makama ulaşacaktır.

Ebû Tâlib el-Mekkî, oruç ibadetinin, nefsin zaafa uğratılarak gereksiz arzuların azaltılması, nefsi isteklere karşı gelinerek alışkanlıkların engellenmesine yardımcı olduğunu ifade etmektedir.³⁶⁶ Burkay da nefisle mücadele de en etkili yöntemin oruç olduğunu söyleyerek Ebû Tâlib el-Mekkî’yle benzer görüş ortaya koymuştur.

³⁶¹ İbn Mâce, *Sıyam*, 44.

³⁶² Heysemî, 203 III, 179.

³⁶³ Hasan Burkay, *Oruç*, Örnekal Yay, Ankara 2014, s.13.

³⁶⁴ Özsoy v.dğr, *Konularına Göre Kur’an*, s.338.

³⁶⁵ Burkay, *Oruç*, ss.14-15.

³⁶⁶ Ebû Tâlib El-Mekkî, *Kütü’l- Kulûb*, c.1, s.302.

Sonuç olarak müellif, orucun bâtinî yönü üzerinde durmuş zâhirî yönüne de önem vermiştir. Oruç ibadetini açıklarken âyet ve hadisleri örnek vererek fikrini desteklemiştir. Oruç konusunda mutasavvıfların görüşüne yönelik tezat bir görüş beyan etmemiştir. Burkay, daha çok orucun faydaları üzerinde durmuş, orucun nefis üzerindeki olumlu etkilerinde çok değinmiştir. Ayrıca orucun kötülöklere karşı kalkan oluşundan bahsetmiş, sabır ve sağlık boyutuna da dikkat çekmiştir. Oruç sabır ve samimiyet gerektiren bir ibadettir.

F-ZEKÂT

İslâmın beş temel şartından biri olan zekât, sözlükte; “*temizlik, fazlalık, her şeyin halis ve temiz olanı, büyüme, temize çıkarmak, çoğalmak, artmak, bereketli olmak, iyi ve düzgün olmak, doğruluk, övmek*” gibi anlamları ifade etmektedir.³⁶⁷ İstilahda ki anlamı ise “...Mallarında (yardım) isteyen ve (ıffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır”³⁶⁸ ayetiyle belirlenen; Kur’an’da zenginler tarafından belirli bir malın, fakirlere Allah rızası için verilmesi gerektiği şeklinde ifade edilmektedir.³⁶⁹ Zekâtın verilmesinde ki amaç, Tevbe Suresinde; “*Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et.*”³⁷⁰ Âyetiyle, Allah’ın Resulü’ne buyurduğu üzere, insanın her türlü malını, servetini, hatta zihnini temizleyip bereketinden istifade etmesi ve nefisini arındırması³⁷¹ biçiminde açıklanmaktadır.

Zekâtın farziyetinin hem zâhirî hem de bâtinî yönden sayısızca hikmetleri vardır. Ahlak üzerindeki olumlu özelliklerinden biri, zekât mecburi bir emir olmayıp isteğe bağlı

³⁶⁷Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.543.; A. Suat Demirtaş, *Evliyanın Dilinden Zekâtın Hikmetleri*, Semerkand Yay., İstanbul 2012, s.11.

³⁶⁸ Zâriyat, 51/19

³⁶⁹ Hasip Asutay, *Zekât Risalesi*, Semerkand Yay., İstanbul 2014, s.17.

³⁷⁰ Tevbe, 9/103.

³⁷¹ Süleyman Uludağ, *Hayata Süfi Gözüyle Bakmak*, Dergâh Yay., İstanbul 2017, ss. 59-60; Râgıp el-İsfâhanî, *Müfredat* (Kuran Kavramları Sözlüğü), Yarı Yay., çev.: Abdülbaki Güneş-Mehmed Yolcu, İstanbul 2015. s.429.

bırakılıysaydı, cimri ve eli sıkı olan kişiler ihtiyaç sahiplerine yardım ve bağış hususunda pek ağır davranarak, kendileri bu konuda nasihatle teşvik edilse bile o kadar tesiri haiz olmayacaktı.³⁷² Fakat zekâtın cebri olarak Allah'ın emri ile farz kılınması, Allah'ın cimri kişileri zekât vazifesini yerine getirmeyedavet ederek, yardım ve bağışa alıştırmaya bir vesile meydana getirmektedir. Nitekim zekâtın bir başka özelliği de, servet sahibi olan kişilerin Allah'ın verdiği nimetlere karşı edâ-yı şükür içerisinde bulunmasını sağlamaktır.³⁷³

Hicretin ikinci yılı farz³⁷⁴ kılınan zekât, Kitap, Sünnet ve icmâ ile belirlenmiştir.³⁷⁵ Vacip ve nafileleri de içerisinde barındıran “sadaka” terimi esasında zekâtla aynı anlama gelmektedir.³⁷⁶ Kur'an-ı Kerimde yirmi beş³⁷⁷ yerde geçen zekât ibadeti, birçok ayette de “*Namazı kılın, zekâtı verin.*”³⁷⁸ şeklinde birlikte zikredilerek, namazla arasındaki kuvvetli bağa, bu iki ibadeti edâ edenlerin ancak dininin olgunluk mertebesine ulaşacağına bir delildir.³⁷⁹

Hasan Burkay, kendisine zekât farz olan kişinin, zekât ibadetini fiili olarak yerine getirmeden evvel, ibadetinin kabulü için dil ile olmasa bile kalp ile niyet etmesi gerektiğini, aksi durumda ibadetinin kabul görmeyeceğini belirtmiştir. “*Kalbinde zerre kadar şüphe olanıngerçekte şeriata inanmadığını.*” söyleyerek kalbini bozanların Allah'ın emirlerini de yerine getirmediğini ifade etmiştir. Mümin olmak için sadece dil ile iman etmenin yetersiz olduğunu ve bu durumu münafıklık alameti olarak nitelendiren

³⁷² Mahmud Sâmî Ramazanoğlu, *Muhasebe*, Erkam Yay., İstanbul 2013, s.120.

³⁷³ Ramazanoğlu, *Muhasebe*, s.120.

³⁷⁴ Şurunbillâlî v.dğr, *Nurul İzah ve Tercümesi*, s.144.; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, Semerkand Yay., İstanbul 2018, s. 468.

³⁷⁵ Kahraman v.dğr, *İslâm İbadet Esasları*, s.211.

³⁷⁶ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, s.467.

³⁷⁷ Kahraman v.dğr, *İslâm İbadet Esasları*, s.211.

³⁷⁸ Bakara, 2/43

³⁷⁹ Mehmet Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, Erkam Yay., İstanbul 2004, s.49.

Burkay, gerçek manada inananların Allah'ın emirlerini seve seve yerine getirdiklerini söylemiştir.³⁸⁰

İmâm-ı Rabbânî ise malından vermesi gereken miktarı vermekten çekinen, cimrilik yapanın geldiği noktayı insafsızlığın son haddi olarak tanımlamaktadır. Allah'ın emri olan zekât ibadetine tereddütle yaklaşanı, kalbinde bulunan hastalık ve Allah'ın hükümlerine inanmamaktan kaynaklandığını belirtmiştir. Buna istinaden İmâm-ı Rabbânî, yürekten inanılmadan sadece dille getirilen kelime-i tevhidin yetersiz olduğunu (ki münafıklarda kelime-i tevhidi dile getirir), müminin ise dini ibadetleri teslimiyetle, gönül rahatlığıyla yerine getirdiğini ifade etmiştir.³⁸¹ Nitekim Allah-u Teâlâ âyetinde müşriklere işaret ederek; *“Allah'a ortak koşanların vay haline! Onlar zekâtı vermeyen kimselerdir. Onlar ahreti de inkâr ederler.”*³⁸² buyurarak zekât vermeyenleri müşrik olarak nitelendirmiştir. Yine başka bir âyetinde Cenâb-ı Allah, zekât veren mümin kulları için de *“Hidayet ve müjde namaz kılan, zekât veren müminler içindir.”*³⁸³ buyurarak, bu âyet zekâtın ne denli önem taşıdığının açık delillerindedir.

Müellifimiz Burkay, dinimizde yardımlaşmanın birinci sırada geldiğini söyler. *“Esasen insani duyguların amacı da budur.”* der. Bilhassa varlıklı kimselerin sadece birkaç fakiri ve yoksulu doyurmakla yetinmesinin kendilerini kurtaramayacağını belirtir. Herkesin durumuna göre milletin hizmetine azami gayret sarf ederek katkıda bulunması gerektiğini ifade eder. Müellif, Kur'an-ı Kerim'de: *“Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”*³⁸⁴ âyetini delil göstererek, müslümanlığı sadece beş vakit namazdan ibaret

³⁸⁰ Burkay, Ankara Sohbetleri, cd 2, dakika 02

³⁸¹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât'ı Rabbani*, c.III, s.159.

³⁸² Fussilet 41/6-7.

³⁸³ Lokman 31/2-3-4.

³⁸⁴ Âl-i İmrân Sûresi, 3/180.

sayıp bunun haricindeki ibadetlere göz yumanların, her iki cihanda sıkıntılara duçar olup elim azapla davranışlarının sonuçlarını ödeyeceklerini vurgulamıştır.³⁸⁵

Burkay ayrıca “Zira toplumu oluşturan her fert büyük bir fabrikanın çarkları ve vidaları gibidir. Bu fabrikanın selâmeti ancak bu çark ve vidaların güzel çalışmasına, birbirine alışmasına bağlıdır.” diyerek, mümin olarak az çok demeden maddi ve manevi hükümlülüklerini yerine getirerek bu güzel hasletleri millet olarak barındırdıkça, milli birlik ve bütünlüğün sağlanacağını söylemektedir.³⁸⁶ Nitekim bu konu da Bedüzzaman Said Nursi (ö.1960); “Tabakalar arasında sulhun temini ve münasebetin tesisi, ancak ve ancak İslâmiyet’in rükünlerinden olan zekât ve zekâtın yavruları olan sadaka ve bağış heyet-i ictimaiyece/toplumun yapısı tarafından bir düstur olarak kabul edilmesiyle olur.”³⁸⁷ diyerek zekât ve sadakanın sosyal hayatta önemine vurguda bulunmuştur.

Burkay, ahirete imanlı gitmek için zekâtın taştan kurulmuş bir köprü mesafesinde olduğunu bu nedenle zekâtın vakit geçirilmeden ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması gerektiğini savunur. “Bir şehirde zenginler zekâtını vermiş olsalardı, o şehirde ne fakir ne de çalışmak zorunda kalan kadınlar kalırdı. Herkes mutlu mesut yaşam sürerdi.” diyerek, her şeyin tek sahibi olan Allah’ın zenginlere bahşettiği nimetlerin kırkta birini müslümanlara verdiği takdirde ihtiyaç sahiplerinin kalmayacağını ifade eder. Çünkü İslâm, idâri toplumun fertlerini yardıma çağırır. Her ferdin diğer mümin kardeşinin saadet ve selâmetini düşünmekle görevli olduğunu söyler.³⁸⁸ Muhammed Mustafa (s.a.v.) bir hadisinde: “Mü’minlerin derdiyle dertlenmeyen bizden değildir.”³⁸⁹ buyurarak Burkay’ın mümin mümin kardeşinin saadet ve selâmetini düşünmelidir açıklamalarına referans teşkil etmektedir. Ayrıca Burkay, Kur’an-ı Kerîm’de: “Allah yolunda ne harcarsanız

³⁸⁵Burkay, *Ankara Sohbetleri*, cd 2, dakika 02

³⁸⁶Burkay, *Ankara Sohbetleri*, cd 2, dakika 02

³⁸⁷Demirtaş, *Evliyanın Dilinden Zekâtın Hikmetleri*, s.79.

³⁸⁸Burkay, *Ankara Sohbetleri*, cd 2, dakika 02

³⁸⁹Heysemî, I, 87; Hâkim, IV, 352.

Allah Teâlâ, onun yerine başkasını verir”³⁹⁰ ayetini delil göstererek, infak eden mü'minin bereketinin ve mallarının kat kat artacağını söylemektedir.

Burkay, *“Hiç şüphesiz müslüman, Allah-u Tealâ'yı her şeyden çok sevdiğini iddia etmelidir. Zekât, sevdiğinin uğrunda hiçbir şeyi esirgemediğinin bir ölçüsü ve nişanesidir. Kişi çok sevdiği dünya malını Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için harcarsa Rabbine yaklaşmış, günahlardan temizlenmiş, ahlaken yücelmiş, vicdanı berraklaşmışve aynı zamanda malı her türlü pislikten arınmış olur.”* demektedir.³⁹¹

Ayrıca Burkay, Peygamber Efendimizin; *“Sizin her biriniz bütün organları için (günde) bir sadaka vermesi gerekir.”*³⁹² ile *“Sadaka belâyı def eder, ömrü uzatır.”*³⁹³ hadisinden yola çıkarak bedenın sıhhat ve kuvvet bulması ve ayrıca ecelin değışebileceğinin ancak zekât vermekle mümkün olduğunu ifade etmektedir.³⁹⁴

Bunların dışında Burkay, *“Ahireti kazanmak mal ile olur”* demiştir. *“Dünya ve ahiret mal ile intizam bulur. Hac ve cihat sevabı mal ile kazanılır.”* buyurmuştur. Başkasına muhtaç olmaktan insanı koruyanın mal olduğunu, ayrıca zekât ve sadaka vermenin, fakirlerin imdadına yetişmenin, hatta akrabayı ziyaretin bile ancak malla olabileceğine dikkat çekmiştir. Mescit, mektep, yol, çeşme, köprü gibi insanların faydasına dokunacak her eylemin malla olabileceğini belirtmiştir. Dinimizde; *“İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır.”*³⁹⁵ hadisini örnek vererek, *“İnsanlara yardım için çalışıp para kazanmanın nafîle ibadet etmekten daha çok sevaptır.”* tezini savunmuştur.³⁹⁶ Ona göre *“Beş vakit namaza beş vakit daha katan bir müslüman parayı biraz fazla seviyorsa infak etmekten kaçınacak Rabbi yolunda harcamayarak azapla*

³⁹⁰ Sebe, 34/39.

³⁹¹ Burkay, *Ankara Sohbetleri*, cd 2, dakika 02

³⁹² Buhârî, Sulh, 11, Cihad, 72, 128; Müslim, Zekât, 56.

³⁹³ Haysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 3, 63.

³⁹⁴ Burkay, *Ankara Sohbetleri*, cd 2, dakika 02

³⁹⁵ Buhârî, *Mağâzî*, 35.

³⁹⁶ Burkay, *Ankara Sohbetleri*, cd 2, dakika 02

cezalandırılacaktır. Kul cennetin yüksek derecelerine kavuşmak istiyorsa gücü nisbetince bolca infak etsin.” demektedir.³⁹⁷

Burkay, dinimizde müşterek yaşama gösterilen hassasiyetin, olanın olmayana islâmi sosyal adalet ölçüleri içerisinde vermesinin dünya ve ahiret saadeti açısından önemine dikkat çekmektedir. Konuyla ilgili ehli tasavvufun; “*Şeriatta; seninki senin benimki benim, tarikatta; seninki senin, benimki de senin, marifette ne benimki var ne seninki, hakikatte ne sen varsın ne ben.*”³⁹⁸sözleriyle aslında her şeyin Allah’a ait olduğunu belirterek özetle her şeyin tek sahibinin Allah olduğunu ortaya koymaktadırlar.

G- HAC

Arapça bir kelime olan “*hac*”³⁹⁹ kelime olarak “*gelmek, kastetmek, çekişmek, gitmek, yönelmek, ziyaret etmek*” gibi anlamlar içermektedir.⁴⁰⁰ Haccın bir başka anlamı ise kendisine hürmet gösterilene karşı yönelmek, gayeye götüren açık yola girmek ve maksuda yönelmenin tekrarıdır.⁴⁰¹ Terim anlamı ise, belirli yerleri; Kâbe’yi, Arafat’ı, Müzdelife ve Mina’yı kast ederek, belli zaman diliminde, yılın belli günlerinde usulüne uygun olarak mübarek beldeleri dini vecibelerini yerine getirmek için ziyaret etmektir.⁴⁰²

İslam’ın üzerine kurulduğu beş temel ibadetten biri de hacdır.⁴⁰³ Hicretin 9. yılında farz kılınan hac ibadeti şu ayeti kerimeyle farziyeti sabittir.; “*Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi elbette Mekke’de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâ’be’dir. Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde*

³⁹⁷ Burkay, *Mev’iza-i Hasene*, c. I, s.195.

³⁹⁸ Burkay, *Ankara Sohbetleri*, cd 2, dakika 02

³⁹⁹ Mutçalı, *Türkçe-Arapça Sözlük*, s.390.

⁴⁰⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.184; Veysel Akkaya, *Sûfi Gözüyle Hac ve Umre*, Erkam Yay., İstanbul 2016, s.14.

⁴⁰¹ Akkaya, *Sûfi Gözüyle Hac ve Umre*, s.14.

⁴⁰² Kahraman v.dğr, *İslâm İbadet Esasları*, s.253.

⁴⁰³ Şurunbillâlı v.dğr, *Nurul İzah ve Tercümesi*, s.161.

bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey ona muhtaçtır.)”⁴⁰⁴ Hac ibadeti hem mal ve hem de bedenlen yapılan bir ibadet çeşididir.⁴⁰⁵

Mutasavvıflar islâmın esaslarından bir olan hac ibadetinden zikrederken, bu ibadetin daha çok manevi yönüne dikkat çekmiş ve kalp ile beytullah arasında kuvvetli bağa işaret etmişlerdir. Nitekim İbnü'l Arabî de Kâbe ile mümin kalbi arasında bir paralellik kurmaktadır. Arabî, Allah'ın Beytullah'ı kendi evi olarak tanımlayan ayet⁴⁰⁶ ve bir kutsi hadisi⁴⁰⁷ referans göstererek Kâbe ile mümin kalbi arasında bir benzerlik ve karşılıklı bağ kurarak onun sırlarından bahseder.⁴⁰⁸ Lügatte ev anlamına gelen beyt, tasavvufta mecazî anlamda, kalp anlamında kullanılmıştır. Sufilere göre beşerî âlemdeki Kâbe ve arş gibi kulunda manevi âlemindeki kalb de Beytullah'tır. Sufilere, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde Kâbe için kullanılan adları ve sıfatları, kalp için kullanmışlardır. Allah'ın evi manasına gelen Beytullah tasavvufta Aziz olan Allah'ın tecelli ettiği insan-ı kâmilin kalbi anlamına gelmektedir.⁴⁰⁹

Serrâc ise Yüce Kitap da geçen, “*Hani, biz Kâbe'yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık.*”⁴¹⁰ ayetini İbn Abbâs'ın ayette geçen “*güven yeri kılmıştık.*” kısmını “*kendisinden ümit kesilmeyen yer*” olarak açıkladığını belirtmiştir.⁴¹¹

Hasan Burkay; “*oruç ve namaz bedeni bir ibadet, zekât ise maddi ibadetlerimizdendir. Hac ise hem maddi hem de manevi ibadet çeşididir.*” demiştir.⁴¹² Burkay, lügatte kasd manasına gelen haccın şer'i manaya göre Hac Suresinde buyurulan; “*İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun*

⁴⁰⁴ Al-i İmrân 3/96-97.

⁴⁰⁵ Bektaşoğlu, *Temel İlmihal Bilgileri*, s.168.

⁴⁰⁶ Bkz, Hac 22/26-27; “...*Tavaf edenler, kıyam edenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) temizle, insanlara hac ibadetini duyur...*”.

⁴⁰⁷ Aclunî 2/195; “*Ben yere ve göğe sığmadım, ancak mü'min kululumun kalbine sığdım.*”

⁴⁰⁸ M. Mustafa Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'ye Göre İbadetlerin Manevî Yorumları*, İnsan Yay., İstanbul 2015, s.313.; İsmail Hakkı Bursevî, *Tuhfe-i Atâiyye (Kâbe ve İnsan)*, haz.: Veysel Akkaya, İnsan Yay., İstanbul 2018, ss.17-29, 119-121.

⁴⁰⁹ Akkaya, *Sûfî Gözüyle Hac ve Umre*, s.50-51.

⁴¹⁰ Bakara, 2/125.

⁴¹¹ Serrâc, *El-Luma, İslam Tasavvufu*, s.190.

⁴¹² Burkay, *Ankara Sohbetleri*, cd, A47, 33 dakika, 00.

develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler ki, kendilerine ait bir takım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler.”⁴¹³ ayetini delil göstererek makamı mahsusu (Kâbe ve Arafat) belli bir zaman diliminde belli eylemlerle (Arafat'ta vukuf ve tavafı) ziyaret etmektir şeklinde zikretmiştir.⁴¹⁴ Kutsal toprakların mümkün oldukça erken yaşta (buluğa erdikten sonra) ziyaret edilmesi gerektiğini savunan Burkay, “Bedeni ve maddi olanakları yerinde olan müminin ömründe bir kere bu vazifeyi eda etmesi her zengin olan Müslümanın üzerine farzdır” demiştir. Müellif, farz olan ve yıllın belli zaman dilimde eda edilmesi gereken hac vazifesini açıklarken, bu ibadetin hikmetleri üzerinde durarak şu açıklamaları yapmaktadır:

“Hac şerefli mazimizi hatırlatır. Allah katında din islamdır. Bütün dünyaya dini mübini yani islâmı yaymak, duyurmak, yüksek meziyetlerini göstermek için şerefli mazimizi hatırlamaya, dini şuuru uyandırmaya bu mübarek vazife vesile oluyor. Geçmiş günahları örter. Allah'ın rahmet ve feyzine sebep olur. Yardımlaşma ve muhabbete, kültür aktarımına vesile olur. Dünyanın dört bir yanından gelen dindaşlarımızı tanımak, ilim, fazilet ve her türlü yüksek ahlaki birbirimize aktarmaya neden olur. İslâm âlemi yeryüzünde bir kere Beytullah'ta toplanır ve müminler birbirlerinin derdiyle hem dem olup, mutluluklarıyla da neşelenirler. Ayrıca Beytullah bir nevi ortak Pazar mesafesindedir. Allah ve Resulü ortak pazarın gereğini bize ta o zaman ihsan etmişler. Müşterek alışverişin önemi büyüktür. Maalesef o beldelerde pek az islam ülkelerinden gelmiş metalar var. O nedenle biz müslümanlar islam ülkelerinin, Mekke'nin ve Medine'nin zemzemi ve hurması, seccadesi ile Pakistanlıların zezem takımlarından alışveriş yapmamız daha eftaldir. Hac insana zora, meşakkate dayanmak, sabır etmek, tevazu genişlik ve ferahlık sağlar. Bu güzel hasletleri ihsan eder. Yol çok uzun olduğu için hacı arkadaşlar heybenin bir gözüne para ve diğer gözüne de sabır doldurmalı. O topraklarda yapılacak hayır hasenat, verilecek sadaka büyük mükâfatlara vesile olur. Cennetin anahtarı sabır ile ifade edilmiştir. Mübarek topraklarda müminin gönlü genişler. Arkasından tekme tokat atsalar bile tüm bu olumsuzluklara tahammül eder bir hale gelir. Bir olgunluk evresi geçirir. Tevazu ve hoşgörü ortaya çıkar. Allah bu durumda kullarının makamını yüceltir. Eşitlik temsil edilir. Zengin fakir, rütbeli rütbesiz, Arap acem, siyah beyaz gözetilmez. Herkes eşittir ve tek Allah'a kulluk ve dua ile iftiharını islam gereği gibi anlaşılr. Hac kıyamet ve mahşeri hatırlatır. İnsanoğlunun sadece tek bir kefenle ebedi âleme gideceğini bildirerek ahireti hatırlatmakla takva sahibi olmayı insana sağlar. İhramı giyen hacda kefenle Rabbe nasıl gönderileceğini düşünür. Manevi hizmetlere daha çok vakit ayırmamızı sağlar. Hacda nimetlere şükür ile dünyada insan şerefini yükseltir. Bütün nimetlere şükretmekle insanın şerefi artar ve ahiret saadeti kazanmasına vesile olur. Dünyanın dört bir yanından gelen müslümanların birbirlerini yakinen tanıma, dertlerini anlamalarına,

⁴¹³ Hac Suresi 22/27-28-29.

⁴¹⁴ Burkay, *Hac Rehberi*, Özbay Ofset, Ankara 2015, s.2.

*birbirlerinin ihtiyaçlarını görmelerine neden olur. Bu itibarla Hac itimâi, ictidai ve ticari bakımdan yardımlaşmayı sağlar.*⁴¹⁵

Yukarıda belirtildiği gibi Burkay, haccı her yönüyle değerlendirmiş, ibadet vasfının yanı sıra toplumsal kültürel ve sosyal yönüne önem vererek müslüman milletleri bir araya getiren, çeşitli özelliklerini ve sanatlarını tanıtan adeta devletlerarası bir kongre olduğunu ifade etmiştir. Hac ibadetinin Arap yarımadasında doğuşu dikkate alındığında Burkay'ın “*hac şerefli mazimizi hatırlatır.*” sözünden ilk ev olan Beytullah'ı ve Hz. İbrahim (a.s)'ı, İslâm dininin doğuşunu ayrıca gelişmesine dikkat çektiğini görmekteyiz. Ayrıca hac dönemi dünyanın dört bir tarafından gelen müminlerin akın ettiği bir mekân olan mukaddes beldelerde oluşan canlılık ve hareket nedeniyle İslâm ülkelerinden gelen müslümanların ürünlerini satın alarak onların iktisadına katkı sağlamamız gerektiğini ifade etmektedir. Bunun dışında hac ibadetinin bir farkının da Müslümanların aynı tip kıyafete bürünüp aynı zikirleri aynı anda söyleyerek Cenâb-ı Allah'a yönelmeleriyle müminlerin esasında renk, ırk, makam farkı gözetmeksizin Allah katında eşit olduğunu ifade etmesidir.

Hac müminler arasında bir hayat okulu olarak da tanımlanır. Onlara göre Hac bir mümin için, birçok milletin bir araya gelmesi nedeniyle yardımlaşma ve bilgi alışverişı içinde bulunmaları sebebiyle birbirinin kültürlerini, hayata bakışlarını müşahede etme ve öğrenmesine vesiledir.⁴¹⁶

⁴¹⁵Burkay, *Ankara Sohbetleri*, cd, A47, 33 dakika, 00

⁴¹⁶Şurunbillâlı v.dğr, *Nurul İzah ve Tercümesi*, s.163.

H- Zikir

Arapça bir kelime olan zikir,⁴¹⁷ “anmak, yâd etmek, hatırlamak, bir şeyi ezberleyip korumak, zihinde tutmak, elde ettiği bilgiyi muhafaza etmek, telaffuz etmek”⁴¹⁸ anlamına geldiği gibi “unutulana hatırlamak, unutmamak için sürekli anmak” manasına da gelmektedir.⁴¹⁹ Mecazi olarak da “şan, şeref, namaz, öğüt, dua, övgü, ilahi kitaplar” gibi manalar içermektedir.⁴²⁰ Mastar olarak zikir, Kur’an-ı Kerim’de 291 kere çeşitli kalıplarda kullanılmıştır.⁴²¹ Zikir; dua, niyaz, anlamınageldiği gibi, genel manada kitap ve Kur’an⁴²² manasında da geçmektedir.⁴²³

Mutasavvıfların anladığı şekilde zikir, Allah’ı anmak, hatırlamak, unutmamak, gaflet halinden uzak olmak anlamında ifade edildiği üzere, ahlâki arınmanın tek yolu, tasavvuf disiplininin baş rükünlerini teşkil etmektedir.⁴²⁴ Zikir, târiklerin temel esası kabul edilmiştir.⁴²⁵ Öyle ki zikir, kulu manevi olarak kuşatan ve ihtiyatsızlıktan koruyan bir zırh görevi görmektedir. Her daim zikre devam eden kul,⁴²⁶ tasavvuf ehlinin zikrettiği, “Lafzatullah” ve “Kelime-i tevhid” gibi belli kelimeleri, belli zamanlarda, belli sayıda, belli edep dâhilinde her gün düzenli olarak söylemeleri⁴²⁷ Allah’a duyduğu muhabbeti artırmış ve dünyaya duyduğu rağbeti zayıflayarak kalbini Rabbinin sevgisine, huzuruna bırakmıştır.⁴²⁸

⁴¹⁷ Mutçalı, *Türkçe-Arapça Sözlük*, s.1041.

⁴¹⁸ Bardakçı, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.137.; Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yay., Ankara 2015, s.91.; Ergül, *Kur’an ve Sünnette Kalbî Hayat*, s.176.; Ahmet Ögke ve diğerleri, *Tasavvuf*, Grafiker Yay., Ankara 2017, s.416.; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s.393.

⁴¹⁹ Ali Tenik- Vahit Göktaş, *Allah’la Varolmanın Yolu Zikir*, Erkam Yay., İstanbul 2015, s.13.

⁴²⁰ Ergül, *Kur’an ve Sünnette Kalbî Hayat*, s.176.; Bardakçı, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.137.

⁴²¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.546.

⁴²² Bkz. Al-i İmran Suresi 3/58; “Ey Muhammed! İşte bu sana okuduğumuz (olay ve hükümler), ayetlerden ve hikmet dolu olan (Kur’an) dandır.” Yine başka bir ayeti kerimede ise;” Yoksa O’ndan başka ilahlar mı edindiler? De ki: Yaptığımızın doğruluğunu ispatlayacak kesin delillerinizi getirin. İşte benimle beraber olan müslümanların Kitabı; üstelik benden öncekilerin Kitabı da ortada.” Bkz. Enbiya Suresi 21/24

⁴²³ Aşkar, *Niyazî-i Mısri Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s.261.

⁴²⁴ Bardakçı, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.137.; Ergül, *Kur’an ve Sünnette Kalbî Hayat*, s.176

⁴²⁵ Ögke ve diğerleri, *Tasavvuf*, s.417.

⁴²⁶ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss.126-127

⁴²⁷ Uludağ, *Tasavvuf ve Terimleri*, s.393.

⁴²⁸ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss.126-127.

Sûfilere göre gerçek manada zikir, Yüce Mevla'yı şiddetle sevmekten geçer. Rabbini şiddetle seven kul, Allah'ın dışındakileri unuttur, gafletten sıyrılır ve müşahede semasına yükselir.⁴²⁹ Allah-u Tealâ "*Unuttuğun zaman Rabbini an.*"⁴³⁰ buyurmaktadır. Ayet, asıl Allah'ın dışındakileri unutulunca masivayı kalbinden çıkarınca Rabbini zikretmiş olursun şeklinde anlam ihtiva etmektedir.⁴³¹

Hasan Burkay, müminin miracı olan namazın belirlenen zamanda belli yerlerde Allah'ın emrettiği şekilde kılındığını ancak zikir için her ne kadar önemli vakitler olsa da her şartta ve her yerde edâ edilebildiğini ifade etmektedir.⁴³² Bu özellik zikrin devamlılık prensibini belirtir.⁴³³ Nitekim konuya binaen Allah-u Tealâ Kur'an-ı Kerim'de; "*Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar.*"⁴³⁴ ayetiyle, zikrin müddet ve vakitle sınırlandırılmadığı anlaşılmaktadır.

Allah-u Tealâ Kur'an-ı Kerimde kullarının kendisini farklı şekillerde zikretmesini emretmektedir. Zikirle ilgili bu ayetlerden bazıları şu şekildedir: "*Ey iman edenler, Allah'ı çokça zikredin.*"⁴³⁵ "*Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam zikret ve gafillerden olma!*"⁴³⁶ "*Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz.*"⁴³⁷ "*Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin.*"⁴³⁸ "*Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler.*"⁴³⁹

⁴²⁹ Ögke ve diğerleri, *Tasavvuf*, s.417.

⁴³⁰ Kehf, 18/24.

⁴³¹ Ögke ve diğerleri, *Tasavvuf*, s.417.

⁴³² Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, Örnek Yay., Ankara 2013, c.II, s.281.

⁴³³ Ögke ve diğerleri, *Tasavvuf*, s.417

⁴³⁴ Al-i İmran, 3/ 191.

⁴³⁵ Ahzâb, 33/41.

⁴³⁶ A'raf, 7/205.

⁴³⁷ Cum'a, 62/10.

⁴³⁸ Bakara, 2/152.

⁴³⁹ Nur, 24/36-37.

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda sadece insan ve cinlerin değil tüm kâinatın Allah'ı zikrettiği: *"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır."*⁴⁴⁰ ayetiyle ifade edilmiştir.

Hadis-i şeriflere bakıldığında Peygamberimiz zikrin önemine binaen şöyle buyurmaktadır: *"Rabbini zikredenle etmeyen misali, diri ile ölü gibidir."*⁴⁴¹ Başka bir hadisi şerifin de ise: *"Dikkat edin! Amellerinizin en hayırlısını Allah katında en değerlisini altın ve gümüş dağıtmaktan daha hayırlı ve derecelerinizi daha yükselten, düşmanla karşılaşıp sizin onların boyunlarını, onların da sizin boyunlarınızı vurmanızdan daha hayırlı bir şeyi size haber vereyim mi?... Allah'ı zikretmektir."*⁴⁴² buyurarak aslında en hayırlı amelin zikir olduğuna dikkat çekmektedir.

Müellifimiz Burkay'da; *"Siz beni zikrediniz ki ben de sizi zikredeyim."*⁴⁴³ ayetini referans göstererek, zikrin bütün ibadetlerden daha efdal olduğunu vurgulamıştır.⁴⁴⁴

Kuşeyri'ye göre, Yüce Yaradan'a giden yolda kuvvetli ve esas olan temel şart zikirdir. Sürekli yapılan zikir hariç, farklı bir yoldan hiçbir kul Allah'a ulaşamaz demektedir. Yine Kuşeyri'nin Ebu Ali Dekkâk'tan aktardığına göre, bir kimse zikirde başarı gösterirse ona velilik tayini verilir.⁴⁴⁵ Zikri dilin ve kalbin olmak üzere iki çeşide ayıran Kuşeyrî, en tesirli olan zikrin kalb ile zikir olduğunu, her iki zikir çeşidini ifâ edenin ise kemâle ulaşacağını ifade etmiştir.⁴⁴⁶

Burkay, eserinde ruhun gıdası olan asıl maddenin zikir olduğunu söyler. İnsanın ancak manevi doyuma Allah'ı kalp ve dille zikrederek erebileceğini ifade ederek

⁴⁴⁰ İsrâ 17/44.

⁴⁴¹ Buhârî, *Dea'vât*, 66.

⁴⁴² Tirmizî, *Dea'vât*, 6; Et-Tac 5/90.

⁴⁴³ Bakara, 2/152.

⁴⁴⁴ Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, c.II, s.280.

⁴⁴⁵ Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risalesi*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2012, s.301.

⁴⁴⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.301.

açıklamalarına şöyle devam eder: “*Dünyanın devamına sebep Yaradan’ı anmaktır. Bu olmazsa ansızın üfürülecek kıyamet sûru ile dünya alt üst olur. Allah’u Teâlâ’yı anmaktan başka, faydasız sözleri çok söylemek kalbin kararmasına sebeptir. Allah’a hamdetmek, ona asi olmaktan vazgeçmeyi icap ettirir.*”⁴⁴⁷ Cümlede ifade edildiği gibi Burkay, tatlı bir teşbihle zikirsiz kalbi alt üst olmuş dünyaya benzetmektedir.

İmam Nevevî (ö. 676/1277)’de “*Zikrin en efdalinin kalp ve dil ile birlikte yapılandır.*” demiştir. Zira zikirden maksat Allah’ın rızası olduğu için O’na göre gösteriş kaygısı yaşayanlar lisan ile zikri bazı durumlarda terk etmesi daha doğrudur demektedir.⁴⁴⁸

Niyazî-i Mısırî zikri, olgunluğa ulaşma yolunda en önemli araç olarak görmektedir. Mısırî’ye göre Yaradan, kulunu büyüklerin vardığı en yüksek noktaya ulaştırmak isterse kulunu zikre devam ettirerek ona zikrin güzel yönlerini gösterir der.⁴⁴⁹ Mısırî, zikreden kişiyi; “*Nasıl ki, yıldızlar sekizinci felektedir; fakat nurları dünya semasında görülür ve insanlar onlarla yollarını bulurlarsa, arifin kalbindeki nurlar da, zahirinde tecelli eder ve halk onunla yolunu bulur.*” örneğiyle açıklarken, zikreden insanı kandillerle dolu camiye benzetir. Yıldızlarla dolu semaya ise, zikirle kalbinde ortaya çıkan bilgiyi misal vermiştir.⁴⁵⁰

Burkay’a göre, anma, anılma anlamına gelen zikir, elli dört farzın ilk sırasını oluşturmaktadır. Bu açıdan tüm tasavvuf okullarında zikrullah vardır. Allah’a zikrullahsız ulaşılamayacağını ifade eden Burkay, zikri beratın velayeti olarak görür.⁴⁵¹ Peygamber Efendimizin; “*Her şeyin bir cilâsı vardır, kalplerin cilâsı da zikrullahtır.*”⁴⁵² hadisini örnek veren Hasan Burkay, zikrullah ile temizlenen kalpte Allah sevgisi oluşur, ifâ edilen

⁴⁴⁷ Burkay, *Mev’iza-i Hasene*, c.II, s.277.

⁴⁴⁸ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.130.

⁴⁴⁹ Mustafa Aşkar, *Niyazî Mısırî*, İnsan Yay., İstanbul 2011, s.263.

⁴⁵⁰ Aşkar, *Niyazî Mısırî*, s.263.

⁴⁵¹ Burkay, *Hakikatten Damlalar*, s.53.

⁴⁵² Ali el-Müttakî, II, 241.

ibadetin lezzeti hissedilir, islâmi inançlar güçlenir demektedir. Ayrıca namaz ibadetine zevkle, şevkle yaklaşarak şeri hükümleri icra etmek kolaylaşır, taklit hakikate dönüşür diyerek kalbin ancak zikirle temizlenerek huzur bulacağını belirtmektedir.⁴⁵³ Ayrıca Burkay, eserinde Hz. Attar'ın Pentnâme adlı eserinden “*Yedi azanın*” zikriyle ilgili şu alıntıyı örnek vererek esasında zikrin sadece kalp ve dil ile değil tüm azâların katılımıyla gerçekleştiği görüşünü savunmuştur: “*Her âcize yardım, elin zikridir. Akrabayı ziyaret ve hayra gitme, ayağın zikridir. Allah korkusundan ağlamak ve yine onun kudret ve varlık eserlerine bakmak, gözün zikridir. Hakk'a iştiağ, kalbin zikri olur. Kur'an-ı Kerîm okumak lisanın zikri olur. Cenâb-ı Hakk'ın zikrinin gayriyle dudak kıvıldağma, zira pakların işi böyle değildir. Ehlullah yanında kerametlerin ecellî ve âzâmî, taatlerle telezzüz etmektir. Halvette ve kesrette ve her nefeste hazır olup Allah'ı (c.c) zikrelemek kerametlerdendir.*”⁴⁵⁴ Bu açıklamalardan anlaşılın şu ki zikir, sadece kalp ve dil ile değil, âzâların tümünün eylemiyle gerçekleşir.

Fâideli olan zikir, sürekli ve gönül ferahlığıyla olan zikirdir diyen İmam Gazali, tüm ibadetler kalbin huzuru ile değerlendirilerek, ibadet etmenin sonucu da huzuru yakalamaktır. Mevla'yı anmaktan “*gece gündüz Allah'ın her daim huzurunda olduğumuzu, bizleri ve bütün eylemlerimizi Rabbimizin gördüğünü bilmemiz ve gözlemlememiz gerekmektedir. Nitekim sözle ifâ edilen zikirden amaç bu zikri kazanmaya vesile olmasıdır ki ibadetlerin en şerefli zikirdir.*”⁴⁵⁵ diyerek zikrin hassasiyetine dikkat çekmektedir.

Hasan Basrî ise; “*Zikir ikidir. Birincisi Allah ile senin aranda olan zikirdir ki bu ne kadar güzel ve sevabı ne kadar fazladır. İkincisi bundan daha üstün olan zikirdir ki Allah'ın haram kıldığı şeylerin yanında Allah'ı hatırlamak suretiyle o haramlara*

⁴⁵³Burkay, *Hakikatten Damlalar*, s.54.; Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, c.II, s.277.

⁴⁵⁴ Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, c.II, s.283.

⁴⁵⁵ Hamza Kılıç, *Zikir ve Tevhid Eğitimi*, İnsan Yay., İstanbul 2015, s.20.

yaklaşmamaktır.”⁴⁵⁶ şeklinde açıklayarak, haramdan kaçınmayı helale uymayı en büyük zikir olarak gördüğünü söylemiştir.

Tasavvuf kolunun, farklı ilkelerle birbiriyle ayrışan tarikat ekollerinde zikir önemli bir yer işgal etmektedir. Her tarikat ekolünün birbirinden farklı yöntemleri ve zikir kolu vardır. Bunlar gizli “*hafî*” sessizce yapılan zikir, diğeri ise aşikâr “*cehrî*” sesli yapılan zikir olmak üzere iki çeşittir. Ekolleri Hz. Ali’ye dayananlar cehri (sesli) zikri tercih etmişler, yolları Hz. Ebu Bekir’e dayananlar da hafî yani (sessiz) zikri tercih etmişlerdir. Şeraitte her iki zikir şeklide ayet ve hadislerle önerilmiştir. Her iki zikir türünde esas, ihlâsı yakalayabilmek, her an Allah’la olabilme olgunluğuna ulaşabilmektir.⁴⁵⁷

Burkay zikri tarif ederken öncelikle kibleye dönülmesi gerektiğini söyler. Sâlikin dizlerinin üzerine oturup, gözlerini kapatarak ellerini dizlerin üzerine koymalıdır ve kelime-i tevhid’in cehri (sesli) zikrinin şu şekilde tarif eder:

“*Kişi “Lâ” kelimesini ortası göbeğe yerleştirilmiş bir makas gibi farzeder. Makasın uçları alınına ve sağ tarafına uzanmıştır. “Lâ” kelimesini göbeğinden alınına doğru, “ilâhe” sözcüğünü de alından sağ omuzuna doğru çeker ve “lâ”makası vasıtasıyla “ilâhe ile İllâllah’ın ilişkisini keser. Sonra illâllah ancak Allah vardır sözünü sol memesinin iki parmak altına, kalbine öyle vurur ki, bunun harareti gönlüne erişir. İllâllah’tan maksadı O Zat-ı Kibriya’dır ki, sâlik, O’nu sevgi ve bağlılık ile zikredip kendini O’na âşık ve müptelâ, şeyhini de derdine derman addeder ve maksuda vusul hayali ile gönlünü bu zikri şerif ile meşgul eder. Nefesi daraldıkça, havatır geldikçe ve her yüz adedin sonunda Muhammedür- rasulullah, ilahî ente maksudi ve rızake matlûbi- Muhammed Allah’ın Resulüdür, Yarabbi, maksadım sensin ve tek emelim senin rızandır.*”⁴⁵⁸ diyerek Allah Resulüne Rabbe ulaşmanın vesilesi olarak görür. Hafî (sessiz) zikirde ise sâlik, dilini üst damağına yapıştırıp nefesini içine çeker göbek altına saklar ve samimi bir kalp ile sessizce yürekten bu kutsi kelimeyi söyler diyen Burkay, nefes daraldıkça üzerine tekrar nefes alır⁴⁵⁹ diyerek sesli ve sessiz zikrin yapılış şeklini izaha çalışmıştır.

Özetle Allah’ın “...Biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.”⁴⁶⁰

Ayetini de referans aldığımızda ve tüm yukarıdaki açıklamalar da dahil anlaşılan şu ki, insan nasıl ki sevdiğini aklından çıkaramaz ve her an onunla olursa, mümin de her daim Rabbini zikrederek imanı kuvvetlenir, huzuru artar. Kâmil insan olma yolunda ciddi yol olarak Rabbinin rızasına ermiş olur. Burkay’da Kuşeyrî’nin en tesirli zikir kalp ile yapılan

⁴⁵⁶ Gazâlî, *İhyâ’u Ulûm’id-din*, c.1, s.714.

⁴⁵⁷ Eraydm, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss.128-129.

⁴⁵⁸ Burkay, *Hakikatten Damlalar*, ss.54-55.

⁴⁵⁹ Burkay, *Hakikatten Damlalar*, s.54-55.

⁴⁶⁰ Ra’d, 13/28.

zikrin olduğu, insanın kalp ve dil ile yapılan zikir çeşidiyle kemâle ulaşılacağı görüşünü benimsemiş fakat bu görüşe ek olarak ayrıca Hz. Attar'ın da “*Yedi Azânın Zikri*” alıntısını örnek vererek azâların zikrini de gerekli görerek zikirle ilgili görüşünü ortaya koymuştur. Esas olan burada kalbin kuvvetle Allah'ı zikretmesidir. Nasıl ki gözler kalbin aynası derler, dilde kalbin bir nevî sözlü iletişim aracı olarak kalbin zikrinin tercümanı olarak zikri icra eder. Beyinde zikir tefekkür olarak ortaya çıkar ve bu durumda azalarında zikretmesi kaçınılmaz olur. Çünkü en önemli organlarıyla Rabbini zikreden mümin hiçbir surette harama yaklaşamaz, Allah'ın helal ve haramlarına riayet ederek aslında bir bakıma tüm azâlarını da haramdan korumuş olur.

I- RABİTA

Râbîta lügatte, “*iki şeyi birbirine bağlayan şey, bağ, münasebet, ilgi ve sevgi, vasıta, alâka, bağlılık, mensûb olma, mensubiyet, sıra, tertîb, usûl, düzen*” gibi anlamlara gelir.⁴⁶¹ Tasavvuf ıstılahında ise rabîta, “*müridin kalbini Şuhûd ve iyân mertebesine ulaşmış, İlâhî ve zâtî sıfatları taşıyan, müşâhede mertebesine ulaşmış kâmil bir şeyhe kalbi bağlayıp, Allah dostunun ruhaniyetini, suretini ve sîretini hayal âleminde birlikte farz ederek, şeyhi yanındayken takındığı tavrı gıyaben sürdürmeye çalışması.*” demektir.⁴⁶² Aynı zamanda rabîta ile kişi aynîleşir.⁴⁶³ Kişi muhabbetle rabîtasını icra ettiğinde, sevenin sevilenin sıfatına bürüneceği, rabîtaya devam eden müridin ise şeyhinin rengine bezenerek şeyhi gibi kâmil insan olma yolunda ilerlemesidir.⁴⁶⁴ Nitekim Allah mücerret olmayıp somut bir varlık olduğu için insanın Allah'a manen yoğunlaşmasını sağlayacak Hakk'ın zatına ait sıfatların tecellisinin en mükemmel şekilde yansıdığı Allah

⁴⁶¹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.135.; Uludağ, *Tasavvuf ve Terimleri*, s.289.; Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s.117.; Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend, Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, s.315.; Mehmed Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Neşr., İstanbul 2016, s.473.

⁴⁶² Dilaver Selvi, *Kur'an ve Tasavvuf*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s.406; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.391.

⁴⁶³ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.328.

⁴⁶⁴ Selvi, *Kur'an ve Tasavvuf*, s.407.

dostlarının dokunuşuna ihtiyaç vardır. O nedenle Allah dostlarının insana dokunuşuyla mürid, insan-ı kâmile baktığında Rabb'ini görür.⁴⁶⁵ Tüm bu açıklamalardan anlaşılabilir rabitanın seyr u sülûkta bir eğitim metodu oluşudur.

Mutasavvıflar sadıklarla olmayı Kur'ân'ın; “*Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun.*”⁴⁶⁶ ayetini delil göstererek açıklamaktadırlar. Çünkü ayetten yola çıkarak mutasavvıflar sâlihler ve sâdıklarla birlikte bulunmayı gerekli görmüş, dünya ehli ve fâsık olan kişilerden uzak durmaya önem vermiştir.⁴⁶⁷

Tüm bu örneklerden anlaşıldığı üzere “*rabıta*” ile “*fenâfillah*” makamına ulaşabilmek için müridin, güçlü bir teslimiyetle şeyhine intisap etmesi gerekir. Hasan Burkay da rabıtaya bu pencereden bakarak, bir tasavvuf yolcusunun, muhabbetle bir Allah dostuna gönül verip, ondan başka her şeyi unutarak, fikri ve hayali anlamda şeyhiyle olup suretini zihninde canlandırması şeklinde açıklamıştır.⁴⁶⁸

Hasan Burkay rabıtayı kelime olarak “*bağ*” ve “*irtibatlandırıcı*” şeklinde açıklamıştır.⁴⁶⁹ Sâliklerin rabıta tarifini dervişin şeyhine özel alâka göstermesi şeklinde ifade ederken konu hakkında genel tarifi hakkında şöyle der:

*“Salik doğrudan doğruya envar-ı tecelliyattan tam istifade edemediği (bu kendini liyakatsız görmekten de kaynaklanabilir) şeyhinin atmosferinden fani olarak onun teveccühünün gölgesinde, ilahi tecellileri duymaya çalışmaktadır. Bu şekilde gölgeden çıkıp vesayetten sıyrılınca Hakk'la muamelesini bizzat da sürdürebilir. Mürşit böyle bir istifadeye vesile olduğundan bir üstad olarak ona saygıda kusur edilmez. Aslında belli bir çevrede, Kur'an da diğer kitaplar da enbiya-i izam da asliyet-zilliyet, metbuiyet-tabiiyet hususları mahfuz- birer vesiledir ve vesileliğin vüs'ati ölçüsünde, insanlara teşekkür etmeyen Allah'a şükretmemiş demektir manasında onların şahsında Allah'a teşekkürde bulunmuş olur.”*⁴⁷⁰

Cüneyd-i Bağdâdi ise rabıtayı, kalbin daimî olarak şeyhe bağlı olması ve kişiyi amacına ulaştırıcı en yakın yol olarak tanımlamıştır. Ayrıca müridin bin bir emek vererek

⁴⁶⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.329.

⁴⁶⁶ Tevbe, 9/119.

⁴⁶⁷ İrfan Gündüz, “*Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita*,” İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl:8 (2007), sayı:19, ss.23-53.

⁴⁶⁸ Burkay, *Hakikatten Damlalar*, s.56.

⁴⁶⁹ Hasan Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, Örnekal Yay, c.V, Ankara 2013., s.115.

⁴⁷⁰ Hasan Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, c.V, s.115

elde ettiği ilmi ve manevi halleri mürşidi aracılığıyla elde etmesi⁴⁷¹ şeklinde açıklayarak aslında müridin mürşidiyle aynileşmesine vurgu yapmaktadır.

Rabıta hakkında farklı bir bakış açısında bulunan Burkay, “*rabıta-manevi*” başlığında bir tanımlama yapmaktadır. Bu tanımlamaya manevi anlam yükleyerek, “*Olası ya da kesinleşmiş saldırıya karşı dinimize ve inancımıza göre mukaddes sayılan objelerin muhafazasına karşı kendini adamaktır.*” şeklinde açıklamıştır. İslam’ın ortaya koyduğu kutsal değerlere karşı uzatılacak ellere, ciddi hassasiyet ve titizlikle mukabele de bulunmayı ve askerlerin sınır bölgelerinde namusumuzu ve toprağımızı düşmana karşı nöbet tutarak korumasını da rabıtaya örnek göstermiştir.⁴⁷²

Ayrıca Burkay, “*milli kimliği korumak*” adına rabıtayla-irşat platformu çalışmalarını ilişkilendirmiştir. Bir ülkeye mensup insanların, kutsal fikirlerinin koruma altına alınması için beraberlik oluşturmaları, organize faaliyetlerde bulunulmaları dini, milli anlamda kimliklerini korumak için mücadele vermeleri, bunun dışında iç ve dış tehditlere karşı toplumu uyarmaya çalışmaları; “*Kardeşimin namusu benim namusum, onun haysiyeti benim haysiyetim...*” şeklinde örneklendirerek açıklamıştır.⁴⁷³

Burkay, “*Rabıta-yı Canan*” başlığında değerlendirdiği râbıtayı, ferdi ve özel rabıta olarak izah etmektedir. Bu tarz rabıtayı kabul etmekte bir beisin olmadığını söyleyen müellifimiz, nasslara göre kabul görmüş bu rabıtayı inkârı da bağnazlık olarak değerlendirir. Rabıtanın tarikatlar tarafından uygulanış şeklini; “*Mürid, mürşit bildiği zati kendi iki kaşının ortasında, kendisini de onun iki kaşı ortasında gibi düşünür. Onun hayalini, hayat tarzı ve sîretini, iç dünyasını tezekkür ederek onun gibi olmaya çalışır ve kendini öyle olmaya zorlar.*” şeklinde tarif ederek açıklamıştır.⁴⁷⁴

⁴⁷¹Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Rabıta*, s.100.

⁴⁷²Burkay, *Mev’ıza-i Hasene*, c.V, ss.115-116.

⁴⁷³Burkay, *Mev’ıza-i Hasene*, c.V, s.116.

⁴⁷⁴Burkay, *Mev’ıza-i Hasene*, c.V, ss.116-117.

Abdülkadir Geylani ise rabıtayla ilgili; “*Bizim gerçek manada sūfîlerimizle iletişime geçmemiz kalple olur. Onlar bizdendir, ailemiz gibidir. Onlarla iletişimimizde kalplerin birliği ile yetiniriz. Yeni gelen kimse ise böyle değildir. Onunla zâhiren de ilgilenmemiz gerekir.*” diyerek gerçek sūfîlerle manevi alışverişin kalple yapıldığını belirtir.⁴⁷⁵ Ayrıca Geylânî rabıtayı bir başka açıdan Allah’ın dostundaki ilâhî sırra ve nura ulaşmak olarak ifade eder ve şu örneği verir: “*Velilerden bir zat, “Kurtuluşa ereni görmeyen kimse kurtuluşa eremez.” demiştir. “Sen kurtuluşa ereni (Allah dostlarını) görüyorsun, fakat bu görüşün baş gözüyledir; kalp ve sır gözüyle değildir. İmanın sana ait olmayan (taklidî) bir iman. Bu durumda senin dışındaki hakikatleri gösterecek bir basiretin (kalp nurun, gönül gözün) olmaz”* diyerek “...Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur.”⁴⁷⁶ ayetini delil göstermiştir.⁴⁷⁷

Muhammed b. Abdullah Hanîde rabıtayı Peygamber Efendimizin “*Kişi sevdiği ile beraberdir*”⁴⁷⁸ hadisi şerifini örnek vererek müridin, şeyhinin sîmâsını hayalinde tutarak, halleriyle hâllenir ve özellikleriyle aynıleşir. Kısaca mürid mürşidini hayal etmeye çalıştıkça ona benzemeye başlar ve ona karşı kalbindeki sevgi çoğalarak artar şeklinde açıklamıştır.⁴⁷⁹

Müellifimiz, Bursalı İsmail Hakkı Hazretlerinin “*Rabıta gözlüktür.*” sözünü örnek göstererek, gözlüğü araç olarak görmekte, esas gözlükle bakılan yerin önemine dikkat çekmektedir.⁴⁸⁰

Seher vaktinde, geceleyin dünya meşgalesinin durduğu, sessizliğin hâkim olduğu zaman diliminde kulun kalbine dönmesi ve rabıta icra etmesinin faziletine değinen Burkay, “...*Biz size şah damarınızdan daha yakınız.*”⁴⁸¹ ayetine vurguda bulunarak, “*Bu*

⁴⁷⁵Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Rabıta*, s.102.

⁴⁷⁶Hac Suresi, 22/46

⁴⁷⁷Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Rabıta*, s.102.

⁴⁷⁸Buhârî, *Edeb*, 96.

⁴⁷⁹Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *Âdâb*, çev.: Ali Hüsrevoğlu, Erkam Yay., İstanbul 2016, s.190.

⁴⁸⁰Burkay, *Mev’iza-i Hasene*, c.V, s.118.

⁴⁸¹Kaf, 50/16.

zaman diliminde manevi olgular daha içtendir.” buyurmuştur. “İç kapı açılınca dış kapılar kapanır” diyerek, kalbe, muhabbete⁴⁸² dikkat çekmiştir.

Hasan Burkay, her tasavvufi ekolde olduğu üzere, Allah dostlarının rabıtaya gösterdiği ihtimam gibi, rabıtaya özen göstermiş, rabıtaya Allah dostları gibi aynı minvalden bakmıştır. Fenafillâh makamına ulaşmada, mürşidin önemine değinerek, kulun Rabbiyle baş başa kalacağı en uygun zaman dilimlerine de belirtmiştir.

İ-KERÂMET / MUCİZE

Kerâmet lügatte; “*ikram, lütuf, kerem, şeref ve ihsan*” gibi manalara gelmektedir.⁴⁸³ İstılahtaki anlamı ise; “*Allah dostlarında zuhur eden harikulade bir hâlin sâdır olmasına denir.*”⁴⁸⁴ Bu tarz zuhur eden olağan üstü hâller, peygamberler tarafından gösterilirse adına “*mucize*”⁴⁸⁵ evliyalar tarafından zuhur edince “*kerâmet*” adı verilir.⁴⁸⁶ Peygamberler mucizeyi göstermekle vazifeli olduğu gibi, insanları Yaradanın kulluğuna davet etmek adına nübüvvet davalarını teyid için mucize göstermeleri haktır. Nitekim velîlerde durum farklıdır. Peygamberlikte mucize delil olarak gösterilmesine karşın velîler kerametlerini gizleyerek kulluk şartına uymak durumundadırlar.⁴⁸⁷ Kerâmetin vuku bulması, velayetin şartı olmamakla beraber⁴⁸⁸ kişinin mânevî hallerinde doğru yol üzerinde olduğunun alametidir.⁴⁸⁹ Hallerinde doğruluk olmayan şahsın keramet cinsi olan bir durumun zuhur etmesi caiz değildir.⁴⁹⁰

⁴⁸²Burkay, *Hakikatten Damlalar*, s.57.

⁴⁸³ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.218; Uludağ, *Tasavvuf ve Terimleri*, s.211; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.123.

⁴⁸⁴ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.123.

⁴⁸⁵ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.218.

⁴⁸⁶ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.123.

⁴⁸⁷ Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.246.

⁴⁸⁸ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.123.

⁴⁸⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.433.

⁴⁹⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.433

Esasında mucizeyle keramet arasında içerik olarak bir fark olmadığı, farkın tamamen ortaya çıkış yöntemiyle alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

Sehl b. Abdullah kerametle ilgili şöyle söylediği rivayet edilir; “*Ayetler sadece Allah’a aittir. Mucizeler peygamberlere, kerametler de velilere ve sâlih müminlere.*”⁴⁹¹

Mutasavvıflar kerâmetin hak olduğunu Kur’an-ı Kerim’de bazı ayetleri örnek vererek göstermişlerdir. Bakımını teyzesinin kocası Hz. Zekeriya’nın üstlendiği Hz. Meryem’e Allah katından rızık gelmesi,⁴⁹² Hz. İsa doğduğu zaman annesi Hz. Meryem’e hurma dalını kendine doğru çekip üzerine taze hurmaların dökülsün demesi,⁴⁹³ Hz. Süleyman’ın Belkıs’ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar kısa sürede getirmesi⁴⁹⁴ sadece ayetlerden birkaçıdır. Ayetlerde adı geçen isimler çoğunlukla peygamber olmaları hasebiyle kendilerinde doğaüstü olayların zuhur ettiğini görmekteyiz. Oysaki Hz. Meryem peygamber değildir.

Hadis kaynaklarında kerametın hak olduğu ise şu delillerle sabittir. Örneğin, Mağara hadisi diye bilinen, üç arkadaşın sığındıkları mağaranın önüne sel sularının getirdiği taşın, üç arkadaşın duaları neticesinde sel sularının çekilip, üç arkadaşın kurtulmaları gibi.⁴⁹⁵ Yine Efendimizin Cüreyc Kıssasını naklettiği hadisede, beşikteki bir bebeğin konuşması. Üstelik Cüreyc peygamber olmadığı halde, Allah kendisine bu durumu nasip eyledi.⁴⁹⁶ Bu örnekler hadislerden sadece birkaç tanesidir.

Hadislerde buyurulduğu üzere, inanç noktasında keramet caizdir. Velinin keramet göstermesi, hiçbir şekilde nebinin şeriatının kurallarına aykırı olamaz.⁴⁹⁷ Lâkin kerâmette esas olan o durumu gizlemektir.⁴⁹⁸

⁴⁹¹ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, el Lüma, *İslâm Tasavvufu*, çev.: H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yay., s.369.

⁴⁹² Bkz, Âli- İmrân, 3/37.

⁴⁹³ Bkz, Meryem, 19/25.

⁴⁹⁴ Bkz, Neml, 27/ 38-40.

⁴⁹⁵ Buhârî, Edeb, 5; Müslim, Zikir, 100.

⁴⁹⁶ Buhârî, Enbiyâ, 48; Müslim, Birr, 7-8.

⁴⁹⁷ Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.247-248.

⁴⁹⁸ Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.249.

Bâyezîd-i Bistâmî (ö.234/848), asıl olan şeriatın koyduğu hükümlere uymaktır vurgusunda bulunarak bir kimsenin kendisine bir gece de Mekke'ye gittiğini ifade ettiğinde, Bistâmî Hz'leri o şahsa, şeytanın da bir anda doğudan batıya gittiğini söyleyerek, keramet hakkındaki görüşünü açıkça ifade etmiştir.⁴⁹⁹

Hasan Burkay, keramet ve mucize hakkında şöyle söylemektedir:

“Allah dostlarının da keramet gösterme özelliği vardır. Nasıl ki peygamberlerin insan kudretinin üstünde, tabiat kanunları dışında değerlendirilen olağan üstü halleri olan “mucize”yi inkâr küfürse, insanı kâmilin de kerametini inkâr etmek kişiyi küfre sokar. Peygamberlere mahsus olan mucize, Allah'ın kudret ve tekin sıfatlarının yansıması şeklinde tecelli eder. Mucize, fiziki kuralların ötesinde değerlendirilen, akıl ve fikirle açıklanamayacak bir olaydır.”⁵⁰⁰

Mucizelere birçok peygamberden örnek verilecek olursa, Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi, Hz. Musa'nın asası, Hz. İbrahim'in ateşten yanmadan kurtulması ve Hz. Muhammed Mustafa'nın Şakk-ı Kamer ve Miraç hadisesi bunlardan birkaçıdır.⁵⁰¹

Burkay, mucizeleri kevni ve ilmi olarak iki kısma ayırır.

1) Kevni mucizeler ki bunlar, Yüce Yaradana dayanan, tabiat ve eşya üzerinde vuku bulan, fizik ve tabiat kanunları dışında cereyan eden olaylardır.

2) İlâhi mucizeler. Bunlarda İlâhi kaynaktan gelen vahiy yoluyla edinilen bilgilerdir. Bu tarz bilgiler hiçbir surette çalışılarak, zekâyla elde edilebilecek bilgiler değildir.⁵⁰²

Tasavvuf ehli de kerameti, manevi ve kevni olmak üzere iki çeşide ayırmıştır. Manevi keramete hakiki keramet dendiği gibi, kevni keramete sûrî keramet de denmektedir. Nitekim esas olan Allah dostunun büyüklüğü gösterdiği kerametle değil, hak yol üzere olmasıyla bağlantılıdır.⁵⁰³

⁴⁹⁹Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.250.

⁵⁰⁰Burkay, *Çınar'dan Damlalar*, c.I, s.106-107.

⁵⁰¹Burkay, *Çınar'dan Damlalar*, c.I, s. 106-107.

⁵⁰²Burkay, *Çınar'dan Damlalar*, c.I, s. 106.

⁵⁰³Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.248.

Ayrıca Burkey, Allah'ın olağanüstü hallerde Abdulkadir Geylani'yi, ilimde Muhyiddin-i Arabî'yi, aşkıta Mevla'na Celâlüddin-i Rumi'yi, zühdde Şah-ı Nakşibend Muhammed Bahaeddin gibi sevdiği kullarını çeşitli manevi süslerle donatmış olduğunu belirtir.⁵⁰⁴

Hasan Burkey'in eserlerini incelediğimizde kerâmet ve mucize hakkında çok kısa ve ehli sünnete uygun değerlendirmeler yaptığını görmekteyiz. Mucize ve kerametın hangi noktada ayrıştığını ortaya koyan Burkey, konuyu mutasavvıflardan örnekler vererek açıklamıştır.

J-MÜCÂHEDE

Mücâhede sözlükte; “*savaşmak, mücadele etmek, vuruşmak*” gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁰⁵ İstılahta ise; “*nefsi ezmek, etkisiz hale getirmek, ölmeye önce nefsi öldürmek*” gibi anlamı vardır.⁵⁰⁶ Ayet ve hadisler ışığında mücâhedeye büyük önem verildiği görülmektedir. Nitekim konuyla ilgili Allah-u Tealâ Kur'an'da; “*Allah uğrunda hakkıyla cihad edin...*”⁵⁰⁷ ayeti ile ayrıca “*Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız.*”⁵⁰⁸ şeklinde buyururken; “*Hakiki mücahid nefisine karşı cihad açandır.*”⁵⁰⁹ hadisiyle de nefise karşı savaş vermenin ne denli önemli olduğu vurgulanmıştır.

Ayrıca mücâhedenin önemine binâen Allah Resulü; “*Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz.*”⁵¹⁰ buyurarak nefise ve şeytanın üflediği vesveseye karşı verilecek mücadeleyi en büyük cihad ve en büyük savaş olarak görmektedir.

⁵⁰⁴Burkey, *Çınar'dan Damlalar*, c.I.s.108.

⁵⁰⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.345; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s.259.

⁵⁰⁶Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 259.

⁵⁰⁷ Hac, 22/78.

⁵⁰⁸ Ankebût, 29/69.

⁵⁰⁹ Tirmizî, *Fedâilu'l- Cihad*, 2.

⁵¹⁰ Keşfu'l Hafâ, c:1, ss.424-425.

Tasavvufun ilk ortaya çıktığı andan itibaren sonsuza dek üstlendiği misyon, kötülüğü emreden nefse ve şeytanın vesveselerine karşı, Allah'ın rızasını kazanmak ve fenafillah makamına ulaşmak için yapılan mücadelenin önemini anlatmaktadır.

Mücâhede ve riyâzat birbirine yakın iki kavramdır. Mücâhede nefsi doğru yola zorlamaya çalışırken, riyâzat ise nefsi bu işe alıştırmaya çalışmaktır. Mücâhede işin başı, riyâzat devamı, nihayeti de müşahededir.⁵¹¹ Mücâhede asıl önemli olan esas riyazet sahibi olmaktır. Riyazet sahibi nefsinin karşı açtığı savaşı kazanarak mânen yükselmektedir.

Hasan el-Kazzaz mücahede hakkında şöyle buyurmuştur; “*Tasavvufüç esas üzerine kuruludur. İhtiyaç hissetmeden yemek yememek. İhtiyaç hissetmeden uyku uyumamak. Gerek kalmadıkça konuşmamak.*”⁵¹²

Ali Dekkâk (ö.405/1015) ise, “*Zahirini mücahedeyle süsleyenin içini Allah, müşahedeyle güzelleştirir*” görüşünü “*Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletceğiz.*”⁵¹³ ayetiyle ilişkilendirerek bir işin başlangıcında müşahede sahibi olmayan kimse, bu yolda bir tek ışık sızıntısı dahi göremez demiştir.⁵¹⁴ Burkay, Ali Dekkâk'ın “*mücâhede ederek yükselen kişiye Allah'ın sırlarını göstereceğini ve kalbini müşahede ile tahsin edeceği*” sözünü de alıntılıyarak eserinde yer vermiştir.⁵¹⁵ Başka bir açıklamasında Ali Dekkâk, “*Hareket berekettir. Dıştaki hareket, iç için, kalb için bereketler doğurur.*”⁵¹⁶ demek suretiyle mücâhedenin ne denli önemli olduğuna işaret etmiştir.

⁵¹¹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.192.

⁵¹² Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s.238.

⁵¹³ Ankebût, 29/69

⁵¹⁴ Ateş, *İslam Tasavvufu*, s.238.

⁵¹⁵ Burkay, *Hacı Hasan ve Örnek Camiinden Hutbeler*, s.98.

⁵¹⁶ Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, *Gunyetü't Tâlibîn*, çev.: A. Fârûk Meyân, Berekât Yay., İstanbul 1979, c. I-II, s.469.

Osmân-ı Mağribi (ö.373/983) mücâhede hakkında şöyle demiştir: “*Mücâhedeye devam etmeden, tarikattan bazı keşif ve hallere kavuşacağını uman, düşüncesinde yanılmıştır.*”⁵¹⁷

Bu genel açıklamalardan sonra Hasan Burkay’ın bu konu hakkındaki görüşüne değinelim.

Hasan Burkay, mücâhede için, “*Görünürde hilebaz ve kâfirlerle savaşmak, dinimizde ise şeytana savaş açmak, nefsi emmâre ile mücadele etmek*”⁵¹⁸ şeklinde tanımlar. Burkay Nâs Suresinde geçen, “*Ellezî yüvesvisu fısudurinnâs*”⁵¹⁹ ayetini delil göstererek, insanın kalbine vesvese veren şeytanın şerrinden Allah’a sığınarak O’ndan yardım dilenmesi gerektiğini belirtir. İnsanoğlunun geleceğini garanti altına alabilmesi için vereceği her türlü mücadelede Rabb’inden yardım talep etmesi, Rabbine sığınması en doğru yoldur. Nitekim Allah-u Tealâ, nefis ve şeytanla mücadele edenlere hidayet nasip ederek, kulları için yarattığı dünya ve ahiret nimetlerini mücâhede edenlere vermek üzere yaratmıştır diyerek, nefse galip gelmenin zor olması hasebiyle Yaradanın karşılığını da o nisbette vereceğini ifade eder.⁵²⁰

Burkay mücâhede yolunda muvaffak olmanın kesin sırrını, tezkiyeyi nefis ve tasfiyeyi kalb yolunun Efendimiz ile açıldığını belirterek, bu mücâhede de galip gelebilmeyi ancak Efendimizi örnek almayla ve Sahâbe-i Kiram’a benzemekle mümkün olabileceğini savunur. Bunun dışında gidilecek her türlü yolun batıl olduğunu belirtir.⁵²¹

Sonuç olarak eserlerinde “*mücâhede*” kavramına kısa değinen Hasan Burkay’ın görüşlerinin genel manada mutasavvıfların görüşleriyle örtüştüğünü görmekteyiz. Burkay, nefis ile mücadelede diğer mutasavvıflar gibi mücâhedeyi gerekli görmüş ve bu

⁵¹⁷ Geylânî, *Gunyetü’t Talibin*, c. I-II, s.469.

⁵¹⁸ Burkay, *Hacı Hasan ve Örnekâl Camiinden Hutbeler*, 96.

⁵¹⁹ Nâs, 114/5.

⁵²⁰ Burkay, *Hacı Hasan ve Örnekâl Camiinden Hutbeler*, s.96.

⁵²¹ Burkay, *Hacı Hasan ve Örnekâl Camiinden Hutbeler*, s.97.

konu da şeri hükümlere bağlı kalmıştır. Nitekim tasavvuf ehlinin, insanı içten yıkan nefis ve onun şehvet içeren arzularına hilâfet ederek, meydandan galip ayrılmanın noktalarını Kur'an'a sıkı sıkı tutunarak, Allah Resulünü rehber edinerek ve ibadete ehemmiyet göstererek mümkün olunabileceğini gerek eserlerinden gerekse yaşantılarından görmekteyiz.

K-İHLÂS

“Tâatlerde riyadan uzak olmak, kalbi, her türlü şaibeden arındırarak Allah'a teslim etmek ve bir nesneyi hâlis ve saf hâle getirmek, gönülden bağlılık, samimiyet ve içtenlik” gibi manalara gelmektedir.⁵²² Tasavvuf ıstılahındaki anlamı ise; “ibadet ve fiilleri, yalnız Yaradan görüyormuş gibi, Allah'a has kılarak yapmak, onun dışındaki düşüncelerden kendini arındırmaktır”.⁵²³

Kur'an-ı Kerim'de ihlâsın önemi birçok ayetle belirtilmiştir. Nitekim Yüce Kitap Kur'an'da farklı biçimde, otuz bir yerde ihlâs terimi geçmektedir. Ayetlerde çoğunlukla “katkısız, safî, temiz” manalarında din, İslâm ve niyet terimlerinin eş anlamlısı, riyânın zıddı olarak kullanıldığını görmekteyiz.⁵²⁴ İhlâs kelimesi yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de Allah'a kulluk tarzında⁵²⁵ kullanıldığı karşımıza çıkmaktadır.⁵²⁶ Tevhid inancının çekirdeğini oluşturan ihlâstır. Bu nedenle Allah-u Tealâ'nın birliğini en güzel sıfatlarla ve biçimde anlatan “Kul huvallahu ehad” sûresine ihlâs ismi verilmiştir.⁵²⁷

Mutasavvıflar ihlâs üzerinde önemle durmaktadır. El-Mekkî ihlâsı şöyle tanımlamaktadır: “Kul işlediği ameli sadece Mevlâ'nın rızasını kazanmak üzere işlemeli, Allah'ın dışında hiçbir kulun rızasını kazanmak adına niyet dâhil kast etmemeli hatta

⁵²² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, s.235.; Uludağ, *Hayata Sûfi Gözüyle Bakmak*, s.410.

⁵²³ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.169.

⁵²⁴ Aşkar, *Niyazi Mısri ve Tasavvufî Düşünce*, s.283; Bkz, Beyyine Sûresi, 98/4-5; Al-i İmrân, 3/19.

⁵²⁵ Bkz. Zümer, 39/2-3-11-14; Beyyine, 98/5.

⁵²⁶ Aşkar, *Niyazi Mısri ve Tasavvufî Düşünce*, s.284.

⁵²⁷ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s.285.

yüreğinde dâhi taşımamalıdır. Sonra o ameli işlerken istikâmetini korumaya devam etmelidir. Nitekim bazı boşluklardan ameline onu bozacak maddeler sızacak olursa, onları defetmeli ve böylece her işini tek noktada toplayarak Allah'ın birliğini tasdik etmesinin hakkını yerine getirmelidir. İşte ihlâsın gerçek manası budur.”⁵²⁸ Buradan da anlaşılmaktadır ki ihlâs, kulun bütün ibadet ve fiillerinde, attığı her adımda sadece ve sadece Allah'ın rızasını kazanmayı umarak Allah'ı görür gibi hareket etmesidir.

Mümin her daim kalbinde, kibir, öğünme, iki yüzlülük vs. gibi Allah katında manevi yükselişini engelleyecek hastalıklardan korunmalıdır. Kul uyanık olmalı ve kendisini heran sorgulayarak Yaradanına karşı doğru olmalıdır. Doğru hasletleri barındıran kulda da bu saydığımız olumsuz özellikleri görmek mümkün değildir. Mısırî'nin şu ifadesi sıdkın ne kadar önemli olduğunu gösterir. Mısırî; “İhlâs, ancak ihlâsta bulunması gereken sıdk ve sıdk üzerine sabır ile tamam olur. Sıdk ise ancak ve ancak sıdkta bulunması gereken ihlâs ve ihlâsta devam etme ile tamam olur.” diyerek aslında sıdk ve ihlâs kelimelerinin birbiriyle olan ilişkisi hakkında da fikir vermektedir.⁵²⁹

Hasan Burkay, ihlâsı bütün amellerin esası olarak görür ve ihlâsın iman ve İslâm'dan sonra geldiğini belirtir. Kelime olarak ihlâsı, bir şeyi halis, riya, gösteriştan uzak, sadece Allah'ın rızasını kazanmak ve yalnızca Mevla'ya ibadet etmek şeklinde tanımlamıştır.⁵³⁰ Burkay ihlâsla ilgili şunları söylemiştir. “İnsanın iyiliği ve güzelliği özünde bildiği gibi, gösterişe kapılmadan, Allah'tan büyük sevap dileyerek, Rabbini görür gibi, yaratıldığı safiyette tüm benliğiyle Rabbinden istemesidir.” Nitekim hayır riyâ için işlenirse onda hayır yoktur⁵³¹.

Cüneyd-i Bağdâdî ise ihlâs için şöyle der: “İhlâs Allah ile kul arasında bir sırdır. Melek o sırrı bilmez ki sevap yazsın. İblis öğrenmiş olamaz ki ifsa etsi. Hevâ ve heves o

⁵²⁸ Ebû Tâlib El- Mekkî, *Kûtü'l Kulûb*, trc.: Dilaver Selvi-Ali Kaya, Semerkand Yay., İstanbul 2016, c.IV, s.72.

⁵²⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.290.

⁵³⁰ Burkay, *Çınar'dan Damlalar*, c.I, s.63.

⁵³¹ Burkay, *Çınar'dan Damlalar*, c.I, s.133.

sırrı farkedemez ki kendine meylettirsin."⁵³² Bu açıklamadan anlıyoruz ki ihlâs, kulun tüm içtenlikle, samimi şekilde, nefisini her şeye kapatarak, sadece Rabb'ini gönül nuruyla görüyormuşçasına, hulus-i kalble yapılan amellerdir.

Burkay, ibadeti nefsi için değil de Rabbi için yapanı “*yiğit kişiler*” olarak tarif eder. Bu kimseler nefislerini maddi her şeyden arındırılmış, tek derdi Rabbinin uhrevi tecellisini kazanmaktır. Bu insanlar kalblerinde ne cennet aşkı ne de cehennem korkusu barındırır. Onlar sadece Allah için yaşar, Allah için düşünür, Allah için ibadet eder. Onun içindir ki muhlis müminler riyayı bilmez. Bu sebepten dolayı ihlâs ehli kimseye riya, gıybet ve yalan erişmemiş olur. Bu duruma da “*havâsın ihlâsı*” denir. Burkay, bu açıklamasına, ihlâsı avam ve hasa göre tarif eden Ebû Abdurrahman es Sülemî'n (ö.73/692) (k.s) şu ifadelerini referans gösterir. “*Avamın ihlâsı nefsin yaptıklarından bir haz duymasıdır. Havâsa göre ise ihlâsın anlamı çok farklıdır. Havâs tâatte bulunur fakat onu göremez.*”⁵³³

Râbia el-Adeviyye (ö.185/801) ise, “*Ey Allah'ım! Senden cennetini beklemek veya cehenneminden ürktüğüm için ibadet etmiyorum. Ben ibadeti sadece senin rızan olduğu için yapıyorum.*” diyerek, ihlâsın gerçek amacını ortaya koymaktadır.⁵³⁴

Müellifimiz, “*fenâ*” hâsıl olmadan ihlâsın elde edilemeyeceğini, Allah'ı sevmedikçe de fenâ makamına ulaşılamayacağını ifade eder. Bu makamları da, tövbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, zikir, teveccüh, sabır, murakabe, rıza olarak açıklar.⁵³⁵

Netice olarak görüyoruz ki, ihlâs mana olarak o kadar önemli ki iman ve islâmı içerisinde barındırır. İhlâs genel olarak diğerlerinden daha özel bir makama sahiptir. Esasında kulluğun ana hücrelerini oluşturur. Yapılan ameller ve ibadetler ancak onunla anlam kazanır. İmanda ihlâslı olmak kişiyi şirkten koruduğu gibi ibadette ihlâslı olmak da mü'mini her türlü gösterişten alıkoyar. İhlâs fenâ makamına ulaşmada en önemli

⁵³² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.291.

⁵³³ Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, c.II, ss.255-256.

⁵³⁴ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.164.

⁵³⁵ Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, c.II, s.255.

etkendir. Kul Rabbiyle baş başa kalır ve O'nun dışında ne varsa unuttur, görmez, bilmez, duymaz. Kul her an her yerde Rabbinin kendisini gözetlediğini, kalbinden geçen hayır ve şerri bildiğini hatırında tuttukça her adımını Rabbinin helal ve yasaklarına göre ayarlar, her an Rabbinin rızasını kazanmanın derdini yaşar. Mutasavvıfımız Hasan Burkay da ihlâsla ilgili Allah dostları gibi aynı görüşü paylaşmış, eserinde büyüklerin sözlerine yer vererek açıklamalarını o minvalde yapmıştır. Aksi görüş ortaya koymamıştır.

L-TEVEKKÜL

Lügatte, “*güvenme bel bağlama, vekil tayin etme, havale etme*” anlamına gelir.⁵³⁶ Terim olarak ise; “*gereken tüm uğraşı göstererek tedbiri alıp kuvvetli bir inançla işi Allah'a havale etmektir.*”⁵³⁷ Kalbî bir amel olan tevekkül, kalbin ıstıraptan uzak olması esasına dayanır. Nitekim ıstırap olan kalpte tevekkülden söz etmek mümkün değildir. Bir takım sûfiler tevekkülden anlatılmak istenenin Rabbin huzurunda, ölünün gassala teslim olması gibi, Allah'a yani onun yarattığı kadere teslim olmalı şeklinde açıklamışlardır.⁵³⁸

Kur'an-ı Kerimde kırk yedi yerde tevekkülle ilgili ayet geçmektedir. Bu ayetlerden bazıları şunlardır: “*İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.*”⁵³⁹, “*Eğer mü'minler iseniz yalnızca Allah'a tevekkül edin.*”⁵⁴⁰, “*Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.*”⁵⁴¹, “*Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter.*”⁵⁴² Allah Resulü (s.a.v) : “*Siz Allah'a gerçek anlamda tevekkül etmiş olsaydınız, Allah kuşları rızıklandığı gibi sizleri de rızıklandırır. Nitekim kuşlar sabahleyin*

⁵³⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s.357, Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.494.

⁵³⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.494.

⁵³⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.494

⁵³⁹ Âl-i İmrân, 3/159.

⁵⁴⁰ Mâide, 5/23.

⁵⁴¹ İbrâhim, 14/12.

⁵⁴² Talâk, 65/3.

yuvalarından aç çıkarlar da akşamleyin yuvalarına tok olarak dönerler.”⁵⁴³ buyurarak tevekkülün yani teslimiyetin önemine dikkat çekmiştir.

Mutasavvıfların tevekkülle ilgili görüşlerinden bazıları şunlardır.

Serî es-Sakatî (ö.251/865) tevekkül hakkında şöyle demiştir: “*Tevekkül, (lâ havle ve lâ kuvvete, gûnahtan sapmak, itaate yönelmek, zararı defetmek ve ayrıca yarar sağlamak, insanın değil sadece Allah’ın gücüyle olur diye inanarak) üzerinden yükü sıyırıp atmandır.*”⁵⁴⁴ Sâki esasen yukarıda beyan ettiği gibi, Allah’a işlerini havale et, O’na teslim ol ve bekle demektedir.

Serrâc ise; “...*Onun için mü’minler yalnız Allah’a güvenip dayansınlar.*” ayetini örnek göstererek Allah’a teslim olanların kendilerini müminlerden daha üstün kılan vasıflara sahip, havâs ehlinden saymıştır.⁵⁴⁵

Kuşeyri’ye göre tevekkül, her durumda Allah’u Teâlâ’ya sarılmak ve O’na güvenmek olduğunu ifade eder.⁵⁴⁶

Hasan Burkay ise kulun ihtiyaç hissettiği an Allah’a güvenmesi, zaruret duyduğu anda Rabbine dayanması ve musibetle karşılaştığında huzuru kalb ile metanet göstermesi tevekküldür diyerek tevekkül eden kulun her şeyin Allah’ın takdiri ile oluştuğunun bilincinde olduğunu belirtir.⁵⁴⁷

Mutasavvıflar, sebeplere başvurmadan sadece oturarak tevekkül olunmayacağını, tevekkülün sebeplere bağlanmaya engel olmadığı yönünde oy birliğine varıp görüşlerini belirtmişlerdir. Nitekim sûfîler çalışılmadan sadece oturularak yapılan bu hareketi tembellek ve kötü bir tevekkül olarak nitelendirmişlerdir.⁵⁴⁸

⁵⁴³ İbn-i Mâce, Zühd, 14.

⁵⁴⁴ Kelâbâzî, *Ta’arruf*, s.165.

⁵⁴⁵ Serrâc, *Lüma*, s.50.

⁵⁴⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.251.

⁵⁴⁷ Burkay, *Mev’iza-i Hasene*, c.II, s.291.

⁵⁴⁸ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s.328.

Burkay da “tevekkül tam bir teslimiyettir”⁵⁴⁹ derken aynı zaman da tevekkül sebeplere başvurup, maddi ve manevi gücünü sarf ettikten sonra, Allah’a sabır ve metanetle dayanıp, sükûn içinde neticeyi beklemektir. Yani, Allah’a itimat etmek, O’na güvenmek ve Allah’ın her şeye kâdir olduğuna inanarak can-ı gönülden O’na bağlanmaktır der. Bir Müslüman şuna inanır ki, iyilik ve kötülük her şey Allah’ın dilemesi ve yaratması ile meydana gelir. Herhangi bir hadisenin husulü için sebeplerin var olması yeterli değildir. Yaradanın dilemediği bir olay hiçbir zaman meydana gelmez. Allah’ın olmasını dilediği bir şeye de hiçbir kuvvet engel olamaz şeklinde açıklamıştır. Ayrıca tevekkül sebeplere sarılmamak değildir. Allah birçok şeyi (fiziki hadiseleri) bir sebebe bağlamıştır. Sıcak ve soğuktan korunmak için elbise giyinmek, açlık ve susuzluktan kurtulmak için yemek yemek, su içmek, çocuk sahibi olmak için evlenmek, meyve alabilmek için ağaç dikmek İlâhi bir kanundur. Allah ekmeden biçmeden de buğdayı halk eder fakat her şeyi bir kanuna bağlamıştır. Varlık âleminde her şey bu kanun gereğince yürür. Bu da gösteriyor ki tevekkül etmek için çalışmak şarttır⁵⁵⁰ şeklinde ifade eder.

Bazı tarikat ehli, tevekküle bakış açısını tedbir olarak Allah’a teslim olmak şeklinde açıklarken, bazı mutasavvıflarda tevekkülde tedbirin tamamen bırakılması gerektiği görüşünü savunur. Bunlardan biri olan Zunnûn-i Mısırî sözlerinden birinde şöyle der: “Tevekkül, kendi tedbirini terk etmen, güç ve kuvvet fikrini içinden söküp atmandır.”⁵⁵¹ Eserlerde Mısırî’yi destekler görüşte olanların yanı sıra tedbir olarak tevekkülde bulunulması gerektiğini savunan sûfiler de mevcuttur. Sehl b. Abdullah bu görüşü savunanlardan biri olarak şöyle buyurur: “Tevekkül, Allah resulü (s.a.v.)’ in hâlidir. Çalışıp kazanmak ise sünnettir. Onun hâli üzere bulunan sünnetini kesinlikle terk etmez.”⁵⁵² Tevekkülü rıza olarak anlayan Bîşr Hafî: “Allah’a tevekkül eden, Allah’ın

⁵⁴⁹Burkay, *Mev’iza-i Hasene*, c.II, s.292.

⁵⁵⁰Burkay, *Çınardan Damlalar*, c.I, s.142.

⁵⁵¹Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.250.

⁵⁵²Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.251.

kendisine yaptığı her muameleye razı olur”⁵⁵³ diyerek farklı bir görüş ortaya koymuştur. Burkey ise konuyla ilgili Muhammed Mustafa (s.a.v)’in huzuruna çıkan süvârinin: “*Ey Allah’ın Resulü (s.a.v.) Allah’a tevekkül edip devemi salayım mı?*” diye sorunca Peygamber (s.a.v.): “*Bağla ve sonra tevekkül et.*”⁵⁵⁴ hadisini örnek göstermiştir. Buradan anlaşılacağı üzere esas olan önlemin alınması ve takdirin Allah’a bırakılmasıdır.⁵⁵⁵

Sonuç olarak yukarıdaki açıklamalardan sonra tevekkül, manen ve madden tüm gayretimizle sebeplere başvurduktan sonra huzurlu bir şekilde bizi yaratan yüce Mevlâ’ya şeksiz şüphesiz teslim olmaktır. Yüce dinimize göre çalışmayarak tembellik yapmak hoş görülmemiş aksine çalışmak, didinmek, emek sarfetmek tavsiye edilmiştir. Bu konuda farklı görüş olsa da sufilerin çoğunun görüşü, tedbir alınarak tevekkülde bulunulması yönündedir. Burkey, Mısri’ye göre farklı düşünerek çoğunluğun görüşünü benimsediğini hadislerden örnek vermek suretiyle delillendirmiştir. Ayrıca mutasavvıfların görüşlerini de delil olarak sunmaktadır.

M-ŞÜKÜR-HAMD

Terim olarak şükür, “*yapılan iyiliğe karşı memnun olduğunu belirtme, nimeti dile getirme, nimetin değerini bilmek ve teşekkür*” gibi manalara gelmektedir.⁵⁵⁶ Tasavvufta ise şükür; nimet verene kalbin büyük bir aşkla, tüm organlar dâhil itaatle yönelmesi ve dilin başta zikir olmak üzere Rabbini övmekle meşgul olmasıdır.⁵⁵⁷ Hamd ise daha çok iyiliği yapana saygı ifadesi bir övgü anlamı içerir. Nitekim şükür gereken her konuda ayrıca hamd gerekirken, hamdın gerekli olduğu her durumda şükür gerekmez. Anlaşıldığı üzere hamd daha kapsamlı bir kavram içerir.⁵⁵⁸

⁵⁵³ Uludağ, *Hayata Süfi Gözüyle Bakmak*, s.211.

⁵⁵⁴ Tirmizî, *Kıyamet*, 60.

⁵⁵⁵ Burkey, *Çınardan Damlalar*, c.I, s.142.

⁵⁵⁶ Siraceddin Önlüer, *Kalp Âlemi*, Semerkand Yay., İstanbul 2014, c.II, s.49; Uludağ, *Tasavvuf ve Terimleri*, s.338; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.466.

⁵⁵⁷ Önlüer, *Kalp Âlemi*, s.49.

⁵⁵⁸ Önlüer, *Kalp Âlemi*, s.51.

Kur'an-ı Kerimde en çok üzerinde durulan konulardan biri olan şükür, şükretmek ve şükrün önemi şeklinde yetmiş beş yerde geçmektedir.⁵⁵⁹ Kur'an-ı Kerim, Allah'ın kulu için yarattığı nimetlere, ihsanlara vurgu yapmakta ve tüm bu iyilikler karşında insanın Rabbine şükreden minnet duyan ve öven kul olmasını ister. Buna istinâden Allah-u Teâlâ şöyle buyurur: *“Andolsun, biz Lokmân'a "Allah'a şükret." diye hikmet verdik. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse, bilsin ki Allah her bakımdan sınırsız zengindir, övülmeye lâyıktır.”*⁵⁶⁰ Diğer ayetlerden birinde Allah Azze ve Celle şükürü zikirle birlikte ifade ederek şöyle buyurmaktadır: *“Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin.”*⁵⁶¹ başka bir ayetinde ise: *“Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin.”*⁵⁶² buyurmuştur.

Yine Allah-û Teâlâ başka ayetlerinde de: *“imanla” “şükürü”* bir arada zikretmiş.⁵⁶³ Esasında dinin çekirdeğinin şükür olduğunu, şükretmekten uzak olanların mümin olamayacağını belirtmektedir.⁵⁶⁴ Kulun nimete şükredip hamd etmesiyle nimeti arttığı gibi, inkâr eden ve nankör davrananı da çeşitli azaplar beklediğini Allah ayetinde şöyle belirtir: *“Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.”*⁵⁶⁵

Hadislere baktığımızda Efendimizin şükürle ilgili şöyle buyurduğunu görürüz: *“Yiyip şükreden kimse, sabredip oruç tutan kimse gibi sevap alır.”*⁵⁶⁶

Şükürle ilgili olarak mutasavvıfların görüşlerin şu şekildedir. Şibli; *“Şükür, nimeti değil, nimeti vereni görmektir.”*⁵⁶⁷ der. Cüneyd-i Bağdâdî ise şükürle ilgili; *“Şükür,*

⁵⁵⁹Önlüer, *Kalp Âlemi*, s.62.

⁵⁶⁰ Lokman, 31/12,

⁵⁶¹ Bakara, 2/ 152.

⁵⁶² Bakara, 2/ 172.

⁵⁶³ Bkz, Önlüer, *Kalp Âlemi*, s.64; Nahl, 16/ 78; Ankebût, 29/17; İbrahim, 14/5.

⁵⁶⁴ Ateş, *İslam Tasavvufu*, s.352.

⁵⁶⁵ İbrahim, 14/7.

⁵⁶⁶ Buhârî, *Et'ime*, 56.

⁵⁶⁷Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 260.

kendini nimete ehil ve lâıyk görmemendir” demiştir.⁵⁶⁸ Bu görüşe göre şükür, yüce Yaradanın kuluna sunduğu sonsuz nimet ve ihsanını şaşkınlıkla karşılaması gerektiği ve ayrıca insanın Rabbi karşısında ne denli aciz olduğunu bilmesi şeklinde yorumlayabiliriz. Allah’ın kulu için ne tür sayısızca nimetler verdiğini Hasan Burkay şöyle ifade eder:

“İnsanoğlu yaşadığı sürece ihtiyacı olan yiyecek, giyecek gibi maddelerini ya kendi fizikî gayretiyle veya bedelini ödemek şartıyla başka kişilerden temin eder. Bedelini ödemeksizin bir şeyi temin etmek, nadiren mümkün olur. Oysaki Allah yarattıkların en şerefliisi olarak buyurduğu insanoğluna, yerleri gökleri ve bunları kapsayan sayısızca nimetleri karşılıksız vermiştir.”⁵⁶⁹

Ayrıca Burkay eserinde şükürü daha iyi anlatabilmek adına ariflerden birinin şu açıklamasına yer vermiştir. Ariflerin birine: *“Niçin Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır, deniyor?”* diye sorduklarında o zât: *“İnsan Rabbine karşı ne kadar küfür ve isyanda bulunursa yine Allah o kulunun rızkını kesmeden nimetiyle perverde eder de onun için.”* diye karşılık vermiştir.⁵⁷⁰

Burkay, kullarını sonsuz nimetiyle nimetlendiren Allah’ın, aslında insanın şükürüne ihtiyaç duymadığını, asıl biz insanoğlunun şükretmeye ihtiyacı olduğunu şu sözleriyle belirtmeye devam eder:

“Soluduğu soluktan, hayatın her yönü ve işi insan için bir nimettir. İnsan bunları kendi durumu ile mukayese ederek kendisinin bunca nimetlere lâıyk olmadığını ancak bunların bir lütuf eseri olarak kendisine verilmiş bulunduğunu idrak eder. Allah’a dil ile hamd ederek bu nimetlerin günah yolunda kullanılmayacağını düşünüp buna göre dikkatli olursa “şükür” vazifesini yerine getirmiş olur. Her ne kadar Allah’ın bizim ibadet ve şükürümüze ihtiyacı yok ise de maddeten nimetlerinden telezzüz etmeye, mânen de ibadet ve şükürde bulunmaya bizim ihtiyacımız vardır. Bunca nimete gark olduktan sonra şükürde gaflet etmek nankörlük olur ki şükürün karşılığı daha fazla ihsânla ikram olunmaktadır. Nasıl ki “secde”nin karşılığı Allah’a yaklaşmaktır, şükürün karşılığı da daha bol nimetlere kavuşmaktır.”⁵⁷¹

Burkay, açıklamalarında her şeyin bir bedeli olduğunu ancak Rabbin, inançlı inançsız tüm kullarının yaşam fonksiyonları ve ihtiyaçlarını, karşılık beklemeden her türlü nimetiyle nimetlendirdiğini belirtmiştir.

⁵⁶⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 259.

⁵⁶⁹ Burkay, *Mev’iza-i Hasene*, c.II, s.141.

⁵⁷⁰ Burkay, *Mev’iza-i Hasene*, c.II, s.141.

⁵⁷¹ Burkay, *Mev’iza-i Hasene*, c.II, s.142.

Ayrıca Müellifimiz şükrün en iyi icra ediliş şeklini, Allah'ın emir ve yasaklarına uymak şeklinde açıklamıştır.⁵⁷²

Son dönem mutasavvıflarından olan Mehmed Fevzi Efendi (ö.1900) âriflerin algılamasına bakarak genel anlamda şükürü şu şekilde yorumlamıştır:

“Allah'ın yarattığı organları, maksadı doğrultusunda kullan. Allah, alnı secdeye varsın, eli cömertlik yapsın, abdest alsın, helâl kazansın, ayağı hizmet etsin, kulağı iyi şeyler dinlesin, gözü ibret için baksın, kalbi mârifeti yakalasin, lisânı şehâdet getirsin diye yaratmıştır. O halde, alnın şükürü gece-gündüz Allah için secdeye vararak, ellerin şükürü zekât, sadaka ve tevâzuyla zayıflara yardım ederek, ayakların şükürü camilere koşup, âlim meclislerine katılarak, burnun şükürü sevgilinin muhabbet rüzgârını koklayarak, kalbin şükürü Allah'ın emanetini koruyarak, ruhun şükürü huri ve cennete iltifat etmeyip O'na kavuşmayı isteyerek yapılmalıdır.”⁵⁷³

Tüm bu açıklamalardan sonra anlıyoruzki asıl şükür Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınmak suretiyle tek hedefin O'nun rızasını kazanmak için gayret sarfetmek ve Rabbini çok sevmek ile mümkündür. Aşğın maşukunu zihninden çıkarmadığı gibi kul da her an Rabbiyle olarak, madden ve manen musibet anında bile hikmetinden sual etmemek şartıyla kendisine sonsuz nimetler bahşeden O yüce Yaradana karşı tevekkül ve şükür içinde olmalıdır. Şükür, her ne gelirse O'ndan geldiğini bilerek, kalbini ferah ve sükûnet içinde tutmaktır. Önde gelen sûfilerle aynı görüşü paylaşan Burkay, şükre büyük ihtimam göstermiş ve bunu eserine yansıtmıştır. Ayet ve hadis ışığı altında tasavvuf ehlinin görüşlerinden edindiğimiz bilgileri özetle; nimete şükretmek, Allah'ın emrine uymakla mümkün olduğu gibi, nimetin Allah'tan geldiğini bilmek ve o nimete nâil olduğunun farkında olmak da şükürlerin en büyüklerinden biridir.

N- SABIR

Kur'an-ı Kerim'de sabır kelimesi yetmiş defa türevleriyle beraber yüz üç yerde geçer. Kelime olarak sabır, “birini herhangi bir şeyden alıkoymak, hapsetme, dayanma,

⁵⁷²Burkay, *Mev'iza-i Hasene*, c.II, s.143.

⁵⁷³Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.97.

*cüret, acı ilaç, dayanıklılık, katlamak” gibi manalara gelmektedir.*⁵⁷⁴ Sabır iki yönlüdür. Hayatta karşılaşılan belalara, sıkıntılara göğüs germeye sabır dendiği gibi, Rabbe ibadette istikamet üzere olmaya ve isyandan uzak durmaya da sabır denir.⁵⁷⁵

Nitekim Allah-u Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır. “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.*”⁵⁷⁶ “*(Ey Muhammed!) O halde yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret.*”⁵⁷⁷ ve “*(Ey Muhammed!) Sen güzel bir şekilde sabret.*”⁵⁷⁸ ayetlerden sadece bir kaçıdır. Ayetlerden anlaşılan, her türlü sıkıntılara belalara musibetlere karşı kendini koruyup Rabbine teslim olmak esasında nefse karşı verilen büyük bir mücadelenin sonucudur. Burada nefisle mücadelede sabır faktörünün önemi vurgulanmaktadır.

Cüneyd-i Bağdâdi, tasavvufun dayandığı sekiz temel esastan birinin sabır olduğunu dile getirir ve Allah’ın takdirine itiraz etmeme kaydıyla insanın karşılaştığı sıkıntı ve üzüntüleri anlatmayı sabra aykırı görmez.⁵⁷⁹ Bu açıklamaya örnek olarak Hz. Eyüp peygamberin başına gelen sıkıntıları Rabbine zikretmiş ve durum onun sabredenlerden sayılmasına mâni olmamıştır.⁵⁸⁰

Serrâc eserinde Cüneyd-i Bağdâdi’den aktardığı şu sözlerle sabrın içeriğini ortaya koymaktadır. “*Zorluk ve sıkıntı zamanı geçinceye kadar, rızık sıkıntısına Allah için tahammül göstermektir.*”⁵⁸¹

⁵⁷⁴Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.96; Uludağ, *Tasavvuf ve Terimleri*, s.302; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.409.

⁵⁷⁵Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.409.

⁵⁷⁶Bakara, 2/155.

⁵⁷⁷Ahkâf, 46/35.

⁵⁷⁸Meâric, 70/5.

⁵⁷⁹Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, Emin Yay., Bursa 2017, s. 169.

⁵⁸⁰Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 169.

⁵⁸¹Serrâc, *Lüma*, s.49.

Hız. Ali ise sabrı; “Baş vücudda ne ise sabırda iman odur.” şeklinde tanımlamıştır.⁵⁸² Ayrıca sūfîler sabrın şükürden daha faziletli olduğunu ifade ederken, şükürü nimetin çokluğuna, sabrı ise nimetin yokluğuna karşı yapılan zor bir mücadele olarak takdim eder.⁵⁸³ İbn Kayyim, imanı sabır ve şükür olarak iki sınıfa ayırır ve önde gelen islam ulemasının, “*sabır imanın yarısıdır.*” dediklerini nakletmiş⁵⁸⁴ konuya istinaden imanın bu şekilde sınıflandırılmasının birçok nedeni olduğunu belirtmiştir. Abdullah b. Mesut ayeti kerimelerden yola çıkarak, “*İman bir tarafı sabır, diğer tarafı şükürdür.*” diyerek imanı iki sınıfa ayırmıştır. Nitekim Allah-u Teâlâ sabır ve şükürü İbrahim Suresi, Sebe Suresi ve Şûrâ Suresinde birleştirerek,⁵⁸⁵ “...Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”⁵⁸⁶ şeklinde buyurmuştur.

Gümüşhânevi Hz’leri sabrı beş ayrı şekilde değerlendirir.

- 1- Sabr-ı lillâh, zenginlikten meydana gelen sabırdır.
- 2- Sabr-ı fillâh, belâ ve musibetlere karşı gösterilen sabırdır.
- 3- Sabr-ı billâh, Allah ile bekâ oluşturmak için yapılan sabırdır.
- 4- Sabr-ı mâ Allah, Allah’ın emir ve yasaklarını yerine getirmek adına sabretmektir.
- 5- Sabr-ı anillah, Allah’tan gelen her şeye sabır göstermektir şeklinde açıklamıştır.⁵⁸⁷

Hasan Burkey, hayatın başlı başına bir mücadele olduğunu, insanın her an muhasebe ve muhakeme gerektiren sorumlu bir hayatı üstlendiğini ve buna istinaden başına gelebilecek en zor, meşakkatli durumlarda ancak Allah’ın ipine sıkı sıkı sarılmakla zorlu olan bu süreçten başarılı çıkabileceğini, “*Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz*

⁵⁸² Gümüşhanevi, *Velîler ve Tarikatlarda Usûl*, s. 474.

⁵⁸³ Gümüşhanevi, *Velîler ve Tarikatlarda Usûl*, s. 474-475

⁵⁸⁴ İbn Kayyim el- Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, trc.: Zeynelabidin Tatlıhoğlu, İnsan Yay., İstanbul 2017, s.123.

⁵⁸⁵ el- Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, s. 123.

⁵⁸⁶ İbrahim, 14/5.

⁵⁸⁷ Gümüşhanevi, *Velîler ve Tarikatlarda Usûl*, s. 475.

kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki Allah sabredenlerle beraberdir.”⁵⁸⁸ ayetini delil göstererek ancak sabredenlerin kazanacağını ifade etmiştir.⁵⁸⁹ Ayrıca Burkay, Allah’ın bizi bizden daha iyi tanıdığını ve bu dünyayı imtihan yeri olarak yaratarak olaylar karşısında insanoğlunun vereceği tepkiye göre kendi değerini görmesini sağladığını belirtmiştir.⁵⁹⁰ Ayrıca müellif, başa gelen her türlü kaza, belâ, gam, elem ve kederi müminler için Allah’ın birer imtihanı olarak görür. Sıkıntılar karşısında Allah’ın takdirine razı olan metanetini koruyan, noksanları varsa telafi eden muhakkak Allah katında terfi beklesin. Bu özellikde ki mümin tefekkür ederek imtihanı kazanmış olur. İnsan mânen büyüklüğü nisbetinde belâyaya uğrar, imtihana tabi tutulur der. Ayrıca Allah sevdiğini kulunu daha çok imtihan eder diyen Burkay, tüm yaşadığımız hâdiselerin bizim mânen gelişmemize bir vesile teşkil edeceğini, yaşadığımız her olayın aslında lehimize olduğunun idrakinde olmamız gerektiğini söyler ve konuyla ilgili şu örneği verir.

“Bir gün Mecnun’a “Leyla aşûre yapmış dağıtıyor. Sen gidip almaz mısın?” derler. “Niye gitmeyeyim” diyen Mecnun toprak çanağını alıp sıra girer ve bekler. Kazanın başına geldiğinde herkese kepçe kepçe aşure dağıtan Leylâ, Mecnun’a sıra gelince aşure yerine çanağına bir kepçe vurup kırar. Cemaat bu durum karşısında Mecnun’a: “bak gördün mü? Leylâ dediğin senden bir kepçe aşureyi bile çok gördü, vermedi” dediler. Mecnun ise cevaben: “Hayır hayır! O bana bir kepçe aşureyi çok görmedi. Şayet bir kepçe aşure verseydi beni sizlerle beraber tutmuş olurdu. O bana böyle yapmakla cilve etti.” demiştir.⁵⁹¹

Burkay, üç yerde sabretmek gereklidir diyerek konuları şu şekilde sıralamıştır.

- 1-Allah’a itaat noktasında sabır ve sebat etmek.
- 2-Allah’ın haram olarak ilan ettiği konulardan uzak durarak, sabır ve sebat göstermek.
- 3-Musibetlere, özellikle de musibete maruz kalındığı ilk anda sabır ve sebat göstermek.

Burkay, “Akli başında olan her müslümana yakışan, her ne durumda olursa olsun maruz kaldığı musibetlere karşı sabır göstererek, Yaradanın nizamından dışarı çıkmamak ve halinden şikâyetçi olmamaktır.” der.⁵⁹²

⁵⁸⁸ Bakara, 2/153.

⁵⁸⁹ Burkay, *Mev’iza-i Hasene*, c.II, s.149.

⁵⁹⁰ Burkay, *Mev’iza-i Hasene*, c.II, s.151.

⁵⁹¹ Burkay, *Mev’iza-i Hasene*, c.II, s.153.

⁵⁹² Burkay, *Mev’iza-i Hasene*, c.II, s.150.

Sonuç olarak Burkey, ayetlerden ve sufilerin görüşlerinden yola çıkarak, sabreden mümin nihayetinde Allah'ın yardımına nail olur demektedir. Yeter ki kul bu hayat yolculuğunda ayağına değen her taşın, başına gelen her musibetin Rabbinden geldiğini bilip şikâyet etmez ve sabrederse kazananlardan olur görüşündedir. Müellifimiz Burkey sabrı haramlara sabır, ibadetlere sabır, bela ve musibetlere sabır olmak üzere üç maddeye ayırmış ve ancak sabredenlerin Allah'ın mükâfatına nail olacağını belirtmiştir. Tüm bu açıklamalardan anlaşılıyor ki Hak yolda olmak, Rabbe itaat etmek ve haramdan, kötülüklerden arınıp, musibetlere sabretmekle şeytana karşı en güçlü silah kullanmış olunur. Kulun ibadetlere karşı nefesine ve şeytana savaş açması ancak sabırla mümkündür. Hasan Burkey, “*Sıkıntılar karşısında üzüntüler dahi anlatılmamalı.*” diyerek Cüneyd-i Bağdâdi ile bu konu da farklı görüş ortaya koymaktadır.

O- TEVBE

Sözlük anlamı, “*pişmanlık, nedamet, dönme*” anlamına gelen tevbe; kısaca Allah'a yönelme ve O'na dönme manasına da gelmektedir.⁵⁹³ Hasan Burkey'a göre tevbe; “*nedamet etmek, isyandan itaate dönmek, gafletten uyanmak, kendi isteği ile geçmiş günahının benzerini Allah'ın yüceliği ve emri ile terk etmektir.*”⁵⁹⁴ Tevbe tasavvufi makamların ilk sırasını teşkil eder.⁵⁹⁵ Kur'an-ı Kerim'de tevbe emreden birden çok ayet vardır. Bunlardan birkaçı şöyledir. “*Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!*”⁵⁹⁶ “*Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin.*”⁵⁹⁷ Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ise, “*Günahından tam olarak dönüp tevbe eden, onu hiç işlememiş gibidir.*”⁵⁹⁸ buyurarak günah işleyenin yaptığı yanlış fark ederek hemen tevbeye

⁵⁹³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s.355, Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.493; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.159.

⁵⁹⁴ Hasan Burkey, *Mev'iza-i Hasene*, c.I, Örnek Yay, Ankara 2013, s.32.

⁵⁹⁵ Tek, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.159.

⁵⁹⁶ Nur, 24/31.

⁵⁹⁷ Tahrîm, 66/8.

⁵⁹⁸ İbn Mâce, *Zühd* 30.

yönelmenin, Allah'a yalvararak günahından arınmaya çalışanın durumunu ortaya koymaktadır.

Seriyy Sakatî (ö.257/871) tevbeyi, “*günahını unutmandır.*” şeklinde tarif ederken, Cüneyd-i Bağdâdi bir önceki görüşün aksine, “*günâhını unutmamandır*” diye tarif etmiştir. Açıklamalar her ne kadar birbirinin zıttı gibi görünse de esas şudur ki ilkinde havâsın tevbesi, ikincide de avamın tevbesi kastedilerek her iki açıklamanın da gerçeğe uygun olduğu yönündedir.⁵⁹⁹ İmam Gazâlî’de Sehl b. Abdullah et- Tüsterî’nin tevbe ile ilgili: “*Tevbe kötü davranışları iyi davranışlarla değiştirmektir.*” Bu da ancak uzlete çekilmeyle, susmayla ve helal yemeyeyle mümkündür dediğini nakletmiştir.⁶⁰⁰

Âlimler, tevbenin en az üç şartı olduğundan bahseder. Bunlar; Allah’ın kanununa muhalif işleri yapmaktan nedamet duymak, mevcutta olacak günahı terk etmek, geçmişte yapılan günahların benzerlerini işlememeye azmetmek.⁶⁰¹ Bir görüşe göre de buna kul hakkının da ödenmesi gerektiği eklenmiştir.⁶⁰² Tasavvufta sufilerin mühlhem ayetlerden yola çıkarak baktığı bakış açısına göre tevbe üç dereceye ayrılmıştır. Bunlardan birincisi, Allah’ın azabından korkarak günahı terk etmektir. “*Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin.*”⁶⁰³ ayetindeki “*tevbe*” bu birinci seviyeyi ifade etmektedir. İkincisi ise inâbe, insanın Rabbi ile beraber olması, sırrın salaha dönmesidir. Nitekim Allah ayetinde, “*Azap size gelmeden önce Rabbinize dönün (inâbe) ve O'na teslim olun.*”⁶⁰⁴ buyurarak “inâbe” kelimesi tövbeyi ifade eder.⁶⁰⁵ Tasavvuf dilinde inâbe bir makamdır. İnâbe makamında olan kişi dinî tecrübe yönünden ve ahlâki manada Allah’ın rızasını gözetme noktasında Allah’a tevbe ederek yönelmeyi içerir. Kişi inâbe makamındayken her saniye işlediği günahlarından pişman olup tevbe ederek ahlâki yönden kişilik teşekkülü konusunda

⁵⁹⁹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.158.

⁶⁰⁰ Gazâlî, *İhyâ*, c.IV, s.12.

⁶⁰¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.187.

⁶⁰² Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 87.

⁶⁰³ Tahrîm, 66/8.

⁶⁰⁴ Zümer, 39/54.

⁶⁰⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.161-162.

⁶⁰⁵ Burkay, *Hacı Hasan ve Örnek Camiinden*

kendini sürekli kontrol altında tutar. Nitekim inâbe ile ilgili Hucvirî: “*Küçük günahlardan ilâhî bir sevgiye yönelmektir.*” Ebu Ali Dekkak’a göre inâbe: “*Sevap kazanma arzusundan doğan tevbedir.*” İnâbe Ebû Tâlib el-Mekkî’ye göre ise: “*Tevbe etmek ve Allah’a dönmek*” olarak değerlendirir.⁶⁰⁶ Üçüncüsü ise; Evbe, yani Allah’ın rızasını kazanmak ve sadece Allah’a yönelmek anlamına gelir⁶⁰⁷ ki bu da tevbenin en ileri derecesidir. Ayrıca Kur’an’da Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman ve Hz. Eyyüb (a.s.) gibi nebîlerin tevbedeki durumlarını “*evvâb*” kelimesiyle açıklayan ayetler⁶⁰⁸ bu duruma vurgu yapar.⁶⁰⁹

Hasan Burkay, tevbeyi insanın Allah’a ettiği isyandan geri dönmesi ve gafletten uyanması olarak ifade eder. Ayrıca Burkay, “*Kulun kendi isteği ile geçmiş günahın benzerini, Allah’ın büyüklüğü ve emri ile terk etmesidir.*” diyerek tövbe etmeyi esasında şerden hayra dönüş olarak yorumlar. Burkay açıklamalarına şöyle devam eder:

“Tevbe; günahtan sevaba geçiş, karanlıktan aydınlığa çıkıştır. Ayrıca tevbe yıkama, Hakk’a rücu dur. Tevbe aynı zamanda Allah’ın kullarına rahmeti, suç işleyenlerin pişmanlığının mükâfatıdır. Tevbe kulu, Allah katında sevimli kılar ve tevbe Allah’ı hoşnut kılar. Nedeni ise kul tevbe ettiğinde, ilahî cezadan kurtulma yolunda adım atar. Oysaki Allah, kuluna ne ceza vermeyi ne de azap etmeyi sevmez. Ayrıca insan işlediği günahlara pişmanlık duyar ve tekrar yapmamaya gayret gösterip, tüm kalbiyle tevbe ederse butevbeye de tevbe-i nasuha denir.” der.⁶¹⁰

Ebû Tâlib el-Mekkî’de Hasan Basri’nin, nâsuh tövbe ile ilgili görüşünü şu şekilde nakleder: “*O, kalp ile pişman olmak, dil ile istiğfar edip Allah’tan affını istemek, azalarla günahları terk etmek ve içten bir daha günaha dönmeme karar vermektir.*”⁶¹¹

Burkay tevbeyi açıklarken Hz. Ali’nin şu sözlerine atıf da bulunmuştur. “*Tevbe altı şeyle tamam olur. Birincisi; geçmiş günahlardan tevbe etmek pişman olmaktır, İkicisi; Allah’ın farz kıldığı emirlerinden kazaya kalmış olanlarını iade edip, ödemektir. Üçüncüsü; kul hakkı varsa onları yerlerine vermek ya da helâlleşmektir. Dördüncüsü; bir*

⁶⁰⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, “*Kur’an’da İnâbe Kavramı. Dinî Tecrübe Açısından Bir Yaklaşım,*” İlmî Akademik Araştırma Dergisi, yıl:9 (2008), sayı:22, ss.137-159.

⁶⁰⁷ Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 88.

⁶⁰⁸ Sa’d, 38/ 17, 19, 30, 44.

⁶⁰⁹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.161-162.

⁶¹⁰ Burkay, *Hacı Hasan ve Örnek Camiinden Hutbeler*, s.104.

⁶¹¹ Mekkî, *Kûtu’l Kulûb*, c.II, s.185.

*daha aynı şeyi işlememeye kesin surette azmetmiş olmak, beşincisi; nefsinin Allah'ın emirlerine boyun eğdirmek, altıncısı ise; haramdan beslediği etini itaatle eritmek.*⁶¹²

Bunların dışında Burkey'a göre tevbenin sahih olabilmesi için zihinde şu düşüncenin oluşması lazımdır.

- 1- İşlenen günahları Allah'ın bildiğini bilmek
- 2- Günah işlediği zaman temizlikten hâlî kaldığını idrak etmek
- 3- Günahı terk edince ferahladığını hissetmek⁶¹³

Ayrıca Burkey, tevbenin devamının sağlanması adına üç hususa dikkat çekmektedir.

- 1-İşlediği günahı büyütme.
- 2- Bir günaha karşı tevbeyi az bulmak ve tevbede ısrar etmek.
- 3-Özrü talep edip, noksanları gidermeye gayret göstermek.⁶¹⁴

“Günah işleyen kulun her gün tevbe etmesi kendisine vacip olur” diyor Burkey tevbe etmenin üç şartını da şöyle açıklamaktadır.

- 1-Yapılan kötülüğü terk etmek.
- 2-İşlediği günahlardan pişmanlık duymak.
- 3-Tekrar o günaha dönmemeğe azmetmiş olmak.⁶¹⁵

Sonuç olarak değerlendirdiğimizde Hasan Burkey'ın tevbe ile ilgili bir kısım görüşleri, farklı kaynaklardan alıntı yapılarak nakledilmiştir. Burkey'ın açıklamalarında en çok dikkat çeken yanı ise, ayet ve hadislerle bağlı kalmak şartıyla mutasavvıfların görüşlerine atıfta bulunarak tasavvufi bir bakış açısıyla tevbeyi değerlendirmesidir.

⁶¹² Burkey, *Mev'iza-i Hasene*, c.I, s.35.

⁶¹³ Burkey, *Mev'iza-i Hasene*, c.I, s.35.

⁶¹⁴ Burkey, *Mev'iza-i Hasene*, c.I, s.35.

⁶¹⁵ Burkey, *Mev'iza-i Hasene*, c.I, s.36.

Tasavvuf ehlinin görüşlerini incelediğini ve üzerinde önemle durduğunu görüyoruz. Diğer görüşlerde olduğu gibi tevbe konusunda da Burkay'ın mutasavvıfların görüşlerinden farklı bir bakış açısı getirmediğini de ifade etmek gerekir.

Ö-TEVÂZU

Tevazu kelimesi “*alçak gönüllülük*” anlamına geldiği gibi “*Hakk’a boyun eğmek ve hakkı kabul etmektir.*”⁶¹⁶ Ayrıca tevazu, “*nefsi tanıyarak ciddi olarak alçaltma, tevhid hürmetine ise nefsi yüceltme*” gibi anlamları ifade eder.⁶¹⁷

Allah-u Teâlâ tevazu ile ilgili Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurmuştur: “*Rahmanın kulları, yeryüzünde vakar ve tevâzu ile yürüyen kimselerdir.*”⁶¹⁸ Peygamber Efendimizin hayatını konu alan eserlere bakıldığında, O'nun ne denli mütevazı bir şahsiyet sahibi olduğunu davranışlarından anlamaktayız. Örneğin Allah Resulü, elbisesini yamayıp ayakkabılarını tamir eder,⁶¹⁹ elbiselerini temizler, işini kendi yapar, koyunu kendi sağardı.⁶²⁰ Bu örnek Efendimizin alçak gönüllülüğünü bize göstermektedir. Efendimizin bu tevâzu hali sadece eylemlerine değil sözlerine de yansımış, müminleri alçak gönüllü olmaya yönlendirmiştir.

Tevâzûun az oluşu kibre delalettir, aşırılığı ise zillettir. Tevazuun aşırı oluşu nefiste kibrin alameti olarak ortaya çıkabilir. Nitekim Hasan Basri tevâzuyu bir kimsenin yolda rastladığı her müslümanı kendinden üstün görmesi şeklinde tarif etmiştir.⁶²¹

Yahya b. Muâz, “*Sana malı ile kibirlenene karşı kibirli olman tevazuudur.*” demiştir.⁶²²

⁶¹⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s.355; Çelik ve dğr, *Üsve-i Hasene*, s.265.

⁶¹⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.493.

⁶¹⁸ Furkan, 25/63.

⁶¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 106.

⁶²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 256.

⁶²¹ Çelik ve dğr, *Üsve-i Hasene*, s.267.

⁶²² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.236.

Cüneyd-i Bağdâdî ise: “*Tevazu, şefkat kanatlarını halkın üzerine germek ve onlara yumuşak davranmaktır.*”⁶²³ diyerek tevazuyla halk arasında ilişki kurmuş tevâzuyu halka karşı şefkat ve yumuşak huyluluk olarak tarif etmiştir. Burkay ise devlet erbabının tevazu göstermesinin daha münasip olduğunu söyler. Mevki olarak makamı yüksek insanların tevazu sahibi olmasının daha anlamlı olduğu görüşündedir.⁶²⁴

Ayrıca Hasan Burkay, tevazu hakkında, “*İnsanın kendi özelliklerini başkalarının vasıflarından aşağı görmesidir*” der. Tevazuunun kulun Allah nazarında yüceliğini arttırdığını söyler. Manevi hasletlerin en yücesi olarak görür. “*Nasıl ki tohum toprağın altına girmeden boy atıp yükselemez, insan da tevazu ile aşağı inmedikçe layık olduğu makama ulaşamaz.*” der.⁶²⁵

Tevazu konusunda Hasan Burkay’ın ifadelerini değerlendirmek gerekirse, kişinin kendini değerinden aşağı görmesi, büyüklük taslamaması, kısacası kibirden uzak durması şeklinde yorumlanabilir. Netice itibariyle kendini büyük gören kibir duygusunu barındırmış olur. Bu da Allah’ın onaylamadığı, yasak kıldığı bir özelliktir. İnsan bir kul olarak acizliğini Yaradanına karşı bilmek durumundadır. Alçak gönüllü ve şefkatli olmanın, esasında her müminin önemli bir sıfatı olması gerektiğini görmekteyiz. Tevazu sahibi kul Rabbi karşısında hiçliğinin farkına varır ve her ne meziyetlere sahip olursa olsun hiçliğini unutmaz, boynu tevazu gereği hep bükük olur. Burkay tevazu üzerine az ve öz paylaşımında bulunarak görüşlerini ortaya koymuştur.

⁶²³ Kelâbâzî, *Ta’arruf*, s.161.

⁶²⁴ Burkay, *Hacı Hasan ve Örnekâl Cami-inden Hutbeler*, s.162.

⁶²⁵ Burkay, *Hacı Hasan ve Örnekâl Cami-inden Hutbeler*, s.162

P- ŞİİRLERİNDEN BİRKAÇ BEYİT

MUSTAFA'M (S.A.V)

Geçtim canı ile serden,
Aşkından Mustafa'nın,
Mâsivayı ağyardan,
Aşkından Mustafa'nın.

Severim Canu dilden,
Görüşmek gelmez elden.
Bülbül vaz geçer gülden,
Aşkından Mustafa'nın.

Fânidir Dünya bildim,
Çeşmi Gübarın sildim,
Ölmüştüm cana geldim,
Aşkından Mustafa'nın.

TÂ'AT

Bölünmeyin kardeşler, olmayın firka!
Kibleye çevirmeyin sakın, siz arka,
Yol alınır mı? Kendin bilmezsen, asla!
Aşkı peygamberiyle varılır Hakk'a.

Fırkayı naciyledir hakiki firka,
Bundan gayrisine çevrilsin arka,
Hakk'ı anmak için olalım halka,
Aşkı peygamberiyle varılır Hakk'a.

Girelim Muhammed'in kurduğu çarka,
İyilerle dost ol, çevirme arka.
Hüdâverdi, Allah kâfidir rızka,
Aşkı peygamberiyle varılır Hakk'a.

DERDE DERMAN

Derdim çoktur, canım dermanı özler,
Siyah kalbim ak olmak için inler.
Dost yansın, kalmasın gayri şeyler,
Terk edilsin Hak'dan mânâda sözler.

Huzur bulmak kardeş, pek kolay değil,
İnsan bir'e, içten, etmeli meğil,
Er kişi olmağa say 'et sen eğil,
Böyle olunur sadık, hem de ehil.
Bir bedende olmazsa nefse isyan,
Hak' dan haberdar olamaz o insan,
Hidâyet etmezse Hazreti Yezdân,
Kulun olur hali çok, çok perişan.

Gir tarik-i müstakime, ol ihvân,
Al şefâat, böyle olunur mihman,
Terk-i siva etmelisin ey insan!
Hüdâverdi 'yle bulursun çok ihsan.⁶²⁶

⁶²⁶ Burkay, Hüdaverdi Divanı, s.3, 12, 14.

SONUÇ

Tezimize konu olan 20.yüzyıl mürşid-i kâmillerinden olan Hasan Burkay'ın hayatı, sosyal yönü, manevi kişiliği, eserleri ve tasavvuf anlayışını ele aldık. Son dönemde yaşamış olmasına rağmen adı pek duyulmamış olan bu şahsiyeti, eserlerinde ve diğer kaynaklardan elde ettiğimiz veriler ışığında tanımaya ve tanıtmaya çalıştık.

Hasan Burkay (1930-2005), ömrünü Hak yola adanarak, insanlığın kurtuluşu için hiç durmadan mücadele etmiş örnek şahsiyetlerden biridir. Bursa'da, anne ve baba tarafından tasavvuf ehli bir ailede dünyaya gelmiştir. Burkay henüz yeni doğduğunda, ileride Allah dostu olacağı, mürşid-i kâmil Şerafeddin Zeynel Âbidin Hazretleri tarafından haber verilmiştir. Kendisi çocuk yaşta babası Mehmed Hulusi Efendi'nin üstâzı Ahıskalı Ali Haydar Efendi tarafından ders almıştır. Lâkin belli bir süre sonra hocası, "*Onun nasibi başka yerdedir, zamanı gelince nasibi onu gelip bulacak*" diyerek kendisinin verdiği dersi bırakmasını istemiştir. Yıllar sonra müellif askere gittiğinde gördüğü bir rüya neticesinde, Ahıskalı Ali Haydar Efendi'nin sözünü hatırlamış o günün yaklaştığını anlamıştır. Askerden döndükten birkaç yıl sonra henüz 27 yaşındayken, rüyasında gördüğü Mehmed Necati Simâvî Hazretleri kendisini dükkânında ziyaret etmiş, kısa bir süre sonra da kendisini Allah yolunda irşat vazifesiyle görevlendirmiştir.

Artık o günden sonra Burkay insanların aydınlanmasında, dünya imtihanını selamete geçmesinde, manen merhaleler katetmesine ve Hakk'a ulaşmalarında gerek sohbetleriyle gerekse yazdığı eserlerle rehberlik etmiş, yaşantısıyla da örnek olmuştur.

Burkay, yaşadığı dönemde hak ettiği oranda tanınmasa da sıkça sohbetler vermiş yazdığı eserlerle insanlığa ışık tutmuştur. Eserlerinde bazı konuların tekrar tekrar ele alındığı görülse de İslâmın temel konularını ve günün ihtiyacına binaen yazdığı içeriklerdikkat çekmektedir. Gerek eserlerinde gerekse sohbetlerinde şer'î yoldan asla

taviz vermemiş, Kuran ve sünnetin dışına çıkmamıştır. Onun tek gayesi şeriatı anlatmak ve yüreklere nakşetmektir.

Tezimizin asıl gayesi Hasan Burkay'ı en doğru şekilde tanıtılabilmektir. Bu amaçla, evvela kendi eserleri olmak üzere, şeyhleri, silsilesi hakkında bilgi verilmiştir. Anadolu'nun birkaç yeri dâhil daha çok Bursa ve Ankara'da vermiş olduğu sohbetleri ve ihvanlarının bilgileri doğrultusunda, tasavvufî görüşlerini bazı ilk dönem ve son dönem mutasavvıfların görüşleriyle karşılaştırarak değerlendirmeye çalıştık. Aynı zaman da şair olan müellifimizin şiirlerinden de tezimizde birkaç demet sunduk.

Bunların dışında Burkay'ın hayatını ve sosyal yönünü araştırırken, ilk önce oğlu Mesut Burkay ve Mehmed Necati başta olmak üzere, yıllarca Hasan Burkay'ın dizinin dibinde bulunmuş, sohbetlerini kaçırmamış, en yakın ihvanlarından da istifade ettik. Ekler bölümünde ise, Burkay'ın o dönem gazetelerde çıkan haberlerine, müzede bulunan özel eşyalarına ve resimlerine yer verdik.

Çalışmamızda, Ankara'nın Gölbaşı ilçesi, Hacı Hasan Köyünde kabri bulunan bu müstesna zâtı tüm yönleriyle anlatmaya gücümüz yetmese de, tüm gayretimiz değerli şahsiyeti ulaşabildiğimiz kadarıyla tanıtmak, anlatmak ve anlaşılmasına vesile olmaktır.

KAYNAKLAR

- Aclûnî, İsmail Muhammed, *Keşfu'l-Hafa*, I-II, Beyrut 1932.
- Akkaya, Veysel, *Sûfî Gözüyle Hac ve Umre*, Erkam Yay., İstanbul 2016.
- Algar, Hamdi, *Nakşibendilik*, İnsan Yay., İstanbul 2007.
- Ankaravî, İsmâil, *Minhacu'l Fukara*, İnsan Yay., İstanbul 2011.
- Asutay, Hasip, *Zekât Risalesi*, Semerkand Yay., İstanbul 2014.
- Aşkar, Mustafa, *Niyazî-i Mısrî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul 2011.
- Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul 2004.
-, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri*, Sönmez Neşriyat A. Ş Yay., İstanbul 1969.
- Bardakçı, Mehmed Necmettin, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Rağbet Yay., İstanbul 2016.
- Barlas, Cafer, *Bilinmeyen Yönleriyle Şeyh Şerafeddin Zeynel Abidin*, Dağistan Yay., İstanbul, t.y.
- Bektaşoğlu, Şemseddin, *Temel İlmihal Bilgileri*, Semerkand Yay., İstanbul 2017.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Semerkand Yay., İstanbul 2018.
-, *Büyük İslâm İlmihali*, Semerkand Yay., İstanbul 2018.
- Burkay, Hasan, *Zamanın İptilâsı Tütün*, Şafak Matb, Ankara 1980.
-, *Adâb-ı Vezaif*, y.y, Ankara 2002.
-, *Adalet Burçları Şeyhülislâmlar ve Diyanet Reisleri*, Semih Ofset Matb, Ankara 1998.
-, *Çocukların Dini Konularda Sorduğu Sorulara Cevaplar*, y.y, Ankara, t.y.
-, *Esmâ'ül Hüsnâ ve Hassaları 5 Lafza-i Celâl*, Örnekal Yay., Ankara,2011.
-, *Evliliğe İlk Adım*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y.
-, *Güzel İsimler*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y.
-, *Hac Rehberi*, Özbay Ofset Matb, Ankara 2005.
-, *Hakikatten Damlalar*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y.

-, *Halk İlaçları*, Örnek Yay., Ankara 2013,
-, *Hikmetli Fıkralar*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y.
-, *Hutbeler*, Emin Basım ve Cilt Evi, Ankara, t.y.
-, *Hüdaverdi Divanı*, Semih Ofset Matbaa, Ankara, t.y.
-, *Hüdâverdi İlmihali*, Örnek Yay., Ankara, 2010.
-, *İcazetname*, Örnek Yay., Ankara 2014.
-, *İlk Meyve*, y.y, 2001.
-, *İmân ve Ahlâk*, y.y, 1986.
-, *İslâm'da Ticaret*, Semih Ofset Matb, Ankara 1992.
-, *Menâkıb-ı Şerefiyye*, Semih Ofset Matb, c.I-VII, Ankara, 1995-2017.
-, *Mev'iza-i Hasene*, Örnek Yay., c.I-V, Ankara, 1974-2003.
-, *Osmanlı Sultanları*, (künye yok)
-, *Ömer Bin Abdülaziz'den Nasihatler*, Semih Ofset Matbaa, Ankara, t.y.
-, *Risalet İncileri ve Hadis-i Şerifler*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y.
-, *Sahabe-i Kiram'dan Sohbetler*, Semih Ofset Matb, Ankara, t.y.
-, *Selâmlaşmanın Fazileti*, y.y, Ankara, t.y.
-, *Şerafeddin Zeynelabidin Hazretleri ve Ali Usta*, y.y, t.y.
-, *Vasiyet Sohbeti*, cd. 1 dak, s.42.
-, *Cuma Namazının Faziletleri*, Lazer Ofset Matbaa, Ankara, t.y.
-, *Çınar'dan Damlalar*, c.I.
-, *Çocuklarımıza Dini Bilgiler*, Lazer Ofset Matb, Ankara 2004.
-, *Dakaikul Ahbar*, Örnek Yay., Ankara 2015.
-, *Ehli Sünnetin Altı İmamı*, Semih Ofset Matbaa, Ankara, t.y.
-, *Mü'minin Miracı Namaz*, Örnek Yay., Ankara 2016.
-, *Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Varisleri*, Semih Ofset Matbaa, Ankara 1994.
-, *70 Yıllık Yaşantım*, Çınar Yay., Ankara 2013.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Tuhfe-i Atâiyye (Kâbe ve İnsan)*, haz.: Veysel Akkaya, İnsan Yay., İstanbul 2018.

Cami, Abdurrahman, *Nefahâtü'l Üns*, trc.: Lâmi Çelebi, Marifet Yay., İstanbul 1969.

Cebecioğlu, Ethem-Baz, İbrahim, *Hasan Burkay'ın Hayatı ve Görüşleri*, Semih Ofset Matbaa, Ankara, 1995.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yay., Ankara 2014.

Celâli, Mir Cemal, *Türkçe- Farsça Sözlük*, Palme Yay., Ankara 2010.

Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, *İbn Arabî'ye Göre İbadetlerin Manevî Yorumları*, İnsan Yay., İstanbul 2015.

Çelik, Ömer vdğr., *Üsve-i Hasene*, Erkam Yay., İstanbul 2013.

Çınar Yönetim Kurulu, *Çınar'dan Damlalar*, Özbay Ofset Matb, Ankara, 2006-2013, c.I-III. Ankara, 2006-2013.

....., *Hasan Burkay Vakfedilen Bir Ömür*, Çınar Yay., Ankara, 2008.

Demirtaş, A. Suat, *Evliyanın Dilinden Zekâtın Hikmetleri*, Semerkand Yay., İstanbul, 2012, s.11.

El- Cevziyye, İbn Kayyim, *Sabredenler ve Şükredenler*, trc.: Zeynelabidin Tatlılıoğlu, İnsan Yay., İstanbul 2017.

El- Mekkî, Ebû Tâlib, *Kütü'l Kulûb*, trc.: Dilaver Selvi-Ali Kaya, Semerkand Yay., İstanbul 2016, c. IV.

El-Hânî, Muhammed b. Ahmed, *Âdâb*, çev.: Ali Hüsrevoğlu, Erkam Yay., İstanbul 2016.

Enîsü't- Tâlibîn ve Uddetü's Sâlikîn, *Makamât-ı Nakşibendiyye*, haz.: Gülser Keçeci, Buhara Yay., İstanbul 2010.

Er, Muhammed Emin, *Allah Katında Din*, trc.: Abdulvahab Öztürk- Abdussamed Görmez, Arı Sanat Yay., İstanbul 2005.

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2017.

Erdoğan, Mehmedi, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Neşr., İstanbul 2016.

Erginli, Zafer vdğr, *Metinlerle Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, Kalem Yay., İstanbul 2006.

Ergül, Adem, *Kur'an ve Sünnette Kalbî Hayat*, Erkam Yay., İstanbul 2017.

Ögke, Ahmed vdğr, *Tasavvuf*, Grafiker Yay., Ankara 2017.

Erkal, Mehmet, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, Erkam Yay., İstanbul 2004.

Es- Safî, Mevlânâ Ali B. Hüseyin, *Reşahat*, sad. Enver Yaşarbaş, Muallim Neşr., İstanbul 2014.

Gazâlî, *İhyâu Ulûmiddin*, trc.: Sıtkı Gülle, Huzur Yay., İstanbul 2012, c.I-IV.

Geylânî, Abdülkâdir-i, *Gunyetü't –Tâlibîn İlim ve Esrâr Hazînesi*, Berekât Yay., İstanbul 1979.

....., *Gunyetü't Tâlibîn*, çev.: A. Fârûk Meyân, Berekât Yay., İstanbul 1979, c.

I-II.

Gümüştanevi, Ahmed Ziyâüddîn, *Veliler ve Tarikatlarda Usûl*, trc.: Rahmi Serin, Pamuk Yay., İstanbul 1977.

Gündüz, İrfan, “*Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabita,*” İlmî ve Araştırma Derdisi, yıl:8 (2007), sayı: 19, ss.23-53.

Haksever, Ahmet Cahit, *Tasavvuf*, edit.: Kadir Özköse, Grafiker Yay., Ankara 2017.

Hânî, Abdülmecîd, *Hadâiku'l- Verdiyye*, Semerkand Yay., İstanbul 2011.

Hânî, Muhammed B. Abdullah, *Behcetü's Seniyye Nakşibendi Âdabı*, Semerkand Yay., İstanbul 2015.

Haşimi, S. Muhammed Saki, *Ârifler Yolunun Edepleri*, Semerkand Yay., İstanbul 2013,

Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l Mahcûb* (Hakikat Bilgisi), haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2016.

İbn Arabî, *Fütûhât'ı Mekkiyye*, trc.: Ekrem Demirli, Litera Yay., İstanbul 2007, c.V.

İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti Şifâu's Sâil*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 1977.

İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât'ı Rabbânî*, trc.: Talha Hakan Alp ve dğr., Semerkand Yay., İstanbul 2016, c. I, III.

Kahraman, Abdullah vdğr, *İslam İbadet Esasları*, Ensar Yay., İstanbul 2018.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 2018.

Karabulut, Osman, *Tasavvuf ve Edepleri*, yy, Ankara, t.y.

Karaman, Abdullah ve dğr, *İslâm İbâdet Esasları*, Ensar Neşr, İstanbul 2018.

Kasapoğlu, Abdurrahman, “*Kişilik Gelişimi Açısından “Namaz”*”, Hikmet Yurdu, Yıl: 8, C:8, Sayı:16, 2015/2.

....., “*Kur'an'da İnâbe Kavramı: Dini Tecrübe Açısından Bir Yaklaşım,*” İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl:9 (2008), sayı: 22, ss.137-159.

Kavak, Abdulcebbar, *Mevlâna Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, Tasavvuf Serisi I, Semerkand Yay., İstanbul 2016.

Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2016.

Kılıç, Hamza, *Zikir ve Tevhid Eğitimi*, İnsan Yay., İstanbul 2015.

Köksal, M. Asım, *İman İbadet Sohbetler*, T. Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2018.

Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1981.

Kuşeyrî, Abdülkerim, *Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyrî Risalesi*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2012.

Küçük, Hülya, *Kurtuluş Savaşında Bektaşiler*, Kitap Yay., İstanbul, 2003.

Mekkî, Ebû Tâlib, *Kûtü'l Kulûb*, trc.: Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul, 2016, c. I, III.

Mutçalı, Serdar, *Türkçe-Arapça Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 2016.

Nakşibendî, Necmeddin B. Muhammed, *Altın Silsile*, haz.: İbrahim Tozlu, Semerkand Yay., İstanbul, 2017.

Necati, Muhammed, *Hadis ve Psikoloji*, trc.: Mustafa Işık, Fecr Yay., Ankara 2000.

Okumuş, Mesut, “*Semantik ve Analitik Açından Kur'an'da Salât Kavramı*”, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004/2, c.III, sy:6, s.6.

Önlüer, Siraceddin, *Kalp Âlemi*, Semerkand Yay., İstanbul 2014, c. II.

Özsoy, Ömer vdğr, *Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yay., Ankara 2017.

Özşimşekler, Mustafa, *Altın Silsile*, Tuana Basın Yay., İstanbul 2016.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Esma Yay., İstanbul 1985.

....., *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, İstanbul 1999.

Râgıp el-İsfâhanî, *Müfredat* (Kuran Kavramları Sözlüğü), çev.: Abdalbaki Güneş-Mehmed Yolcu, Yarın Yay., İstanbul 2015.

Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Muhasebe*, Erkam Yay., İstanbul 2013.

Sağiroğlu, Ekrem, *Şah-ı Nakşibend*, Yasin Yay., İstanbul 2012.

Sayım Ekerim, Esma, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İnsan Yay., İstanbul 2010.

Selvi, Dilaver, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, Semerkand Yay., İstanbul 2017.

....., *Kur'an ve Tasavvuf*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.

....., *Tasavvuf Metodu Olarak Rabıta*, Semerkand Yay., İstanbul 2017.

Serrâc, Ebû Nasr, *El-Luma, İslâm Tasavvufu*, çev.: H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yay., İstanbul 2016.

Sühreverdi, *Tasavvufun Esasları*, haz.: H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, Erkam Yay., İstanbul, 1989.

Şurunbillâlî- Eb-ul Zeyd El-Şibli, *Nur-ül İzah*, trc.: Abdullah Aydın, Aydın Yay., İstanbul 1968.

Tek, Abdurrezzak, *Nakşibendiliğin Osmanlı Topraklarına Gelişi, Molla Abdullah İlâhî*, Emin Yay., Bursa 2012.

....., *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, Emin Yay., Bursa 2017.

Tenik, Ali- Göktaş, Vahit, *Allah'la Varolmanın Yolu Zikir*, Erkam Yay., İstanbul 2015.

Topbaş, Osman Nuri, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, Erkam Yay., İstanbul 2012.

....., *Altın Silsile*, Erkam Yay., İstanbul 2013.

Tosun, Necdet, *Bahâeddîn Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İnsan Yay., İstanbul 2015.

Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yay., İstanbul 2015.

Uludağ, Süleyman, *Hayata Sûfî Gözüyle Bakmak*, Dergâh Yay., İstanbul 2017.

....., *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2012.

Yazıcı Seyfettin, *Temel Dinî Bilgiler*, Diyânet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2017.

Yeğîn, Abdullah vdğr, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, Türdav Basım Yay., İstanbul, 1981.

Yıldız, Abdullah, *Namaz Bir Tevhid Eylemi*, Pınar Yay., İstanbul, 2016.

Yılmaz, H. Kâmil, *Altın Silsile*, Erkam Yay., İstanbul, 2010.

....., *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017.

Yılmaz, Ömer, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yay., Ankara, 2015.

Yücedoğru Tevfik, *Kur'an'da İman Kavramı*, Uludağ Üniv. İlähiyat Fakültesi Dergisi 15 (2), 21-33, 2006.

İNTERNET ADRESLERİ

<http://www.evliyalarm.net/seyh-serafeddin-dagistani-k-s/>, Erişim Tarihi: 19.02.2019.

<http://www.evliyalarm.net/seyh-serafeddin-dagistani-k-s/>, Erişim Tarihi: 19.02.2019.

<http://www.evliyalarm.net/seyh-serafeddin-dagistani-k-s/>, Erişim Tarihi: 19.02.2019.

<http://www.evliyalarm.net/seyh-serafeddin-dagistani-k-s/>, Erişim Tarihi: 19.02.2019.

<https://youtube/75QeQhRK8M> (Erişim Tarihi: Şubat 2019)

<https://youtube/75QeQhRK8M> (Erişim Tarihi: Ocak 2019)

https://youtube/bJ8tQqG_tLY (Erişim Tarihi: Şubat 2019)

https://youtube/bJ8tQqG_tLY (Erişim Tarihi: Şubat 2019)

https://youtube/bJ8tQqG_tLY (Erişim Tarihi: 07.02.2019)

https://youtube/bJ8tQqG_tLY, Erişim Tarihi: 09.01.2019.

<https://youtube/fQumMSro9rE> (Erişim Tarihi: 21.02.2019)

<https://youtube/fQumMSro9rE> (Erişim Tarihi: 21.02.2019)

Hasan Burkay hakkında TV5 de yayınlanan Belgeselden alıntı. Oğlu: Hasan Hüseyin Burkay, (Yapım-Yönetim: Cemile Esra Erturan/Fatma Acer)

Hasan Burkay, *Orucun Farzları Nevileri Sohbeti*, cd, 30 dak, s.38.

Burkay, Ankara Sohbetleri, cd, 2, dakika 02

Burkay, Ankara Sohbetleri, cd, A47, 33 dakika, 00

Burkay, cd, Namaz Sohbeti, 00:23:31 dak.

GÖRÜŞME VE RÖPORTAJLAR

Ayşe Erturan, Nisan 2018.

Cemile Esra Erturan, Mart 2018.

Habibe Günnur Başol, Şubat 2019.

Mesut Burkay, Şubat 2019.

Mehmed Necati Burkay, Şubat 2019.

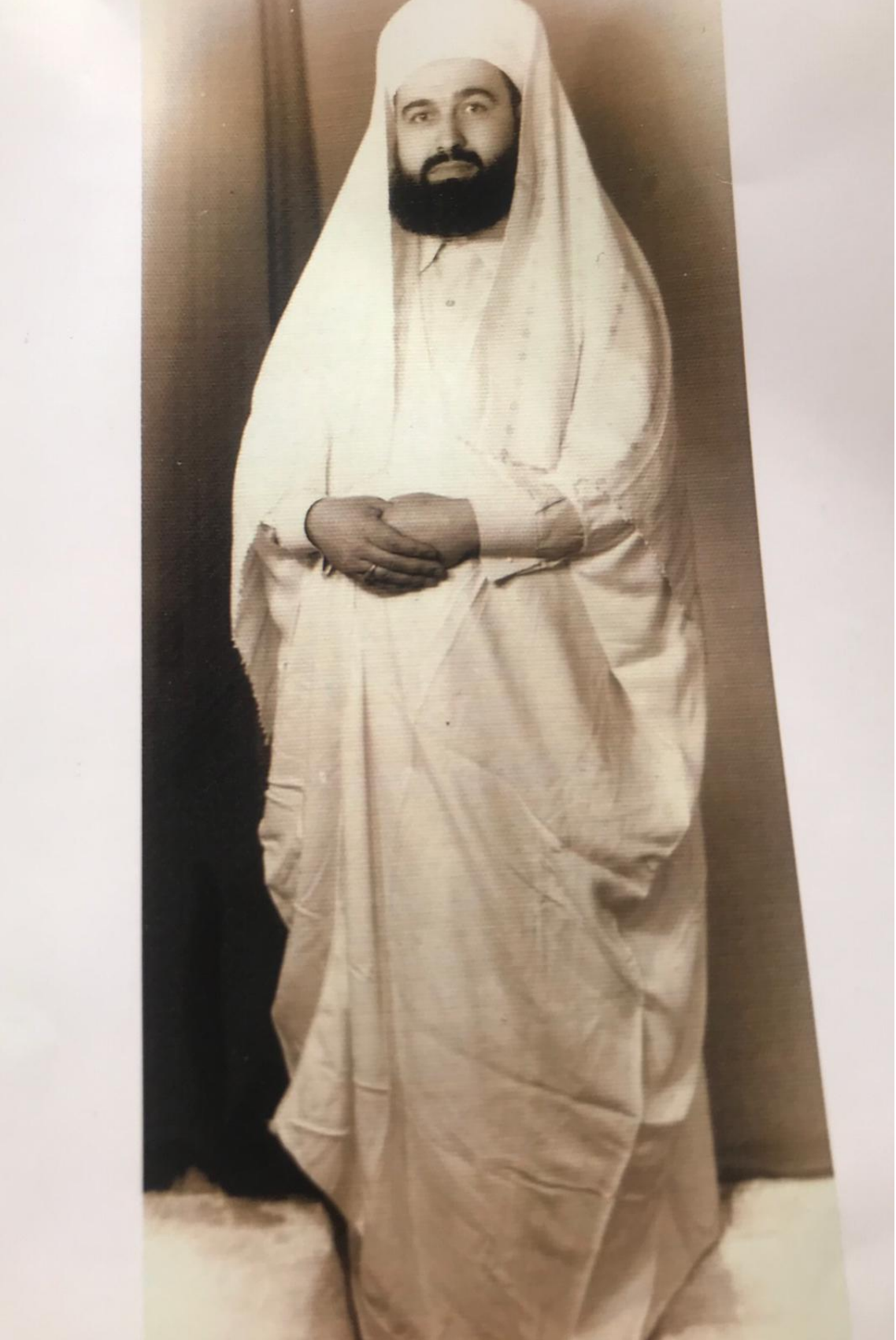
Prof. Dr. Sacit Başol, Şubat 2019.

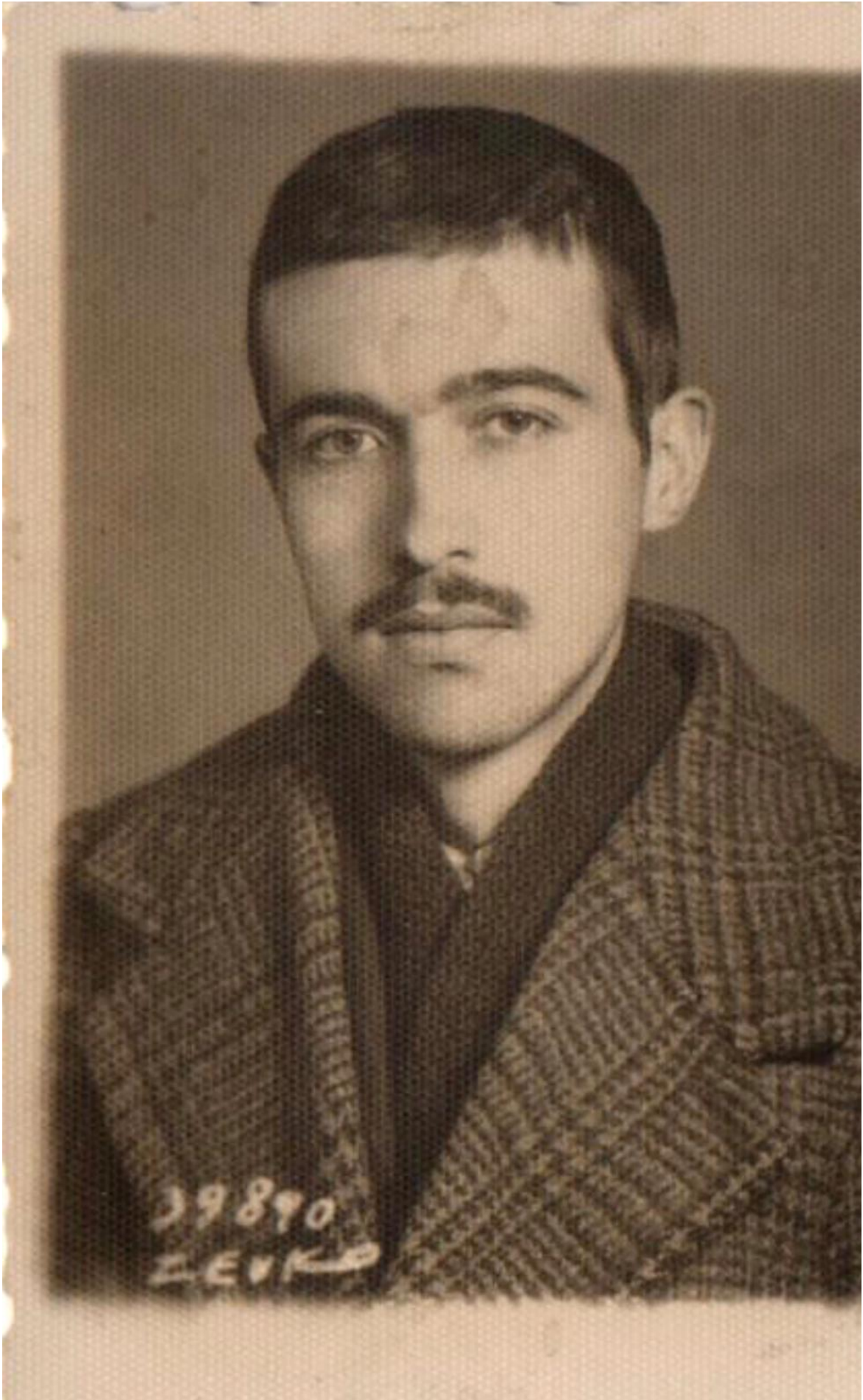
Prof. Dr. Yakup Basmacı, Aralık 2017

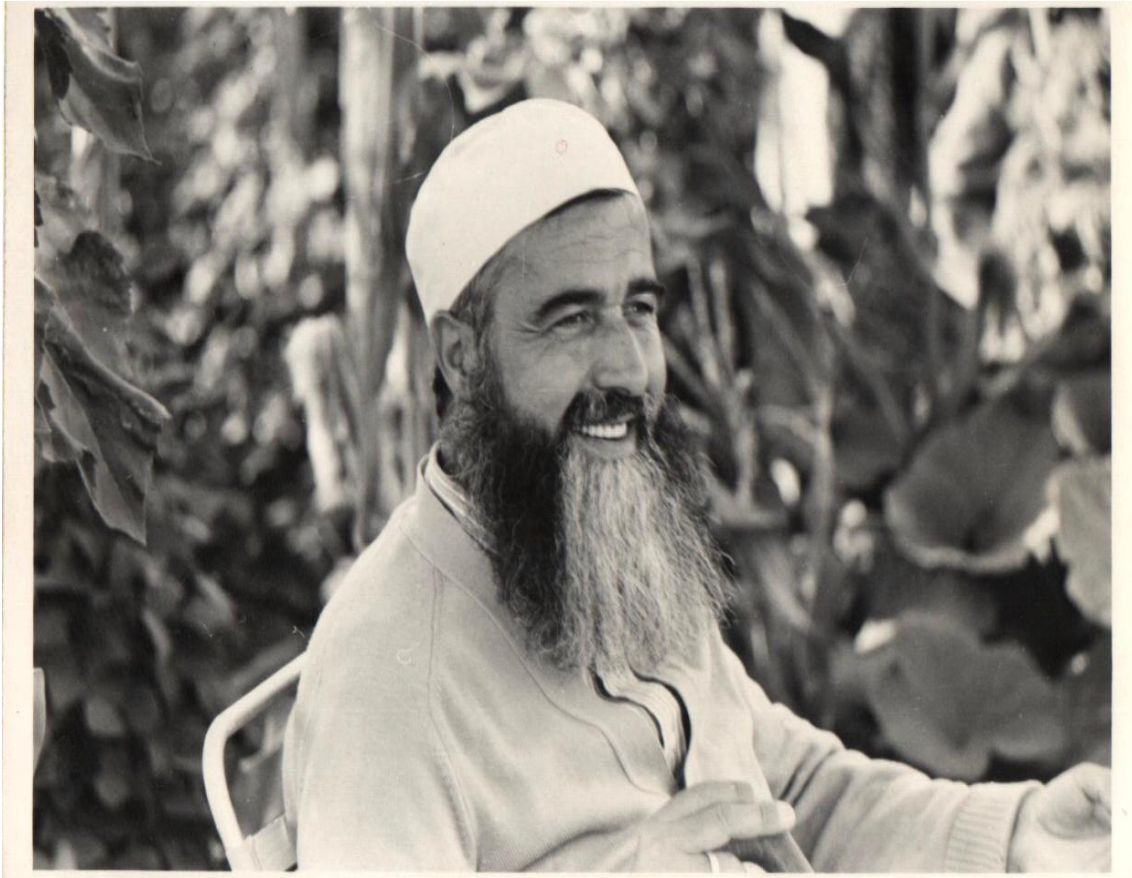
Salih Zeki Erturan, Şubat 2019.

EKLER

EK-1. Hasan Burkay'ın Resimleri

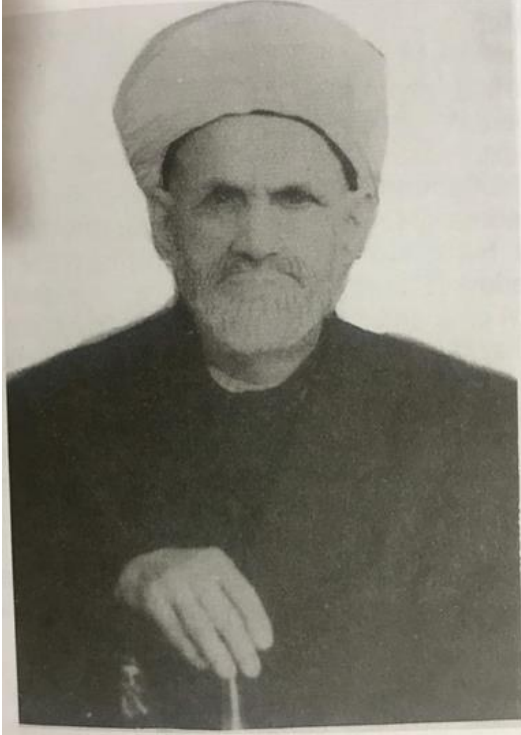

EK-2. Hasan Burkay'ın Babası (Hafız Mehmet Hulusi)

EK-3. Hasan Burkay'ın Şeyhleri

Muhammed Necati Simavî (ks) Hazretleri Şerafeddin Zeynel Abidin (ks) Hazretleri

Ali Haydar (ks) Hazretleri

EK-4. Hasan Burkay'ın Türbesi

**EK-5. Mana Âleminde Hasan Burkay'a Yardımcı olan Küçük Hüseyin ve Türbesi
(Eyüp Sultan Mezarlığı)**

EK-6. Bursa'nın Yenişehir İlçesi Terziler Köyünde Şeyh Muhammed Necati Simavi Hazretleri'nin Türbesi

(Yalova Güneyköy Kabristanında; Muhammed Medeni, Şerefeddin Zeynel Abidin ve Ahmed Hamdullah'ın türbelerinden görüntüler.)

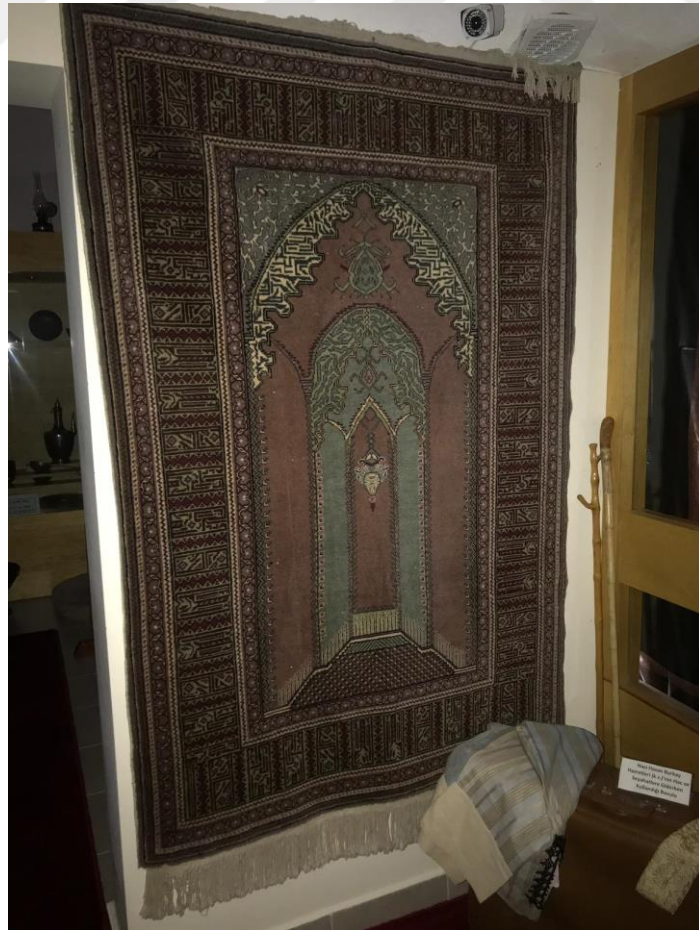
**EK-7. Hasan Burkay'ın Hacı Hasan Köyündeki Müzede Bulunan Eşyaları
(Hacı Hasan Köyü Müzesi)**

EK-8. Hasan Burkay'ın çeşitli gazetelerde çıkan yazıları

ÖZET

Kasap, Derya. Hasan Burkay'ın Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Öncel Demirdaş, s. 164.

Bu tezimizde son dönem mutasavvıflarından olan Hasan Burkay'ın hayatı, eserleri ve tasavvuf anlayışı incelenmiştir. Çalışmamız giriş hariç iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Burkay'ın çocukluğu, hayatı, ailesi, sosyal yönü, eserleri, şeyh oluşu, şeyhleri, tarikatı ve silsilesi ele alınmıştır. Özellikle sağlık üzerine gösterdiği kerametler tezde yerini almaktadır. Bu çalışmalar kendi eserlerinden, ailesi ve ihvanlarından, belgesel ve sosyal medyadan istifade edilerek oluşturuldu. İkinci bölümde ise müellifin sadece, tasavvuf anlayışına yer vererek tasavvufi kavramları incelenmiştir. İlk dönem mutasavvufların görüşleri dâhil ayet ve hadis ışığında harmanlanarak tez tamamlanmıştır. Ayrıca şair olan Burkay'ın birkaç tane şiirine ikinci bölümün sonunda yer verilmiştir.

Hayatını insanlara adanmış olan bu zât, 2005 yılında vefat etmiş ve adının verildiği Hacı Hasan köyüne defnedilmiştir.

Ekler bölümünün de ise; Burkay'ın türbesi ve Hacı Hasan köyüne ait resimler bulunmaktadır. Hasan Burkay adına oluşturulmuş müzede sergilenen özel eşyaları, şeyhlerinin resimleri de yer almaktadır. Bunun dışında yaşadığı dönemde Hacı Hasan köyü hakkında yapılan haberler ekler bölümünde mevcuttur.

Ayrıca sonuç bölümünde çalışmamızın kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Burkay, Tasavvuf, Mürşid-i kâmil

ABSTRACT

Kasap, Derya, The Life and Thoughts on Sufistic Views Of Hasan Burkay, Master Thesis, Advisor: Dr. Öncel Demirdaş, p. 164.

In this study, sufi views were examined from the lives and works of (from Hasan Burkay). Our study consists of introduction, two parts and the final result.

In the first chapter, Burkay's childhood, life, family, social aspect, works, sheikhs, order and range are discussed. Especially the miracles he shows on health take place in the thesis. These works were created by utilizing their own works, family and scholars, documentary and social media.

In the second chapter; Under Burkay's sufi opinion he refers to sufism his views on religious order, his comments on islamic sufism concepts, recommendations to people and his poems. The thesis includes the views of first-term sufism was completed in the light of verses and hadiths. In addition, several poems of the poet Burkay were given at the end of the second chapter.

This person who has devoted his life to people died in 2005. He was buried in the village of Hacı Hasan, where his name was given.

In the is appendix is also Burkay's tomb and the pictures of Hacı Hasan village.

In the museum, which was created in the name of Hasan Burkay, there are also special items and pictures of sheikhs.

Apart from that, news about the village of Hacı Hasan is available in the appendix.

In the conclusion section, the informations obtained in our research has been evaulated.

Key Words: Hasan Burkay, Mysticism, Mürşid-i kâmil,